Telemarksforsking

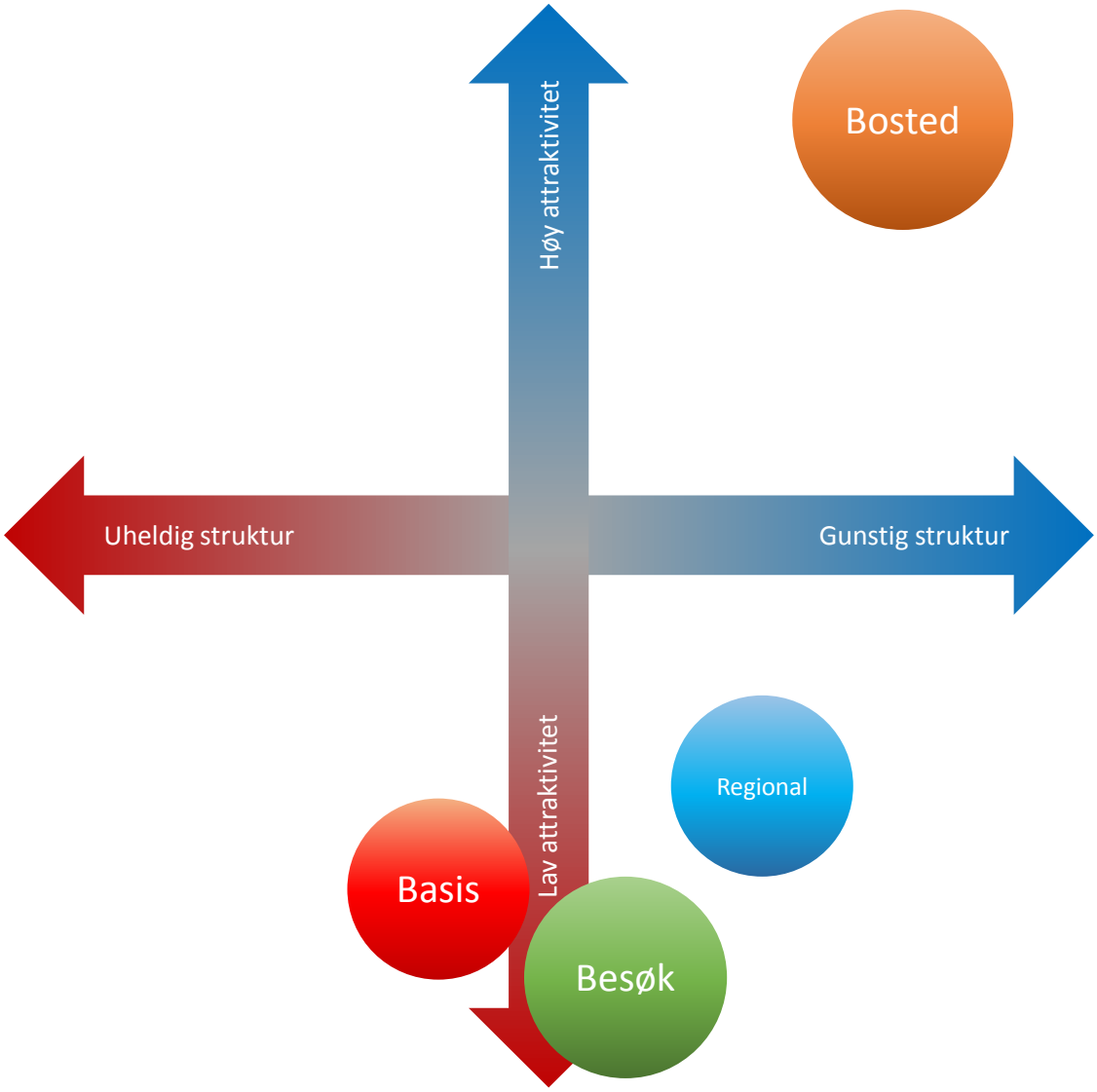

Regional analyse for Østfold 2014

Attraktivitetsanalyse: Befolkningsutvikling, næringsutvikling og scenarier

KNUT VAREIDE & MARIT O. NYGAARD

TF-notat nr. 65/2014

Tittel: Regional analyse for Østfold 2014
Undertittel: Attraktivitetsanalyse: Befolkningsutvikling, næringsutvikling og scenarier
TF-notat nr: 65/2014
Forfatter(e): Knut Vareide og Marit O. Nygaard
Dato: 16. januar 2015
ISBN: 978-82-7401-761-0
ISSN: 1891-053X
Pris: 180,- (Kan lastes ned gratis fra www.telemarksforsking.no)
Framsidefoto: Illustrasjon Vareide/Nygaard

Prosjekt: Regionale analyser 2014
Prosjektnr.: 20140170
Prosjektleder: Knut Vareide
Oppdragsgiver(e): Østfold fylkeskommune

Spørsmål om dette notatet kan rettes til:
Telemarksforsking
Postboks 4
3833 Bø i Telemark
Tlf: +47 35 06 15 00
www.telemarksforsking.no

Resymé:
Utviklingen i Østfold med hensyn til befolknings- og næringsutvikling er beskrevet og analysert med bruk av Attraktivitetsmodellen. Attraktivitetsmodellen er også brukt til å vise ulike scenarier for befolknings- og arbeidsplassutvikling. Det er også kapitler om utdanningsnivå, innovasjon i næringslivet og resultater fra NHOs NæringsNM.

Knut Vareide er utdannet sosialøkonom (cand oecon) fra Universitetet i Oslo (1985). Han har arbeidet ved Telemarksforsking siden 1996.

Marit Owren Nygaard er utdannet samfunnsøkonom (M.Sc. Economics) fra Universitetet for miljø- og biovitenskap i Ås (2012). Hun har jobbet ved Telemarksforsking siden 2013.

Forord

Denne rapporten inngår i en serie med analyserapporter for kommuner, regioner og fylker i Norge, som er utført av Telemarksforsking i 2014. Det er benyttet en modell for attraktivitet som er utviklet med støtte fra Oslofjordfondet i forbindelse med prosjektet *Attraksjonskraft gjennom stedsinnovasjon*. Modellen er videreutviklet vesentlig i løpet av 2014, blant annet gjennom at det er utviklet en scenariomodell som viser hvordan utviklingen kan bli i framtiden i ulike scenarier.

De regionale analysene er svært verdifulle for forskningen i slike prosjekt, siden vi får anvendt modeller og empiriske metoder for ulike geografiske områder. Gjennom dette arbeidet får vi også testet relevans og kvalitet gjennom dialog med mange forskjellige og kompetente oppdragsgivere som arbeider profesjonelt med regional utvikling i praksis.

Telemarksforsking har laget slike regionale analyser i en årrekke. Tidligere var analysene i stor grad deskriptive, og nøyde seg stort sett med å beskrive en rekke indikatorer for befolknings- og næringsutvikling. Etter hvert har vi lagt mer vekt på å finne sammenhenger, gjennom å koble de ulike trekkene i en region sammen i stadig mer helhetlige modeller. De fleste oppdragsgiverne etterspør slike rapporter fordi de skal brukes i en strategisk sammenheng. Da er det ikke tilstrekkelig kun å beskrive ulike utviklingstrekk hver for seg.

For at utviklingen på et sted skal kunne påvirkes gjennom bevisste strategier, er det nødvendig å forstå sammenhengene og avdekke årsaker og drivkrefter til den faktiske utviklingen. Først da blir analysene virkelig nyttige i det strategiske arbeidet. Med den nye scenariomodellen blir den strategiske relevansen enda sterkere, fordi vi har et redskap som kan kalibrere målene i den regionale utviklingen for hver enkel kommune, region eller fylke. Vi kan da også vise hvordan de strukturelle forholdene sannsynligvis vil påvirke framtidig utvikling, og hva som skal til for at et sted kan realisere sine målsettinger.

Bø, 16. januar 2015

Knut Vareide

Prosjektleder

Innhold

Sammendrag 5

1. Befolkning 8

2. Arbeidsplasser 13

3. Bostedsattraktivitet 37

4. Scenarier for framtidig vekst 44

5. Utdanning 51

6. Innovasjon 57

7. NæringsNM 66

Sammendrag

Østfold er ett av sju fylker som har hatt en befolkningsvekst som er høyere enn landsgjennomsnittet etter 2000. Det er til tross for at fødselsbalansen er lav og nettoinnvandringen er lavere enn i resten av landet. Østfold har hatt en ganske sterk nettoinnflytting fra andre norske fylker i alle år etter 2000, og det er denne innflyttingen som har gjort at befolkningsveksten ligger over middels av norske fylker.

Antall arbeidsplasser i Østfold har gått ned siden 2008. Det skyldes at antall arbeidsplasser i næringslivet har gått tilbake med nesten 4 000. Det tilsvarer en nedgang på nesten seks prosent. Antall arbeidsplasser i næringslivet i Østfold gikk også ned i 2013.

Når vi skal analysere utviklingen i næringslivet, deler vi opp næringslivet i tre strategiske næringstyper, basisnæringer, besøksnæringer og regionale næringer. Vi har forsøkt å skille mellom strukturelle årsaksforhold og attraktivitet. De strukturelle betingelsene er forhold som har med lokalisering og bransjestruktur å gjøre, som vanskelig kan påvirkes. Attraktivitet er et mål for om veksten har vært over eller under forventet vekst, der vi har tatt hensyn til de strukturelle betingelsene.

Basisnæringer er de bedriftene som produserer for et nasjonalt eller internasjonalt marked. Basisnæringene omfatter primærnæringer, industri olje- og gassutvinning og de mest konkurranseutsatte tjenestene som forsking, tele, IKT, engineering og liknende. Bransjestrukturen i basisnæringene forklarer mye av forskjellene i veksten i antall ansatte mellom ulike regioner. Østfold har hatt en lite gunstig sammensetning av basisnæringene, fordi en stor andel av arbeidsplassene har vært i bransjer med nedgang. Utviklingen i antall arbeidsplasser i basisnæringene har imidlertid vært mye dårligere enn bransjestrukturen skulle tilsi. Dermed har Østfold framstått som et lite attraktivt fylke for basisnæringer.

Besøksnæringene omfatter de bedriftene som er avhengige av at kundene må være personlig til stede. Det er bransjer som overnatting, servering, butikkhandel, kultur og diverse personlige tjenester. Besøksnæringene omfatter turistbransjene, men er definert litt videre. Stedenes egen befolkning er en stor kundegruppe for besøksnæringene, og besøksnæringene blir dermed sterkt påvirket av befolkningsveksten i på stedet. Østfold hadde høy vekst i besøksnæringene fra 2000 til 2008, men etter 2008 har antall arbeidsplasser i besøks-næringene sunket til tross for høy befolkningsvekst i fylket. Etter 2008 har dermed Østfold framstått som lite attraktiv for besøkende.

De regionale næringene består av bransjer som ikke passer inn i basisnæringer eller besøksnæringer, og inkluderer bransjer som bygg og anlegg, finans og forretningsmessig tjenesteyting, transport, engroshandel m.fl. Det er bransjer som ofte ikke får stor oppmerksomhet i kommunale og regionale næringsstrategier, men som er viktige fordi det er mange arbeidsplasser i disse bransjene. De regionale næringene har vokst raskere i Norge enn det besøks- og basisnæringene har. I Østfold har veksten i de regionale næringene vært litt svakere enn i resten av landet.

Samlet sett er Østfold det fylket med aller lavest næringsattraktivitet. Næringsattraktiviteten er summen av attraktiviteten til de tre strategiske næringstypene, basisnæringer, besøksnæringer og regionale næringer, når struktureffektene er trukket fra.

Næringslivet er også analysert i et kapittel basert på NHOs NæringsNM. NæringsNM måler og rangerer næringsutviklingen med hensyn til lønnsomhet, vekst og nyetableringer. Resultatene fra NHOs NæringsNM gir et langt mer oppløftende bilde av næringsutviklingen i Østfold. Næringslivet i Østfold kommer ut over middels både for lønnsomhet, omsetningsvekst og nyetableringer. Samlet sett er Østfold nå nummer sju av de nitten fylkene. Østfold har forbedret sin plassering i NæringsNM i alle de fire siste årene, etter at fylket ble tredje sist av fylkene i 2009. Kanskje vil denne positive trenden også vises i arbeidsplassveksten etter hvert, slik at vi får se en forbedring av næringsattraktiviteten også?

Utdanningsnivået i både befolkning og næringsliv er også beskrevet og analysert i et eget kapittel. Andelen av befolkningen i Østfold med minst tre års høyere utdanning er ganske lav i forhold til de fleste av fylkene. Det er også lavere utdanningsnivå hos de som pendler ut av fylket enn de som pendler inn. Det tyder på at Østfold ikke er spesielt attraktivt som bosted for de med høyere utdanning, i hvert fall ikke sammenliknet med Akershus og Oslo, der de fleste som pendler inn har valgt å bo. Utdanningsnivået i næringslivet i Østfold er også ganske lavt i forhold til andre fylker, uten at det ser ut til å skyldes bransjestrukturen.

Rapporten har et eget kapittel om innovasjon i næringslivet. Næringslivet i Østfold har en lav andel bedrifter som oppgir å ha innovasjon i form av nye produkter, nye prosesser eller nye måter å markedsføre. Det gjelder spesielt de bedriftene som er hjemmehørende i fylket, og som ikke inngår i konsern med virksomhet i flere fylker. Næringslivet i Østfold er også lite internasjonalt orientert gjennom å ha kunder i utlandet.

Til tross for en svært svak næringsutvikling, har Østfold trukket til seg mange innflyttere. Nettoflyttingen til Østfold er dermed mye bedre enn arbeidsplassveksten skulle tilsi. En del av dette skyldes at Østfold har gode strukturelle betingelser for å oppnå innflytting, som følge av at arbeidsmarkedet er tett integrert og at det er gode pendlingsmuligheter til Akershus og Oslo, hvor det har vært sterk arbeidsplassvekst. Men selv etter at vi har tatt hensyn til disse strukturelle fordelene, har Østfold en høy uforklart positiv nettoflytting. Det er et tegn på at Østfold er et attraktivt fylke å bo i og flytte til. Bostedsattraktiviteten til Østfold er klart høyest av alle fylkene i landet.

Vi har også sett på hvilken utvikling Østfold ligger an til å få i framtiden, dersom de strukturelle trekkene i næringsutviklingen fortsetter. Det er fordelaktig for Østfold å ha god arbeidsmarkedsintegrasjon, men en ulempe å ha en liten andel av næringslivet i vekstbransjer. Samtidig har Østfold også en ulempe ved at fødselsoverskuddet er lavere enn ellers i landet. Et normalscenario som er basert på at Østfold er gjennomsnittlig attraktivt både når det gjelder nærings- og bostedsattraktivitet viser fortsatt vekst i befolkningen, men at veksten kan bli mye lavere enn SSBs middelframskriving. Normalscenariet ender opp i et befolkningstall på 305 000 innbyggere i 2040, mens SSBs middelframskriving ender opp i 357 000. Dersom Østfold opprettholder sin høye attraktivitet som bosted vil befolkningsveksten bli høyere enn i normalscenariet, men likevel lavere enn SSBs middelframskriving. For at befolkningsveksten i Østfold skal bli som SSB framskriver, må Østfold oppnå vesentlig høyere næringsattraktivitet enn de har hatt de siste ti årene.

Innledning – notatets oppbygging

I de første seks kapitlene i dette notatet vil vi beskrive og analysere utviklingen i befolkning og antall arbeidsplasser. For å analysere drivkreftene i utviklingen vil vi bruke Attraktivitetsmodellen. Denne modellen har Telemarksforsking utviklet for å forstå drivkreftene bak den regionale utviklingen. Modellen er designet spesielt for å skille ut strukturelle drivkrefter, det vil si drivkrefter som det enkelte sted ikke kan gjøre noe med, fra det vi definerer som attraktivitet. Steder kan være attraktive for bedrifter eller besøk. Det fører til at stedet får en sterkere vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet enn de strukturelle forholdene tilsier. Steder kan også være attraktive som bosteder, og dermed få en nettoflytting som er høyere enn forventet ut fra stedets arbeidsplassvekst og strukturelle forhold. Summen av stedets attraktivitet med hensyn til bedrift, besøk og bosetting vil utgjøre stedets samlede attraktivitet.

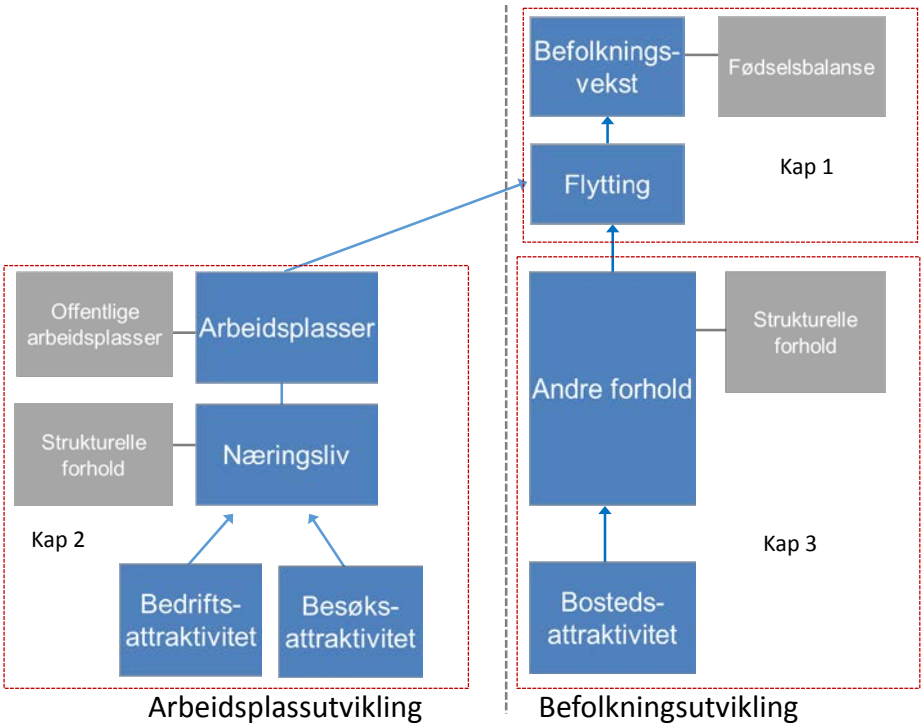

Figur 1: Attraktivitetsmodellen.

Attraktivitetsmodellen er vist skjematisk i figuren over, og vi vil utdype hvordan modellen virker etter hvert i notatet. Notatets struktur vil følge modellen. I kapitel 1 vil vi gi en kort beskrivelse av befolkningsutviklingen. I kapittel 2 vil vi beskrive og analysere arbeidsplassutviklingen, og særlig arbeidsplassutviklingen i næringslivet. I kapittel 3 binder vi samme arbeids- og befolkningsutviklingen, og analyserer nettoflyttingen, de strukturelle flyttefaktorene og bostedsattraktiviteten. Deretter, i kapittel 4, vil vi bruke attraktivitetsmodellen til å vise scenarier for framtidig utvikling av arbeidsplasser og befolkning.

Tre kapitler som ikke har direkte forbindelse med attraktivitetsanalysen følger etter. Kapitel 5 er viet utdanning. Vi ser på formelt kompetansenivå i befolkning og næringsliv. I kapittel 6 viser vi resultater fra innovasjonsundersøkelsen og ser på hvordan næringslivet i fylket presterer på en rekke innovasjonsindikatorer. Til slutt kommer et kapittel om NæringsNM, som viser hvordan næringslivet gjør det med hensyn til nyetableringer, vekst og lønnsomhet.

1. Befolkning

Befolkningsutviklingen er nok den mest sentrale størrelsen i regional utvikling. I dette kapittelet vil vi ganske kort beskrive hvordan befolkningsutviklingen har vært, og hvordan befolkningsendringene er sammensatt av fødselsbalansen og flytting. Vi vil også se på hvordan flyttingen er sammensatt av innenlands flytting og innvandring. Til slutt introduserer vi begrepet relativ flytting, som vi vil bruke i analysene om bostedsattraktivitet i kapittel 4.

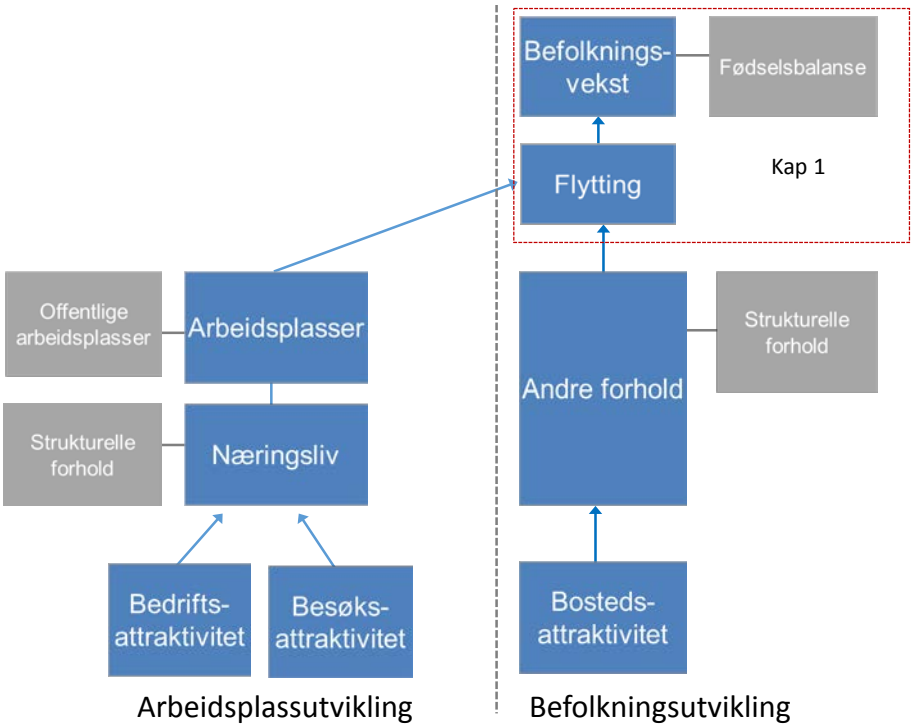

Befolkningsendringer er summen av fødselsbalansen og stedets samlede nettoflytting inkludert netto innvandring. I analysene vil vi nøye oss med å beskrive fødselsbalansen kort. I figuren har såkalt eksogene faktorer fått en grå farge, og fødselsbalansen har blitt definert som eksogen. Det er fordi vi ikke forsøker å forklare eller forstå stedenes fødselsbalanse. Det er ikke vanlig å forsøke å påvirke fødselsbalansen i regionalt utviklingsarbeid, og da er det heller ikke så stor betydning å forstå bakenforliggende årsaker. Vi vet at fødselsbalansen er et resultat av stedets alders- og kjønnsfordeling og fruktbarhet blant stedets kvinner, men vi vil ikke gå nærmere inn på disse faktorene.

I stedet vil vi fokusere på nettoflyttingen. Steder, kommuner og regioner som ønsker å stimulere sin befolkningsvekst fokuserer på å tiltrekke seg innflyttere eller begrense utflyttingen. I begge tilfeller blir nettoflyttingen bedre. Derfor er det flyttingen som det er behov for å forstå. Nettoflyttingen er derfor en sentral komponent i Attraktivitetsmodellen. I dette kapittelet beskrives nettoflyttingen. Senere i notatet, etter at vi har behandlet arbeidsplassveksten og pendlingsmønstrene, vil vi analysere nettoflyttingen med bakgrunn i disse variablene, for å avdekke drivkrefter og forklaringer til at nettoflyttingen varierer fra sted til sted.

1.1.1 Folkemengden

Ved utgangen av juni 2014 var det 286 113 innbyggere i Østfold. Dette er en øking på over 37 000 siden begynnelsen av årtusenet.

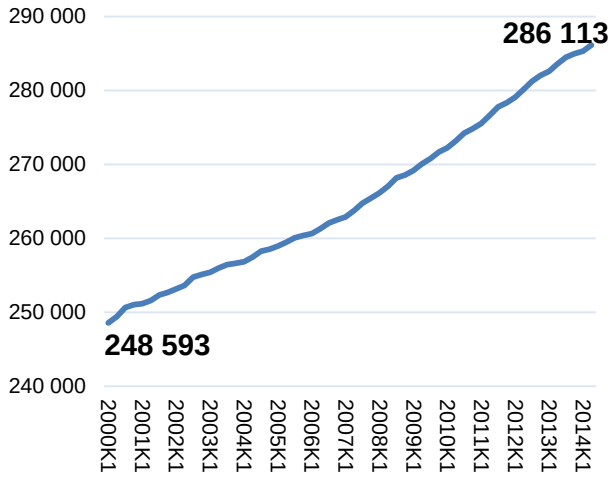

Figur 2: Befolkningen i Østfold fra 31. mars 2000 til 30. juni 2014

1.1.2 Indeksert vekst

For å sette befolkningsveksten i perspektiv, har vi indeksert befolkningsveksten slik at innbyggertallet i 2000 = 100 for alle fylkene.

Oslo, Akershus og Rogaland har sterkest befolkningsvekst.

Østfold har hatt en befolkningsvekst som er litt høyere enn veksten på landsbasis. Befolkningsveksten i Østfold har vært omtrent like høy som i Vest-Agder og i Vestfold.

Finnmark, Sogn og Fjordane og Nordland hadde befolkningsnedgang fram til 2007. Deretter har det vært vekst i disse fylkene som følge av økt arbeidsinnvandring fra Øst-Europa.

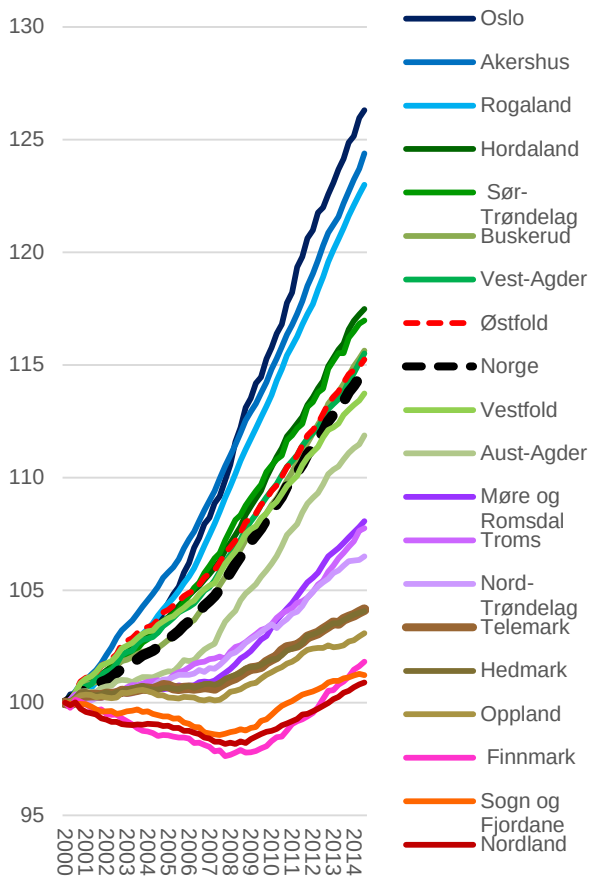

Figur 3: Indeksert befolkningsvekst i fylkene og Norge fra 1 jan. 2000 til 1 juli 2014.

1.1.3 Befolkningsutviklingen dekomponert

Vi kan dekomponere befolkningsveksten i Østfold i innenlands nettoflytting, fødselsbalanse og netto innvandring.

Den innenlandske nettoflyttingen har vært positiv i hele perioden vi har målt for. Det betyr at det er flere som har flyttet til Østfold enn fra Østfold.

Fødselsbalansen har vært svak, men positiv i nesten hele perioden vi har målt. Fødselsbalansen bidrar lite til befolkningsveksten.

Nettoinnvandringen har vært positiv i hele perioden vi har målt for. Den har fått økt betydning de siste årene. Etter 2007 har nettoinnvandringen bidratt vesentlig til befolkningsveksten. Den har derimot avtatt de siste to årene.

Figur 5 viser hvordan befolkningsutviklingen har vært i Norge. Fødselsbalansen har vært positiv. Nettoinnvandringen har også vært positiv, og den har økt. Nettoinnvandringen til Norge har økt spesielt etter 2007 som følge av økt arbeidsinnvandring fra Europa.

Når vi skal analysere befolkningsutviklingen i Østfold, må vi legge befolkningsutviklingen på landsbasis til grunn. Alle fylker i Norge kan forvente en ganske høy nettoinnvandring på grunn av høy nettoinnvandring på landsbasis.

Østfolds relative befolkningsutvikling er vist i figur 6. Den viser utviklingen i Østfold fratrukket utviklingen i landet som helhet.

Både fødselsbalansen og nettoinnvandringen er lavere i Østfold enn i landet som helhet.

Østfold vokser raskere enn ellers i landet på grunn av tilflytting fra andre fylker i landet. Dersom ikke Østfold hadde vunnet innbyggere fra andre fylker, ville befolkningsveksten vært mye svakere enn i landet som helhet.

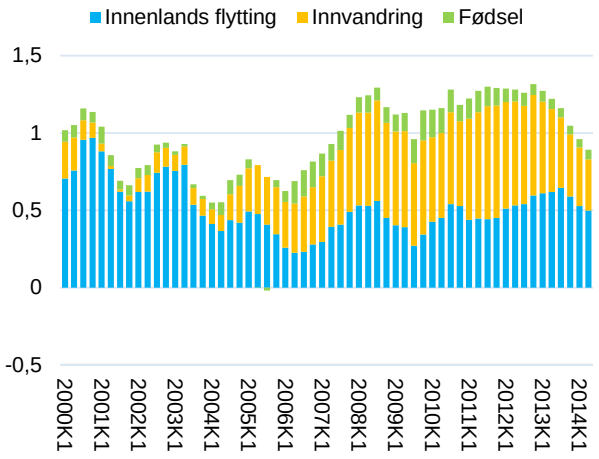

Figur 4: Årlige, prosentviser befolkningsendringer målt hvert kvartal i Østfold, dekomponert i fødselsbalanse, innenlands flytting og innvandring.

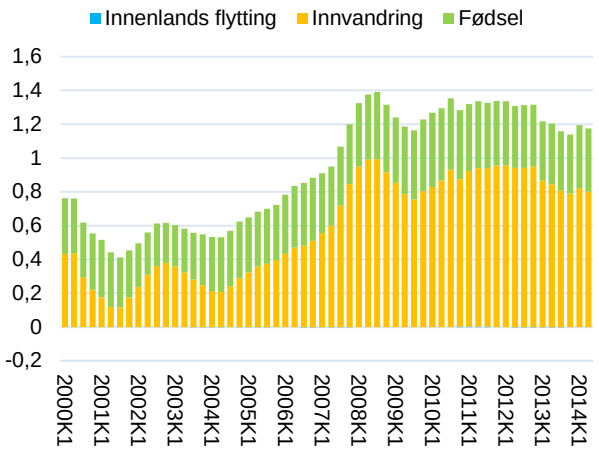

Figur 5: Årlige, prosentvise befolkningsendringer Norge, dekomponert i fødselsbalanse og innvandring.

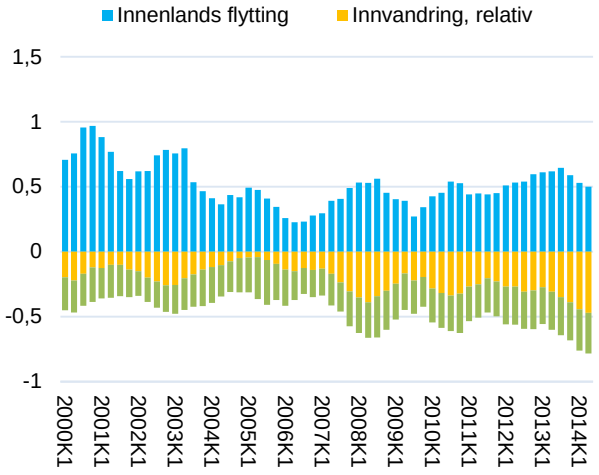

Figur 6: Befolkningsutviklingen i Østfold relativt til utviklingen på landsbasis.

1.1.4 Nettoflytting i fylkene

I regional utvikling er vi mest opptatt av flyttemønstrene. Et sted kan gjøre tiltak lokalt for å endre flyttebalansen til stedet. Fødselsbalansen og den generelle nettoinnvandringen på landsbasis ligger utenfor et lokalt handlingsrom.

Alle fylker har hatt en positiv nettoflytting de siste tre årene når vi inkluderer nettoinnvandringen. Østfold har hatt en nettoflytting på 3,5 prosent, mens landet som helhet har hatt en nettoflytting på 2,7 prosent.

Relativ flytting er nettoflyttingen til stedet vi analyserer fratrukket nettoinnvandringen på landsbasis. På denne måten kan man se om nettoflyttingen skyldes andre forhold enn bare generell innvandring til landet som helhet. Østfold har hatt en positiv relativ flytting de siste tre årene.

Denne relative flyttingen skyldes utelukkende innenlands flytting, siden nettoinnvandringen til Østfold er lavere enn på landsbasis.

1.1.5 Relativ flytting i Østfold over tid

Den relative flyttingen i Østfold har vært positiv i hele perioden vi har målt for. Den relative flyttingen var høyere før. I de siste fire årene har den årlige relative flyttingen vært på rundt 0,2 prosent.

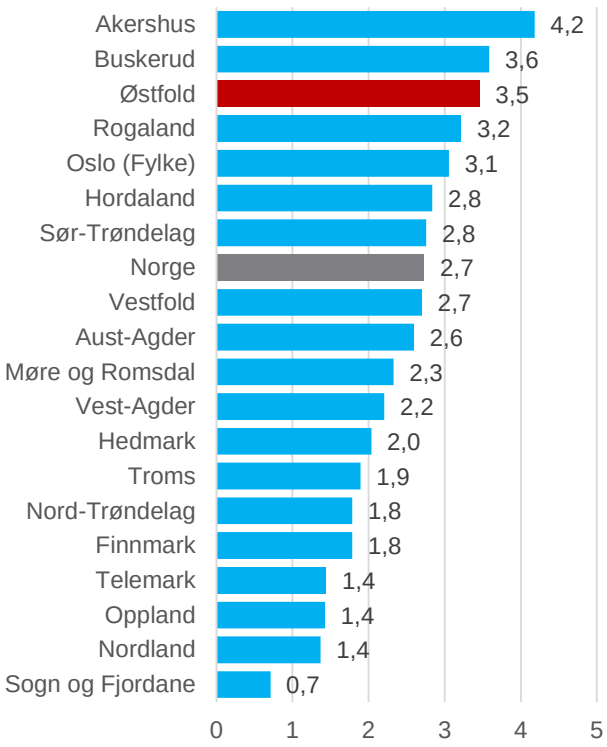

Figur 7: Nettoflytting i fylkene fra 2010 til 2013.

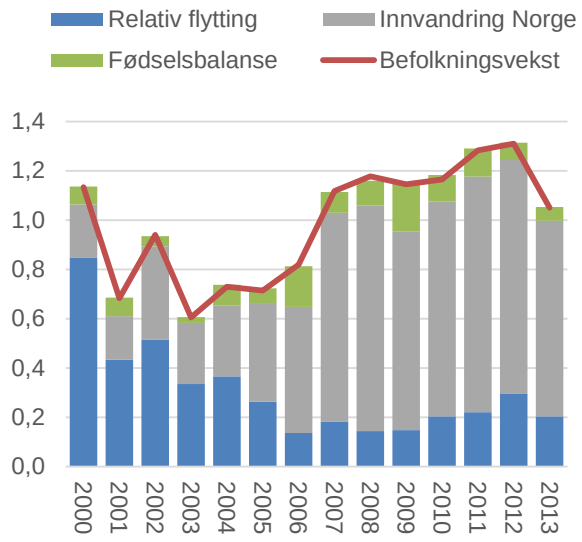

Figur 8: Den årlige prosentvise befolkningsveksten i Østfold dekomponert i fødselsbalanse, innvandring til Norge og relativ flytting.

1.1.6 Befolkningsutvikling i regionene

Nedre Glomma er den største regionen med 136 036 innbyggere i 2014. En fullstendig regioninndeling er lagt ved på siste side.

Indre Østfold og Mosseregionen har omtrent like mange innbyggere. Halden kommune defineres som en egen region. Halden som region er derfor forholdsvis liten.

Mosseregionen har hatt sterkest befolkningsvekst blant regionene i Østfold. Halden har hatt lavest vekst. Befolkningsveksten i Indre Østfold og Nedre Glomma har vært like høy som veksten på landsbasis.

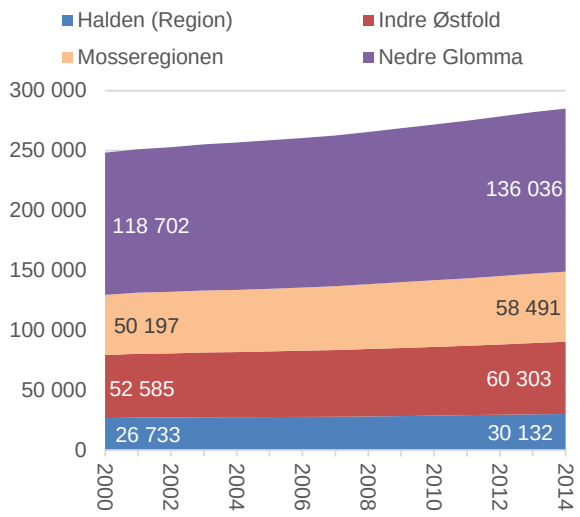

Figur 9: Folkemengden i regionene i Østfold fra 2000 til 2013.

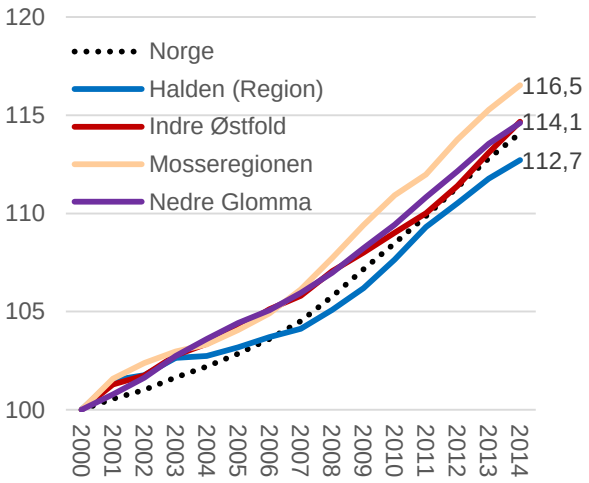

Figur 10: Indeksert befolkningsvekst i regionene i Østfold fra 2000 til 2013.

1.1.7 Nettoflytting i regionene

Alle regionene i Østfold har hatt en bedre flyttebalanse enn landet som helhet den siste treårsperioden. Alle regionene har dermed hatt positiv relativ flytting. Alle regionene er rangert blant de 20 beste i landet med hensyn til relativ flytting.

Indre Østfold og Mosseregionen har hatt den sterkeste nettoflyttingen, som også er over fylkessnittet.

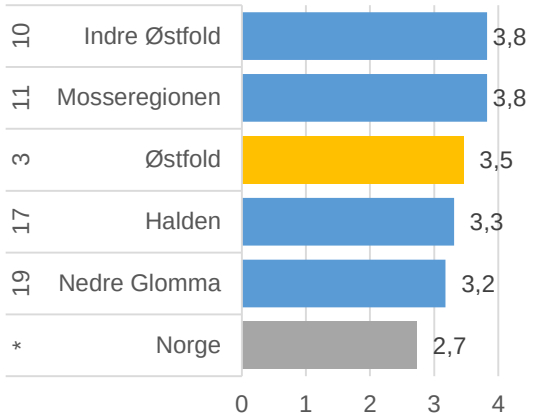

Figur 11: Nettoflytting i prosent av folketallet til regionene i Østfold fra 2010 – 2013, rangering blant landets 84 regioner. Fylket er rangert blant landets 19 fylker.

2. Arbeidsplasser

I dette kapittelet skal vi beskrive og analysere utviklingen av antall arbeidsplasser. Arbeidsplassutviklingen er sammen med befolkningsutviklingen de to sentrale størrelsene som vi må beskrive, analysere og forstå i den regionale utviklingen. Vi vil starte med en beskrivelse av utviklingen av antall arbeidsplasser samlet, og sektorvis. Deretter ser vi nærmere på hvordan de enkelte delene av næringslivet har utviklet seg. Til slutt analyserer vi utviklingen i de enkelte delene av næringslivet for å finne ut hvor mye som kan forklares av strukturelle forhold og hvor stor del av utviklingen som synes å komme fra spesielle forhold i regionen.

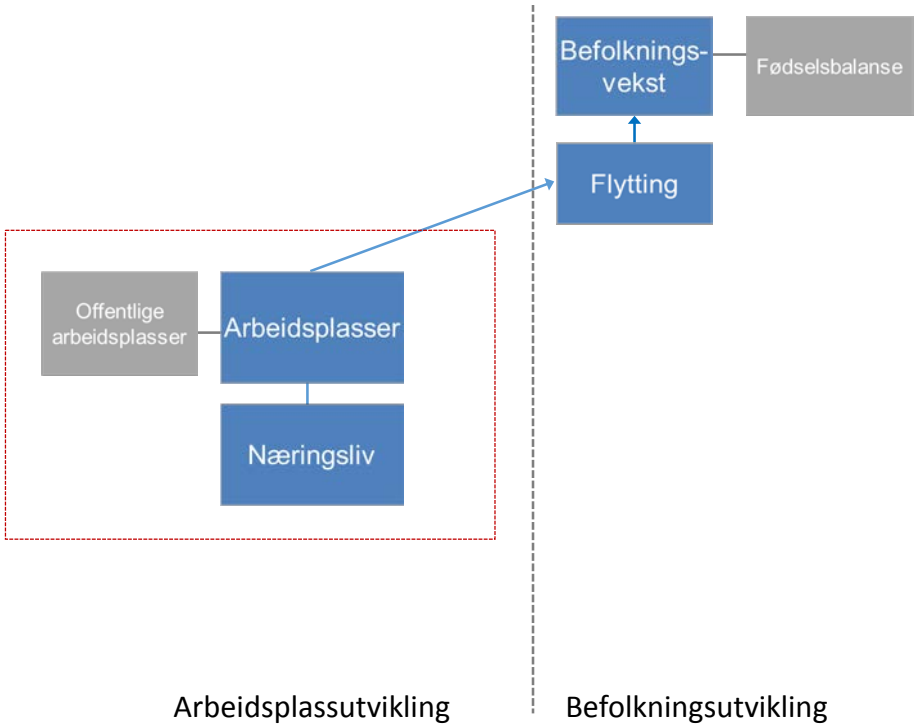

Figur 12: Attraktivitetsmodellen – de delene av attraktivitetsmodellen som beskriver befolkningsutviklingen og arbeidsplassutviklingen.

Vi skal starte med å beskrive den samlede arbeidsplassutviklingen, for deretter å se på hvordan utviklingen er i privat og offentlig sektor.

2.1.1 Antall arbeidsplasser

Det var 80 284 arbeidsplasser i privat sektor i Østfold i 2014. Det var 38 006 arbeidsplasser i offentlig sektor.

Antall arbeidsplasser i det offentlige har økt, mens antall arbeidsplasser i privat næringsliv økte fram til 2008, for deretter å synke. Nedgangen i antall arbeidsplasser i privat næringsliv i Østfold har sunket med nesten 4500 fra 2008 til 2013.

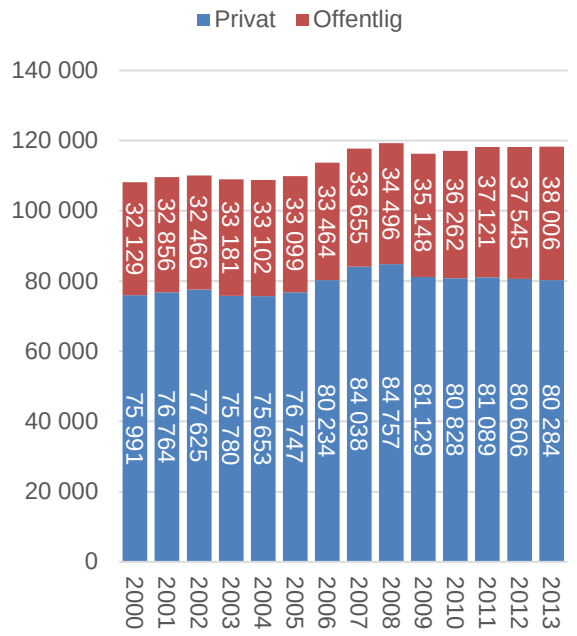

Figur 13: Antall arbeidsplasser i offentlig og privat sektor i Østfold fra 2000 til 2013.

2.1.2 Indeksert arbeidsplassvekst i fylkene

Figuren til høyre viser den indekserte arbeidsplassveksten i alle sektorer fra 2000 til 2013 i Østfold og noen andre fylker rundt Oslofjorden.

Veksten i antall arbeidsplasser i Østfold har vært på 9,4 prosent. Veksten er like høy som i Oslo, men lavere enn veksten på landsbasis.

Akershus og Buskerud har hatt relativt god arbeidsplassvekst.

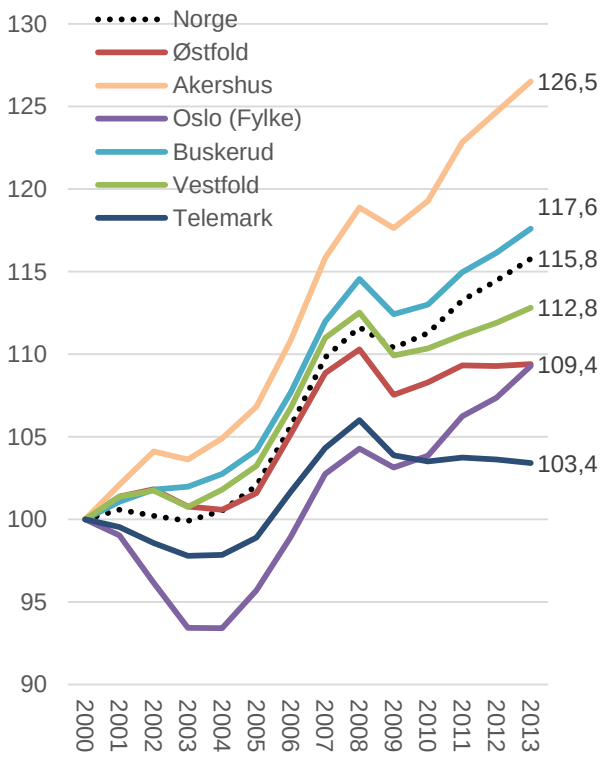

Figur 14: Indeksert arbeidsplassvekst, alle sektorer.

2.1.3 Vekst i privat sektor

Antall arbeidsplasser i offentlig sektor har økt omtrent like mye i Østfold som på landsbasis. Det var 18,5 prosent flere arbeidsplasser i offentlig sektor i 2013 enn i 2000.

Utviklingen i antall arbeidsplasser i privat sektor var ganske lik utviklingen på landsbasis fram til finanskrisen. Etter 2008 har det vært arbeidsplassnedgang i privat sektor i Østfold.

I 2013 var det 5,6 prosent flere arbeidsplasser i privat sektor i Østfold sammenliknet med antallet i 2000. I landet som helhet har veksten vært på 14,6 prosent.

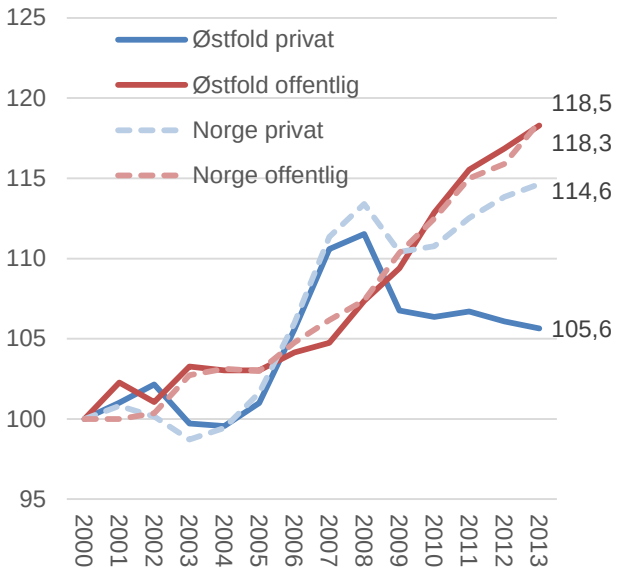

Figur 15: Indeksert arbeidsplassvekst i offentlig og privat sektor i Østfold og Norge, fra 2000 til 2013.

2.1.4 Vekst i privat sektor i fylkene etter finanskrisen

Det har vært en ujevn fordeling på veksten i privat sektor i fylkene i Norge i perioden etter finanskrisen. Fylker som Rogaland, Finnmark og Akershus har hatt en sterk arbeidsplassvekst. I landet som helhet har antall arbeidsplasser økt med 1,1 prosent.

Mange fylker på Østlandet, inkludert Østfold, har hatt en svak vekst i næringslivet.

Siden 2008 har antall arbeidsplasser i privat sektor i Østfold blitt redusert med 5,3 prosent.

Oppland, Telemark og Hedmark har hatt en dårligere utvikling i næringslivet enn Østfold.

Det er også et framtredende trekk at de fem fylkene med størst nedgang i antall arbeidsplasser i privat næringsliv er lokalisert på Østlandet.

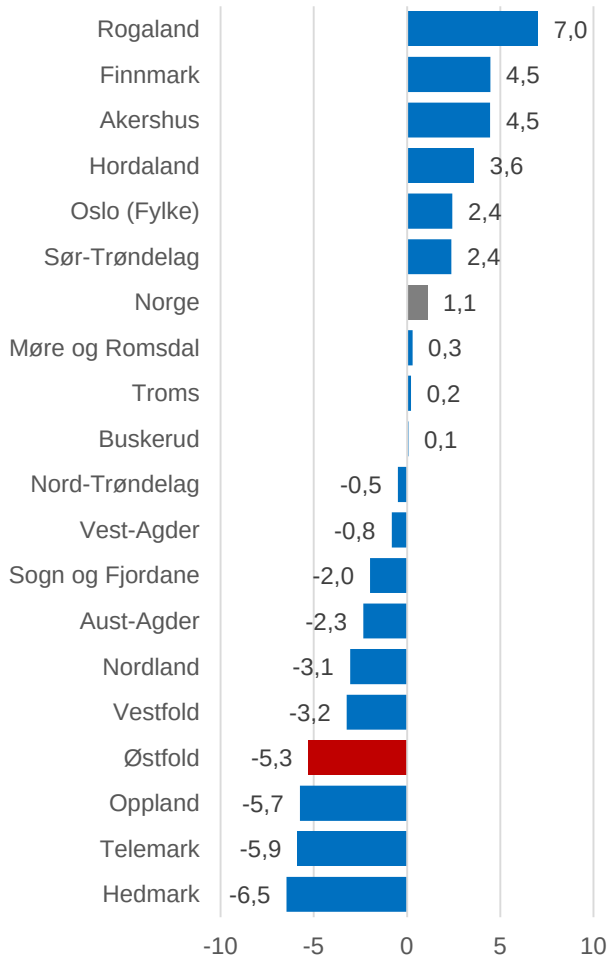

Figur 16: Arbeidsplassvekst i privat sektor i fylkene og Norge, 2008-2013.

2.1.5 Næringslivsvekst i regionene

Indre Østfold har hatt den beste arbeidsplassutviklingen i Østfold. Fram til 2008 var veksten i Indre Østfold høyere enn veksten nasjonalt. Etter 2008 har antall arbeidsplasser i Indre Østfold stupt, men er likevel i 2013 over ti prosent over nivået i 2000.

Også Mosseregionen og Halden har hatt sterk nedgang i antall arbeidsplasser i næringslivet etter 2008.

I Nedre Glomma ser utviklingen ut til å være på retur. Nedre Glomma har hatt litt vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet etter 2010, men har lav vekst i perioden fra 2000 til 2013.

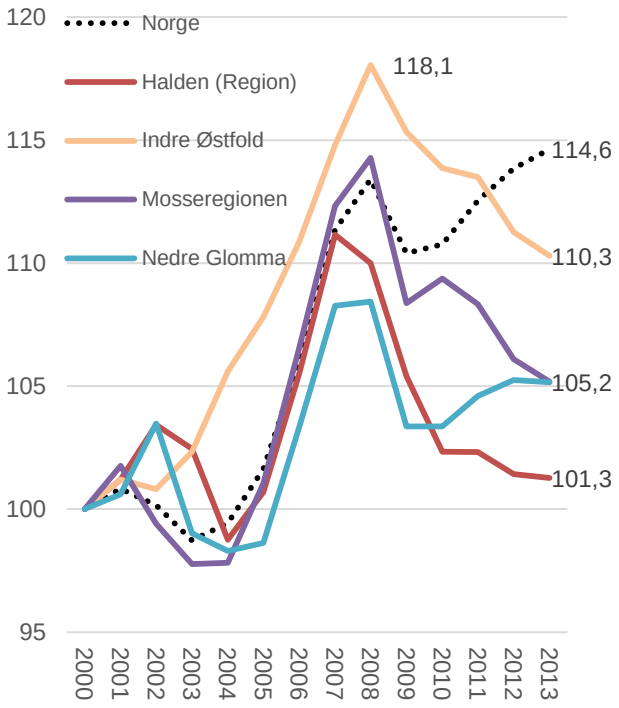

Figur 17: Indeksert vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet i regionene i Østfold. 2000=100.

2.1.6 Næringslivsvekst i kommunene

Vi ser hvordan veksten i næringslivet har vært etter finanskrisen i de enkelte kommunene i figur 18. Stolpene er farget etter region.

Våler, Aremark og Hobøl har hatt best vekst i næringslivet. Råde og Rygge har også hatt positiv vekst.

De øvrige kommunene i Østfold har hatt nedgang i næringslivet. Verst er det for Moss som har hatt en nedgang på 14,4 prosent. Moss rangerer med det som nummer 388 blant de 428 kommunene i landet.

De største byene, Moss, Halden, Sarpsborg og Fredrikstad, har alle hatt nedgang i antall arbeidsplasser i næringslivet etter 2008.

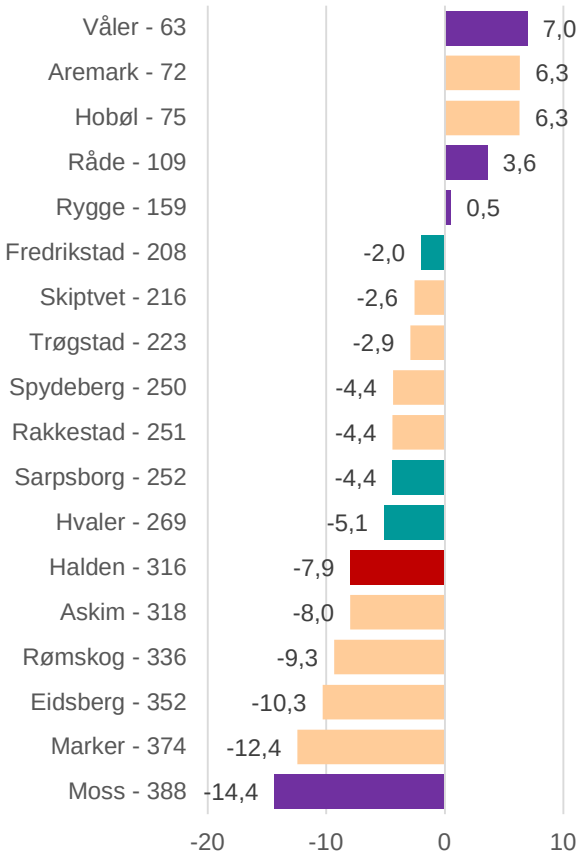

Figur 18: Vekst i antall ansatte i næringslivet fra 2008 til 2013. Regionene er gruppert i farger som i grafen over.

2.2 Næringstyper

Vi har nå beskrevet utviklingen i antall arbeidsplasser i næringslivet. Det er utviklingen i næringslivet vi ønsker å analysere og forstå. Det er fordi det først og fremst er næringsutviklingen som er i fokus når en ønsker å stimulere til vekst.

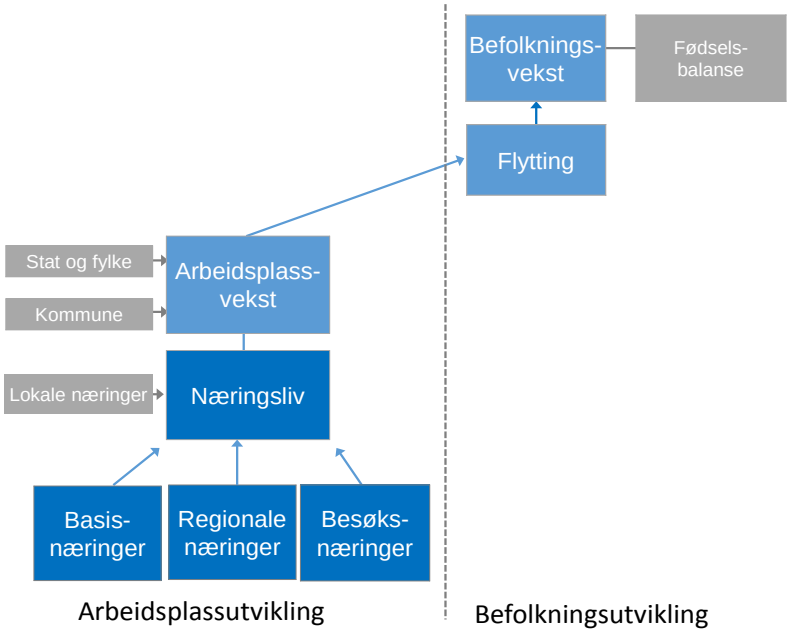

Figur 19: Attraktivitetsmodellen. Privat sektor deles inn i fire næringstyper: Lokale næringer, basisnæringer, regionale næringer og besøksnæringer.

Det finnes mange forskjellige bransjeinndelinger[i]. For vårt formål har vi delt næringslivet inn i fire strategiske næringstyper.

Basisnæringer er næringsliv som konkurrerer på et nasjonalt eller internasjonalt marked. Basisnæringene produserer varer eller tjenester på et sted, som selges og konsumeres hovedsakelig utenfor stedet der produksjonen foregår. Primærnæringer, som landbruk og gruver og industri, tilhører basisnæringene. Samtidig er det en del tjenesteproduksjon som også defineres som basisnæringer. Dette er tjenester som IT, telekom og teknologiske tjenester. Basisnæringene regnes ofte som «motoren» i økonomien. Det er ut ifra basisnæringene mye annen næringsvirksomhet blir skapt.

Besøksnæringer er næringsliv som kjennetegnes av at kunden må være personlig til stede. Besøksnæringene inkluderer all turisme, men også butikkhandel og en del personlige tjenester. Stedets egne innbyggere og besøkende er kunder hos besøksnæringene.

De *regionale* næringene består av bransjer som både har annet næringsliv og offentlige institusjoner og befolkningen som kunder, og som hovedsakelig retter seg mot et regionalt marked. Det er bransjer som bygg og anlegg, transport og forretningsmessig tjenesteyting. Vi finner ofte en konsentrasjon av de regionale næringene i byer og sentra. Det er en sammensatt næringstype, og vi antar at det er ulike drivere for vekst i de regionale næringene.

Lokale næringer er næringsliv som leverer tjenester til den lokale befolkningen, og som i stor grad substituerer tjenester fra offentlig sektor. Dette er tjenester som barnehager, skoler, primærhelsetjenester og renovasjon. De lokale næringene er som regel substitutter for offentlige tjenester. I analysene framover vil vi derfor slå kommunal sektor og lokale næringer sammen. Siden de lokale næringene regnes som eksogene, har de fått en grå farge i figuren.

2.2.1 Bransjer

I tabellen under ser vi hvilke bransjer som inngår i de strategiske næringstypene, og vi ser antall arbeidsplasser i hver bransje. Det er denne utviklingen i antall ansatte i disse bransjene og næringstypene som til sammen utgjør hele næringslivet, og som vi ønsker å analysere og forstå.

Cellene markert med blått betyr at det er et forholdsvis høyt antall, mens cellene med rødt betyr at det er et forholdsvis lavt antall. På den måten kan vi raskt se hvilke bransjer som har mange arbeidsplasser, og hvilke bransjer som har relativt få arbeidsplasser.

Tabell 1: Antall arbeidsplasser i de ulike bransjene i privat sektor i Østfold.

Næring	SubNæring	Bransje	2000	2005	2008	2011	2012	2013
Basis	Industri	Anna industri	4 072	3 001	3 293	2 946	2 530	2 410
		Næringsmidler	4 429	3 963	3 981	3 667	3 573	3 590
		Olje- og gassutvinning						
		Prosessindustri	6 155	5 241	4 704	4 165	3 818	3 675
		Verkstedindustri	6 822	5 808	6 061	5 382	5 441	5 134
	Natur	Fisk	132	120	119	95	96	103
		Gruve	103	101	109	144	126	128
		Landbruk	2 616	2 487	2 337	2 077	2 149	2 055
	Tekn tjenester	Olje og gass	1	2	5	18	18	17
		Teknisk/vitenskap	1 346	1 605	1 683	1 748	1 875	1 954
		Tele og IKT	880	1 134	1 288	1 200	1 360	1 444
Besøk		Aktivitet	1 723	2 143	2 396	2 563	2 592	2 446
		Handel	11 702	12 702	13 968	12 926	12 743	12 741
		Overnatting	627	639	689	664	629	617
		Servering	1 756	1 838	1 985	1 915	2 022	2 004
Lokal		Lokal	3 568	4 510	5 514	6 113	6 057	6 237
Regional		Agentur og Engros	5 025	5 082	5 637	5 487	5 319	5 471
		Bygg og anlegg	8 019	8 557	10 641	10 483	10 826	11 272
		Diverse	4 872	5 221	5 664	5 341	5 150	5 063
		Finans, eiendom, utleie	2 470	2 917	2 763	2 798	2 748	2 757
		Forr tjenesteyting	3 202	3 588	4 580	5 174	5 107	5 169
		Transport	5 456	4 945	4 990	4 658	4 721	4 693
		Utleie av arbeidskraft	1 015	1 143	2 350	1 525	1 706	1 304
Totalsum			**75 991**	**76 747**	**84 757**	**81 089**	**80 606**	**80 284**

Basisnæringene inndeles i tre sub-næringer, industri, naturbaserte næringer og teknologiske tjenester. Det er de teknologiske tjenestene som har vokst mest på landsbasis de siste fjorten årene.

Det er forholdsvis mange arbeidsplasser innen industrien i Østfold. Verkstedindustrien hadde over 5 000 arbeidsplasser i 2015. Det er få arbeidsplasser innen de naturbaserte næringene. Det er også ganske få arbeidsplasser innen de teknologiske tjenestene.

Besøksnæringene inkluderer aktivitet, handel, overnatting og servering. Handelsbransjen er definitivt den største bransjen innen besøksnæringene.

De regionale næringene er sammensatt av både «manuelle» yrker som bygg og anlegg og transport, og «kontoryrker» som finans og forretningsmessig tjenesteyting. Det er en forholdsvis god representasjon av arbeidsplasser i alle bransjene i de regionale næringene. Unntaket er utleie av arbeidskraft, en bransje som er forholdsvis liten. Diverse-kategorien inkluderer bl.a. trafikkskoler og frivillige organisasjoner.

2.2.2 Næringstyper – antall arbeidsplasser

I Østfold og i landet som helhet er det de regionale næringene som har flest arbeidsplasser. I 2013 var det 35 729 arbeidsplasser i de regionale næringene i Østfold. Dette tilsvarer 30 prosent av arbeidsplassene.

Det var 20 510 arbeidsplasser i basisnæringene, og dette tilsvarer 18 prosent av alle arbeidsplassene. I landet som helhet utgjør basisnæringene 19 prosent av arbeidsplassene.

Andelen arbeidsplasser i besøksnæringene er litt større i Østfold enn i landet som helhet.

Østfold er et nettoutpendlingsfylke, dvs. at det er flere som pendler ut av fylket enn inn. I 2013 var nettoutpendlingen på 12 prosent. Det var 11 659 personer som pendlet fra Østfold til Oslo i 2013 og 8 817 som pendlet til Akershus.

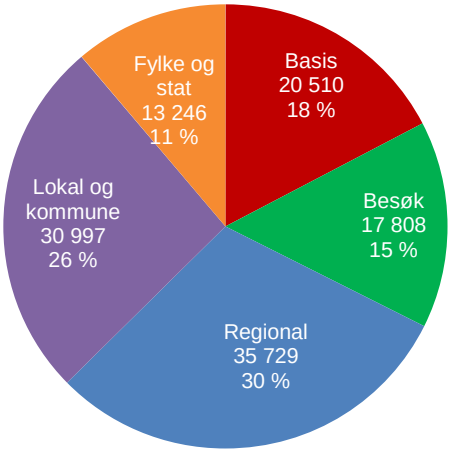

Figur 20: Antall arbeidsplasser i de ulike næringstypene samt i offentlig sektor i Østfold i 2013.

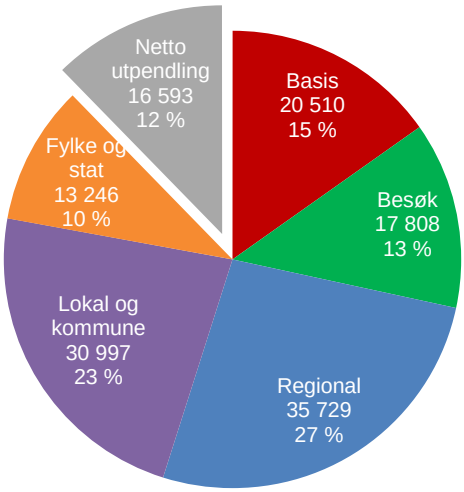

Figur 21: Antall arbeidsplasser i de ulike næringstypene samt i offentlig sektor i Østfold i 2013.Nettoutpendlingen er inkludert. Hele kaken viser samlet sysselsetting.

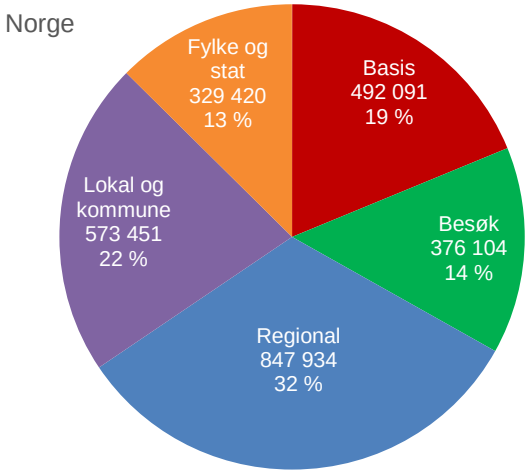

Figur 22: Antall arbeidsplasser i offentlig og privat sektor i Norge i 2013.

2.2.3 Indeksert arbeidsplassvekst

Fra 2000 til 2013 er det kommunal sektor og de lokale næringene som har hatt sterkest arbeidsplassvekst i Østfold. Veksten har vært på 31 prosent, og dette er høyere enn veksten i landet som helhet. Et sted som opplever befolkningsvekst vil normalt få vekst i kommunal sektor/lokale næringer. Befolkningsveksten i Østfold har imidlertid vært like høy som i landet som helhet. Kommunal sektor/de lokale næringene har derfor vokst relativt mye. På den annen side har fylkeskommunal og statlig sektor hatt en mye lavere vekst i Østfold enn på landsbasis.

Arbeidsplassveksten i de regionale næringene har vært nesten like høy i Østfold som i landet som helhet.

Både på landsbasis og i Østfold har besøksnæringene vært på retur etter finanskrisen. Nedgangen etter finanskrisen har vært sterkere i Østfold enn i landet som helhet.

Basisnæringene, som er næringen med sterkest svingninger og den delen av næringslivet vi kanskje er mest opptatt av å forstå, har hatt en kraftig nedgang i Østfold. Fra 2000 til 2013 har mer enn hver femte arbeidsplass i basisnæringene forsvunnet.

Basisnæringene har hatt en svak, men positiv vekst på landsbasis i samme periode. Vi ser av figur 24 at basisnæringene svinger mye.

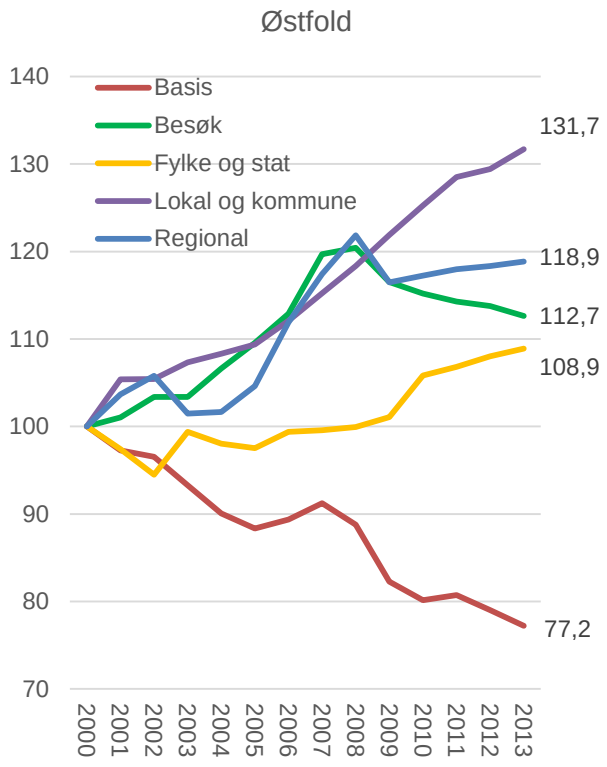

Figur 23: Indeksert arbeidsplassutvikling i de ulike næringstypene og i offentlig sektor i Østfold fra 2000 til 2013.

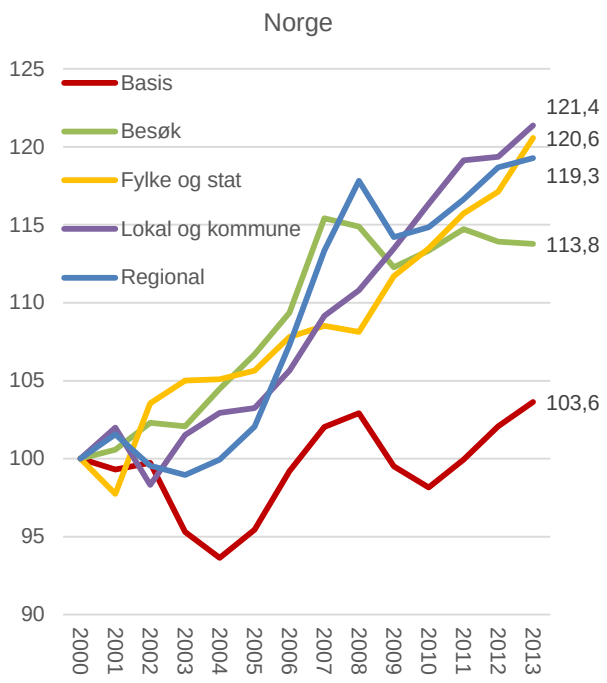

Figur 24: Indeksert arbeidsplassvekst i de ulike næringstypene og i offentlig sektor i Norge fra 2000 til 2013.

2.3 Strukturelle forhold og attraktivitet

Vi har nå beskrevet utviklingen i de enkelte strategiske næringstypene. Det neste spørsmålet er hvorfor utviklingen har vært slik. Kan vi avdekke de viktigste drivkreftene bak den faktiske utviklingen?

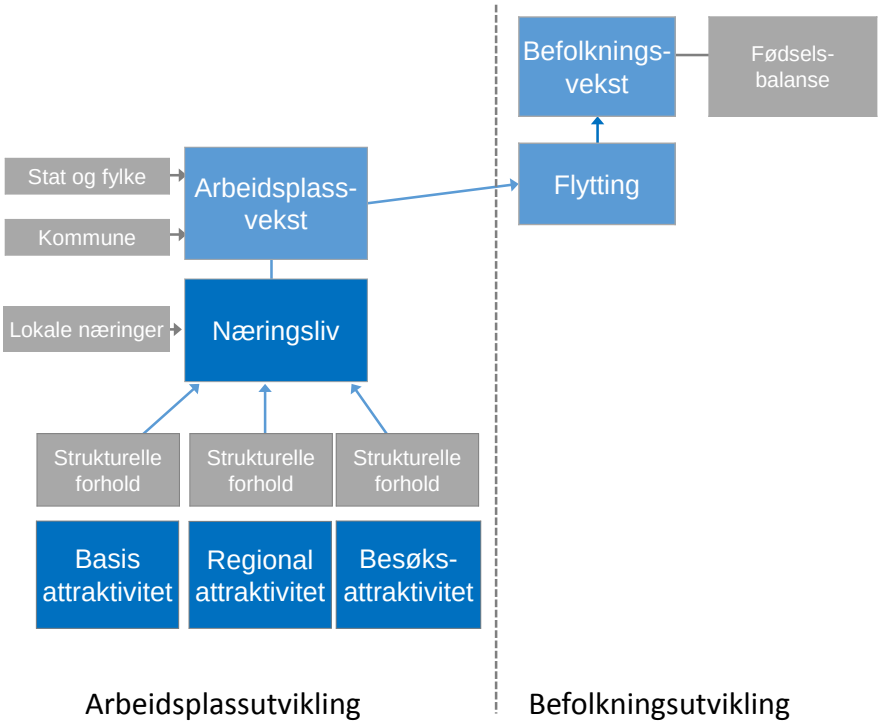

Figur 25: Attraktivitetsmodellen. Den delen av modellen som omhandler arbeidsplassutvikling. Næringslivet inndeles i næringstyper. Veksten i næringstypene skyldes strukturelle forhold eller attraktivitet.

Vi vil i resten av dette kapittelet analysere hvor mye av utviklingen i de tre næringstypene som kan forklares av strukturelle forhold, og hvor mye som har sin forklaring i interne forhold. Strukturelle forhold er forhold som ikke kan påvirkes i særlig grad i regionen, men som har en signifikant påvirkning på næringslivets utvikling. Hvis utviklingen kan forklares fullt ut av de strukturelle forholdene, betyr det at utviklingen er «som normalt» i regionen. Det vil si at næringslivet utvikler seg som statistisk forventet ut fra forutsetningene. Dersom utviklingen avviker fra det statistisk normale, tyder det på at det har skjedd noe spesielt i regionen som ikke skyldes ytre forhold. Dersom en har et spesielt godt og effektivt næringsarbeid i regionen, vil det kunne føre til at utviklingen blir bedre enn de strukturelle forutsetningene tilsier. Da vil målingene vise at attraktiviteten er høy. Høy attraktivitet kan også skyldes at de største bedriftene har vært spesielt dyktige. Og så kan det være spesielle forhold i regionen som har hatt betydning, men som ikke fanges opp i de statistiske analysene. Attraktivitetsanalysene vil derfor gi en pekepinn, men må tolkes med varsomhet, og helst på bakgrunn av lokal kjennskap til utviklingen på stedet.

2.4 Bransjestruktur

Bransjestrukturen er et forhold som har stor betydning for utviklingen, og da spesielt i basisnæringene. Det er fordi basisnæringene er svært ujevnt fordelt mellom regioner, og fordi utviklingen i den enkelte bransjen i basisnæringene svinger sterkt.

Hvilke bransjer har Østfold mye av, i forhold til landet som helhet? For å få fram dette bruker vi lokaliseringskvotienter (LQ). LQ for en bransje beregnes gjennom å ta andelen av antall arbeidsplasser i bransjen i forhold til sysselsettingen på stedet, og dele på tilsvarende andel på landsbasis. Hvis tallet er større enn 1, betyr det at der er relativt mye av denne bransjen på stedet. Er tallet mindre enn 1, betyr det at det er lite av denne bransjen. Dersom LQ er lik 1, betyr det at andelen arbeidsplasser på stedet er like høy som i landet som helhet.

Andelen arbeidsplasser i prosessindustrien er 2,3 ganger så høy i Østfold som i landet som helhet. Prosessindustrien er en bransje som har opplevd nedgang på landsbasis de siste årene. Dette vises i figur 27, som viser arbeidsplassveksten i bransjene på landsbasis fra 2000 til 2013. Det 1,4 ganger flere som jobber innenfor næringsmiddelindustrien i Østfold sammenliknet med andelen på landsbasis. Næringsmiddelindustrien er også en bransje som har vært i nedgang nasjonalt de siste årene. Østfold har forholdsvis få arbeidsplasser innen bransjene i basisnæringene som har vært i vekst. På landsbasis har utvinning og tjenesteyting innen olje og gass, teknologiske og vitenskapelige tjenester, gruvedrift og Tele og IKT vært i vekst. Østfold har lave lokaliseringskvotienter i disse bransjene. Samtidig har Østfold store andeler arbeidsplasser i bransjer som har hatt nedgang.

Handelsbransjen er omtrent like stor i Østfold som den er på landsbasis. De øvrige bransjene innen besøksnæringene er litt mindre i Østfold enn i landet som helhet.

Med unntak av bygg- og anleggsbransjen er andelen arbeidsplasser i de ulike bransjene i de regionale næringene lavere i Østfold enn i landet som helhet.

Lokaliseringskvotientene er jevnere fordelt på besøksnæringene og de regionale næringene enn de er i basisnæringene.

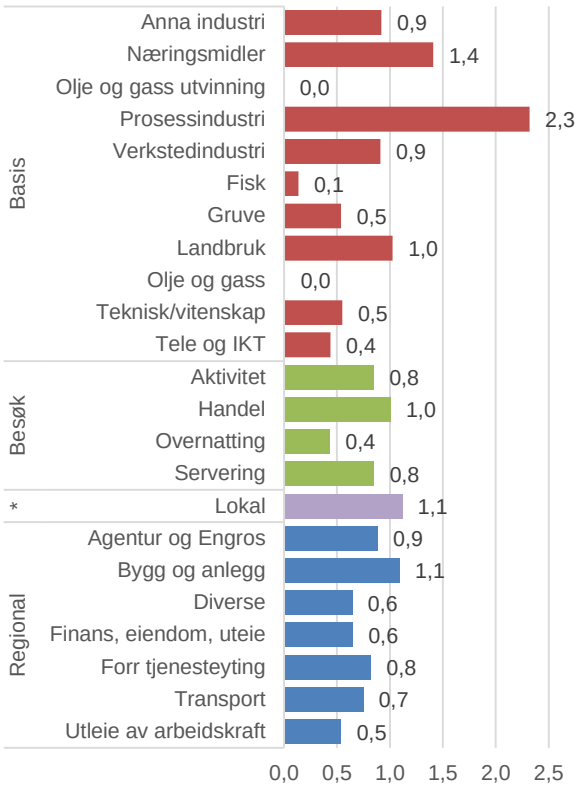

Figur 26: Lokaliseringskvotienter for de ulike bransjene i privat sektor i Østfold, 2013.

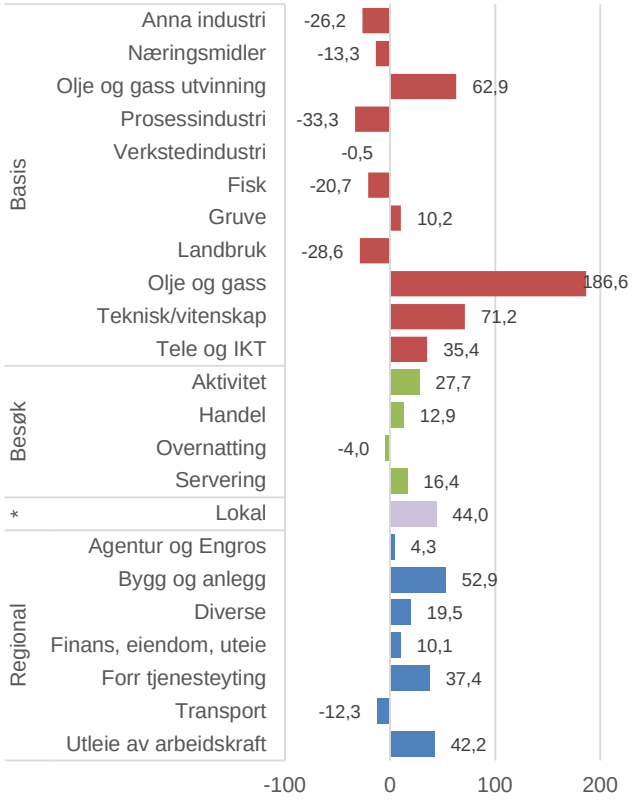

Figur 27: Arbeidsplassvekst i de ulike bransjene i Norge i perioden 2000 - 2013.

2.5 Basisnæringer, strukturelle forhold og attraktivitet

Basisnæringene betyr mye for den regionale utviklingen. Basisnæringene skaffer inntekter til regionen gjennom å selge varer og tjenester ut av regionen. Basisnæringene er også mest utsatt for konjunkturer og konkurranse. Samtidig har basisnæringene et stort potensiale gjennom at de leverer varer på et nasjonalt og internasjonalt marked, og er ikke begrenset av etterspørsel i egen region.

Tabellen under viser antall arbeidsplasser i bransjene i basisnæringene i Østfold i 2000 og 2013. Tabellen viser endring i absolutte tall, prosentvis endring og vekstimpuls. Vekstimpulsen er endringen målt som andel av samlet sysselsetting, og er sammenliknet med vekstimpulsen nasjonalt. Begrepet vekstimpuls er ikke like intuitivt som arbeidsplassvekst, men den sier mer om hvordan veksten har bidratt til vekst i samlet sysselsetting enn det arbeidsplassveksten alene gjør. Gitt at et sted har én arbeidsplass innen en bransje, og at antall arbeidsplasser øker til to. Da har den prosentvise veksten vært på 100 prosent, men den ekstra arbeidsplassen har neppe bidratt til mye sysselsettingsvekst. Når vi ser på vekstimpulser ser vi hvordan veksten bidrar i forhold til samlet sysselsetting.

Tabell 2: Antall arbeidsplasser i bransjene i basisnæringene i Østfold i 2000 og 2013. Absolutt og prosentvis endring, vekstimpuls i Østfold og tilsvarende vekstimpuls på landsbasis.

	SubNæring	Bransje	2000	2013	Endring antall	Endring %	Vekstimpuls	Vekstimpuls Norge
Basis	Industri	Anna industri	4 072	2 410	-1 662	-40,8	-0,7	-0,8
		Næringsmidler	4 429	3 590	-839	-18,9	-0,3	-0,3
		Olje og gass utvinning					0,0	0,4
		Prosessindustri	6 155	3 675	-2 480	-40,3	-1,0	-0,7
		Verkstedindustri	6 822	5 134	-1 688	-24,7	-0,7	0,0
	Natur	Fisk	132	103	-29	-22,0	0,0	-0,2
		Gruve	103	128	25	24,3	0,0	0,0
		Landbruk	2 616	2 055	-561	-21,4	-0,2	-0,7
	Tekn tjenester	Olje og gass	1	17	16	1600,0	0,0	1,0
		Teknisk/vitenskap	1 346	1 954	608	45,2	0,2	1,3
		Tele og IKT	880	1 444	564	64,1	0,2	0,7
	Totalsum		**26 556**	**20 510**	-6 046	-22,8	-2,5	0,8
	Sysselsatte		243 998	269 766	25 768	10,6		

Fra 2000 til 2013 har Østfold mistet 6 046 arbeidsplasser i basisnæringene. Dette tilsvarer 2,5 prosent av sysselsettingen. På landsbasis har veksten i basisnæringene tilsvart 0,8 prosent av sysselsettingen. Det er industrien som har bidratt til denne nedgangen. Spesielt har nedgangen i prosessindustrien, verkstedindustrien og «anna industri» bidratt til de svake vekstimpulsene. Disse bransjene har ikke vokst på landsbasis heller. Arbeidsplassveksten i tekniske og vitenskapelige tjenester og Tele og IKT har til sammen tilsvart 0,4 prosent av sysselsettingen. Veksten har ikke kompensert for nedgangen i industrien. Nedre Glomma har flest arbeidsplasser i basisnæringene. Alle regionene i Østfold har færre arbeidsplasser i basisnæringene i dag enn i 2000.

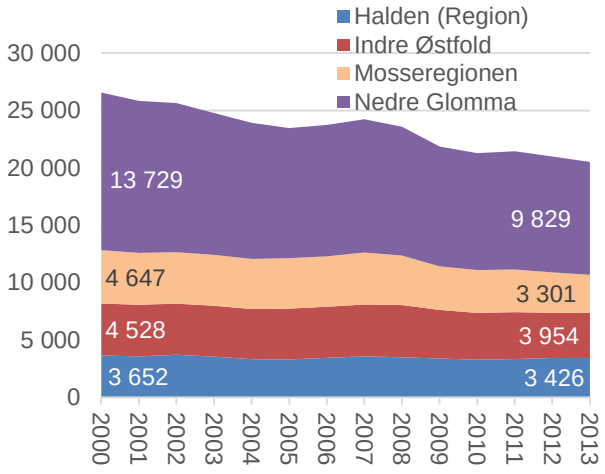

Figur 28: Antall arbeidsplasser i basisnæringene i regionene i Østfold fra 2000 til 2013.

2.5.1 Indeksert vekst

Vi ser den indekserte arbeidsplassveksten i sub-næringene til basisnæringene i figurene til høyre. Den øverste figuren viser veksten i Østfold. Figuren under viser veksten i Norge.

Både i Østfold og på landsbasis har de teknologiske tjenestene vokst mye, mens industrien og de naturbaserte næringene har hatt nedgang.

Antall arbeidsplasser innen de teknologiske tjenestene har økt litt mindre i Østfold enn hva de har i landet som helhet. Siden 2011 har veksten vært sterk i Østfold.

Utviklingen i de naturbaserte næringene har vært relativt bedre i Østfold enn i landet som helhet. Det har vært nedgang begge steder, men nedgangen har vært størst på landsbasis. Fra 2000 til 2013 har Norge mistet nesten hver fjerde arbeidsplass i de naturbaserte næringene. I Østfold har omtrent hver femte gått tapt.

Industrien har hatt nedgang på landsbasis. Men utviklingen har vært stabil siden 2010. I Østfold har 31,1 prosent av arbeidsplassene i industrien forsvunnet. Nedgangen har fortsatt også de siste tre årene, i motsetning til utviklingen nasjonalt.

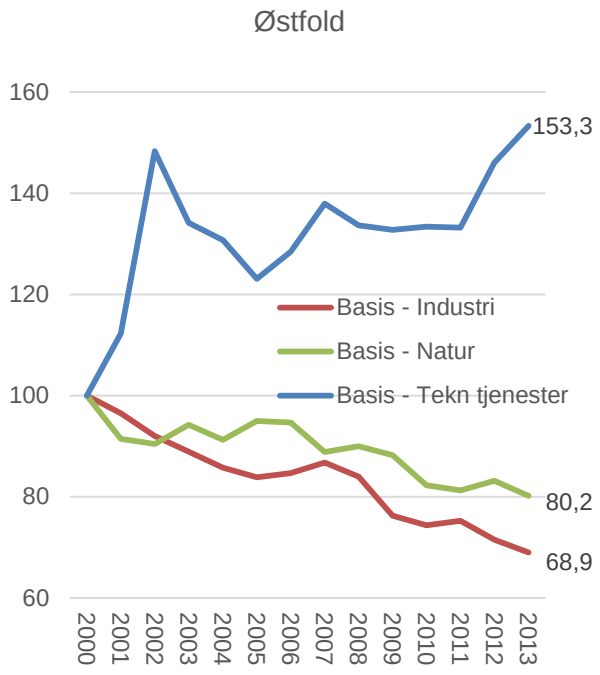

Figur 29: Indeksert vekst i sub-næringene til basisnæringene i Østfold, 2000-2013.

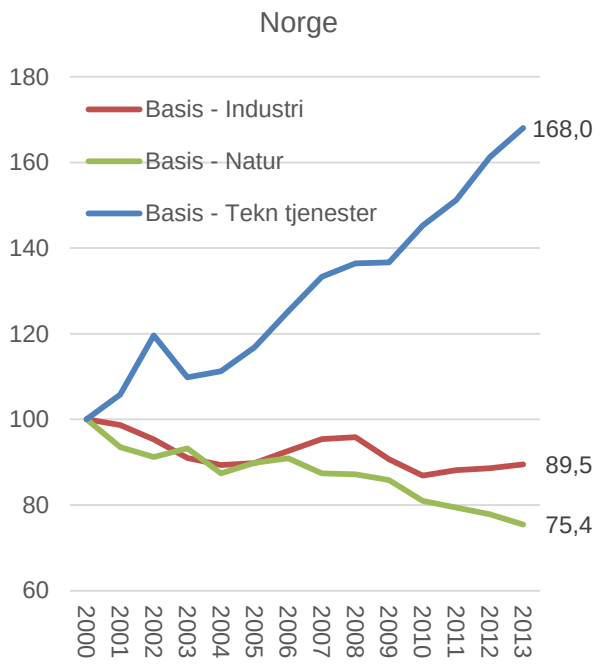

Figur 30: Indeksert vekst i sub-næringene til basisnæringene i Norge, 2000-2013.

2.5.2 Nivå basisnæringer

Basisnæringene utgjør en forholdsvis liten andel av sysselsettingen i Østfold sammenliknet med de fleste fylkene i landet.

Rogaland har flest arbeidsplasser i basisnæringene både på grunn av mye industri, men også på grunn av den stor andel arbeidsplasser i de teknologiske tjenestene.

Som på landsbasis utgjør industrien størsteparten av basisnæringene i Østfold.

Nivået på basisnæringene varierer ganske mye mellom fylkene. Mens basisnæringene tilsvarer nesten en tredel av samlet sysselsetting i Rogaland, tilsvarer basisnæringene i Troms bare 12 prosent av sysselsettingen.

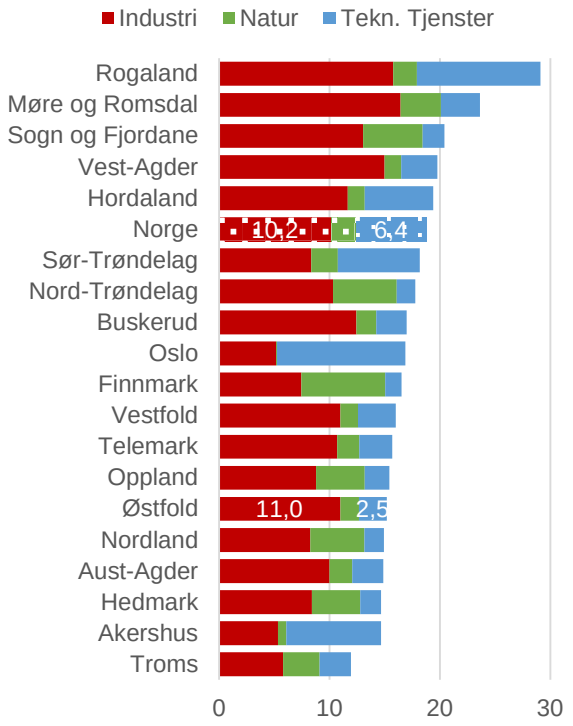

Figur 31: Nivå på basisnæringene i 2013, dvs. antall arbeidsplasser som andel av sysselsettingen i fylkene og i Norge.

2.5.3 Vekstimpulser etter finanskrisen

Det har vært stor variasjon i veksten i basisnæringene etter finanskrisen. De fleste fylkene har hatt negative vekstimpulser fra industrien og de naturbaserte næringene, og positive vekstimpulser fra de teknologiske tjenestene. Unntaket er Finnmark, som har hatt vekst i industrien og de naturbaserte næringene.

Østfold er blant fylkene med svakest vekst i basisnæringene etter finanskrisen. Det skyldes hovedsakelig en nedgang i industrien som har tilsvart 2,4 prosent av sysselsettingen.

Østfold og Telemark har hatt omtrent lik utvikling, med stor nedgang i industrien. Nord-Trøndelag og Sogn og Fjordane har også hatt svake vekstimpulser fra basisnæringene. For disse fylkene skyldes det også nedgang i de naturbaserte næringene.

På landsbasis har veksten i de teknologiske tjenestene kompensert for nedgangen i de naturbaserte næringene og i industrien.

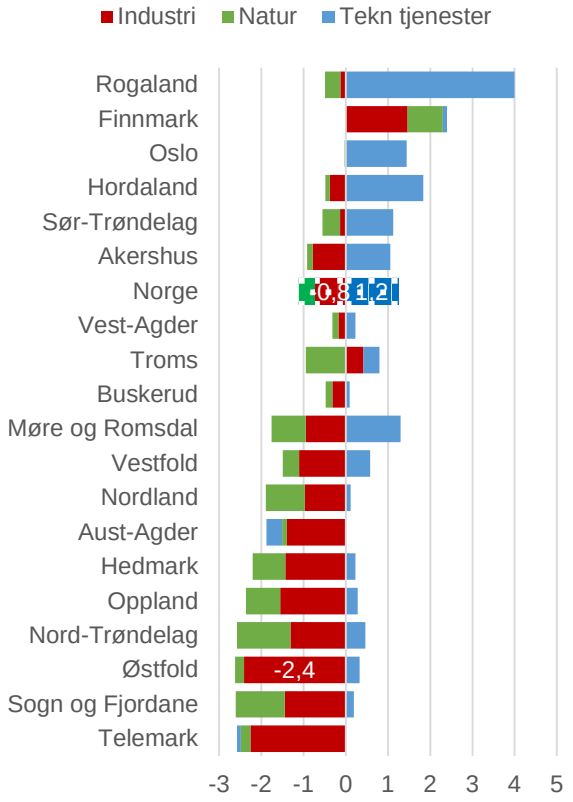

Figur 32: Vekstimpulser i basisnæringene, 2008-2013, fylkene i Norge og landet som helhet.

2.5.4 Dekomponering av veksten i basisnæringene

For å analysere arbeidsplassutviklingen må vi skille strukturelle forhold fra attraktivitet. Bransjesammensetningen i næringslivet er et strukturelt forhold som er vanskelig å påvirke lokalt, hvert fall på kort sikt. Vi har sett at Østfold har mange arbeidsplasser i industrien, som har vært i nedgang nasjonalt. Dermed kan man også forvente at Østfold vil få arbeidsplassnedgang. Dette må vi justere for, for å kunne se hvordan utviklingen har vært, *gitt forutsetningene*.

Vi dekomponerer veksten i basisnæringene i nasjonalt vekst, bransjeeffekt og bransjejustert vekst. Den bransjejusterte veksten er vekst utover det den nasjonale veksten og bransjeeffekten skulle tilsi. Vi bruker den bransjejusterte veksten som et mål på bedriftsattraktiviteten i basisnæringene.

Østfold har hatt dårlige strukturelle forhold for vekst i basisnæringene i hele perioden vi har målt for. I de siste fire treårsperiodene har bransjeeffekten teoretisk sett tilsagt at Østfold forventer en årlig nedgang i basisnæringene tilsvarende 0,3 prosent av sysselsettingen. Veksten har derimot vært dårligere enn forutsetningene skulle tilsi. I hver treårsperiode siden 2003 har den bransjejusterte veksten vært negativ. Østfold har dermed ikke vært attraktiv for basisnæringer.

I perioden etter 2008 har Aust-Agder og Telemark hatt en svakere bransjejustert vekst i basisnæringene enn det Østfold har.

Finnmark hatt den høyeste bransjejusterte veksten. Det vil si at de har hatt høyest vekst i forhold til hva forutsetningene skulle tilsi. Fylker som Vest-Agder, Møre og Romsdal og Hordaland har også hatt sterkere vekst enn forventet.

Akershus, som er et av få fylker med gode strukturelle forutsetninger for vekst i basisnæringene, har hatt en svakere vekst enn forventet. Det er bare Oslo, Rogaland og Akershus som har hatt en positiv bransjeeffekt i perioden etter 2008. Bare disse tre fylkene har kunnet forvente vekst i basisnæringene, utover det den nasjonale veksten skulle tilsi.

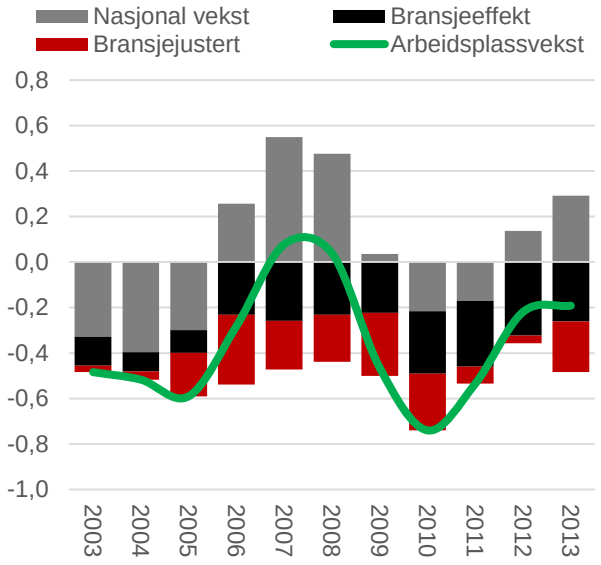

Figur 33: Arbeidsplassveksten i basisnæringene i Østfold dekomponert i nasjonal vekst, bransjeeffekt og bransjejustert vekst. Tre års glidende gjennomsnitt.

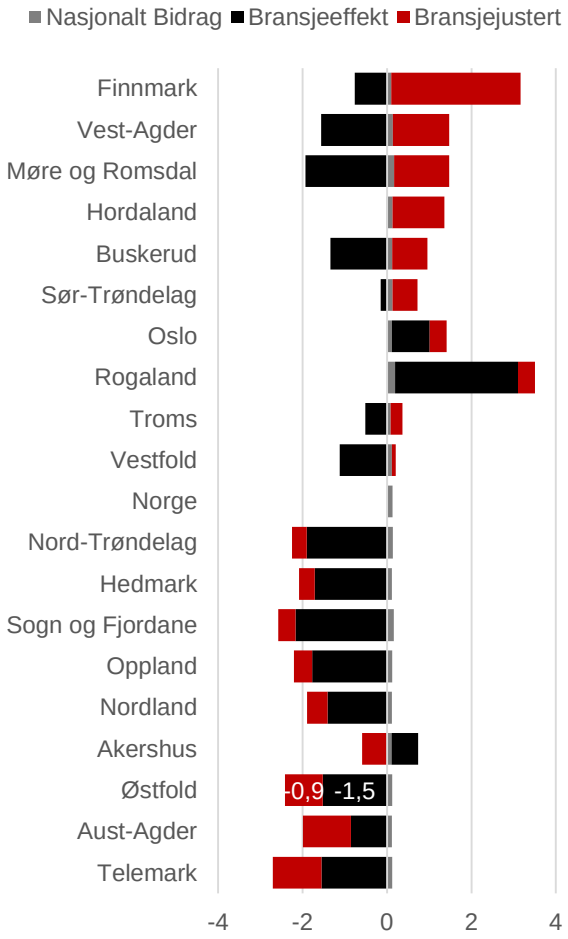

Figur 34: Vekstimpulser i basisnæringene i fylkene fra 2008 til 2013, dekomponert i nasjonal vekst, bransjeeffekt og bransjejustert vekst. Rangering mht. bransjejustert vekst.

2.5.5 Basisnæringer i regionene

Er det noen forskjell på utviklingen i basisnæringene i regionene i Østfold?

Mens basisnæringene utgjør en stor del av sysselsettingen i Halden, utgjør den kun en liten del av sysselsettingen i Mosseregionen.

Blant landets 84 regioner rangerer Halden nummer 9 med hensyn til nivå på basisnæringene. Mosseregionen, på sin side, rangerer lavt, som nummer 75.

I alle regionene i Østfold er industrien mest dominerende. Halden har høyest andel arbeidsplasser innen de teknologiske tjenestene. Indre Østfold har forholdsvis mye næringsliv knyttet til de naturbaserte næringene.

Siden finanskrisen har Mosseregionen hatt sterk nedgang i industrien. Mosseregionen rangerer som nummer 77 blant landets 84 regioner med hensyn til vekstimpulser fra basisnæringene. I alle regionene i Østfold er det industrien som har hatt mest å si for nedgangen. Halden har hatt nedgang, men nedgangen er liten i forhold til de fleste regionene i landet.

Halden har hatt en positiv bransjejustert vekst. Nedgangen har vært lavere enn bransjeeffekten skulle tilsi. Mosseregionen har hatt en mye svakere vekst enn forutsetningene skulle tilsi. Også i Indre Østfold og Nedre Glomma har veksten vært svakere enn forventet.

Halden har vært attraktiv for bedrift i basisnæringene i perioden etter finanskrisen. De strukturelle forholdene er dårlige, dårligere enn i de øvrige regionene i Østfold, men veksten har ikke vært på langt nær så lav som den «normalt» sett skulle vært.

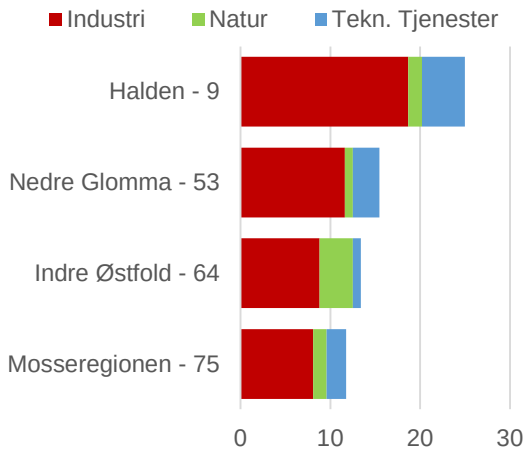

Figur 35: Nivå på basisnæringene i regionene i Østfold i 2013. Rangering mht. nivå blant landets 84 regioner.

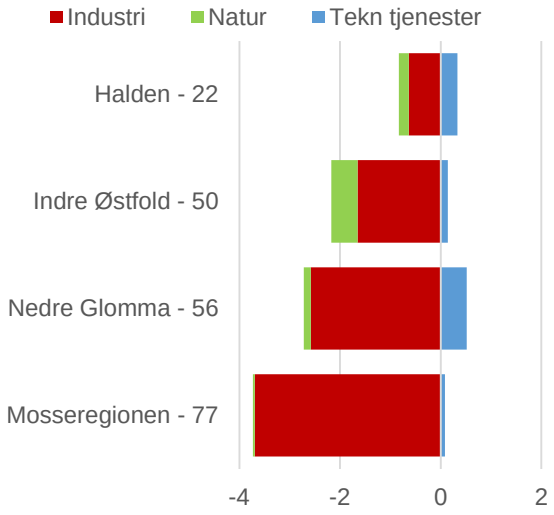

Figur 36: Vekstimpulser fra basisnæringene i regionene i Østfold fra 2008 til 2013. Rangering blant landets 84 regioner.

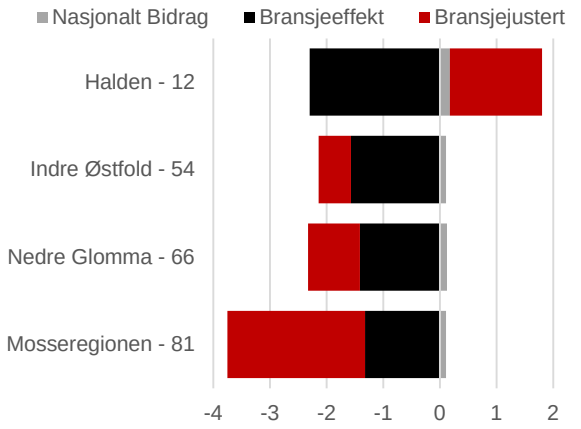

Figur 37: Vekstimpulser fra basisnæringene i regionene i Østfold, fra 2008 til 2013. Veksten er dekomponert i nasjonal vekst, bransjeeffekt og bransjejustert vekst. Rangering mht. bransjejustert vekst blant 84 regioner.

2.6 Besøksnæringer, befolkningseffekt og besøksattraktivitet

Besøksnæringer er ikke bare turisme. Handelsbransjen er størst blant besøksnæringene. Besøksnæringene omsetter mest til egen befolkning. Steder med befolkningsvekst kan derfor forvente arbeidsplassvekst i besøksnæringene. Dette må vi justere for når vi skal analysere arbeidsplassutviklingen i besøksnæringene.

Tabellen under viser antall arbeidsplasser i besøksnæringene, endring, både i antall og i prosent, samt vekstimpulser. Vekstimpulsene er sammenliknet med vekstimpulsene på landsbasis.

Tabell 3: Antall arbeidsplasser i besøksnæringene i Østfold i 2000 og 2013, absolutt og prosentvis endring, vekstimpuls og tilsvarende vekstimpuls på landsbasis i samme periode.

Næring	Bransje	2000	2013	Endring antall	Endring %	Vekstimpuls	Vekstimpuls Norge
Besøk	Aktivitet	1 723	2 446	723	42,0	0,3	0,5
	Handel	11 702	12 741	1 039	8,9	0,4	1,2
	Overnatting	627	617	-10	-1,6	0,0	-0,1
	Servering	1 756	2 004	248	14,1	0,1	0,3
	Totalsum	**15 808**	**17 808**	2 000	12,7	0,8	2,0
	Sysselsatte	243 998	269 766	25 768	10,6		

Fra 2000 til 2013 har det vært en øking på 2 000 arbeidsplasser innen besøksnæringene. Dette tilsvarer 0,8 prosent av sysselsettingen. På landsbasis har veksten i besøksnæringene vært større. På landsbasis har veksten i antall arbeidsplasser tilsvart 2 prosent av sysselsettingen.

Overnattingsbransjen har hatt en svak nedgang både i Østfold og på landsbasis. Siden overnattingsbransjen i utgangspunktet er liten i Østfold, har ikke nedgangen bidratt til store vekstimpulser.

De fleste arbeidsplassene innen besøksnæringene er i Nedre Glomma. Mosseregionen følger etter.

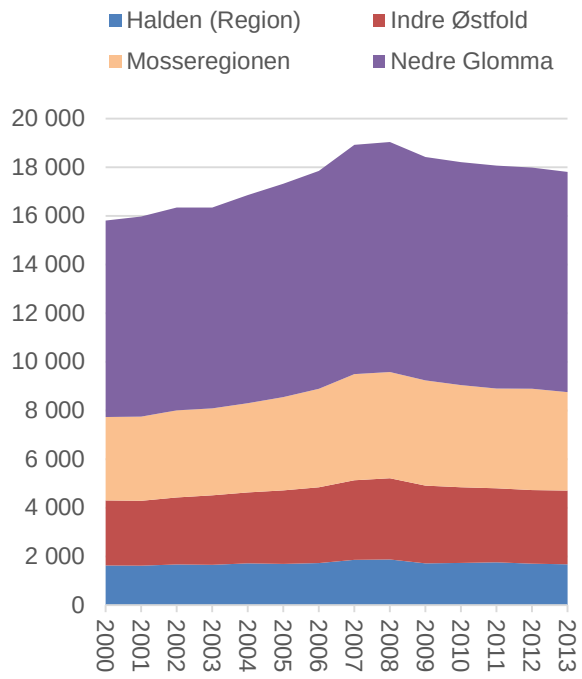

Figur 38: Antall arbeidsplasser i besøksnæringene i regionene i Østfold fra 2000 til 2013.

2.6.1 Nivå besøksnæringer

Nivået på besøksnæringene er ganske likt i alle fylkene. Østfold har nest lavest nivå i landet. Nivået i handelsbransjen er like høyt som på landsbasis, mens andelen arbeidsplasser i aktivitetsbransjen og serveringsbransjen er litt lavere enn på landsbasis. Oslo har høyest andel av næringslivet knyttet til besøksnæringene.

2.6.2 Vekstimpulser etter finanskrisen

Etter finanskrisen har landet som helhet fått negative vekstimpulser fra besøksnæringene. Det er nedgangen i handelsbransjen som står for dette. De øvrige bransjene i besøksnæringene har hatt en svak vekst, men den har ikke vært høy nok til å kompensere for nedgangen i handelsbransjen. Østfold har hatt lav vekst i besøksnæringene etter 2008. Bare Oppland har hatt en dårligere utvikling enn Østfold. Nedgangen i Østfold skyldes arbeidsplassnedgang i handelsbransjen.

Utviklingen i besøksnæringene er viktig for et sted, men de svinger ikke like mye som det basisnæringene gjør. Det kan vi se ved følgende eksempel: Veksten i antall arbeidsplasser i besøksnæringene i Akershus, som topper listen, har tilsvart litt under 0,5 prosent av sysselsettingen. Rogaland topper listen over vekstimpulser fra *basisnæringene*. Der har veksten i antall arbeidsplasser i basisnæringene tilsvart hele 3,5 prosent av sysselsettingen, dvs. en øking som er mye større enn den største økningen fra besøksnæringene. Vi finner tilsvarende forskjell i den nedre enden av skalaen. Nedgangen i antall arbeidsplasser i besøksnæringene i Oppland har tilsvart 0,7 prosent av sysselsettingen. I Telemark, der vekstimpulsene fra *basisnæringene* har vært lavest, har arbeidsplassnedgangen tilsvart hele 2,4 prosent av sysselsettingen. Besøksnæringene utvikler seg mindre dramatisk enn basisnæringene.

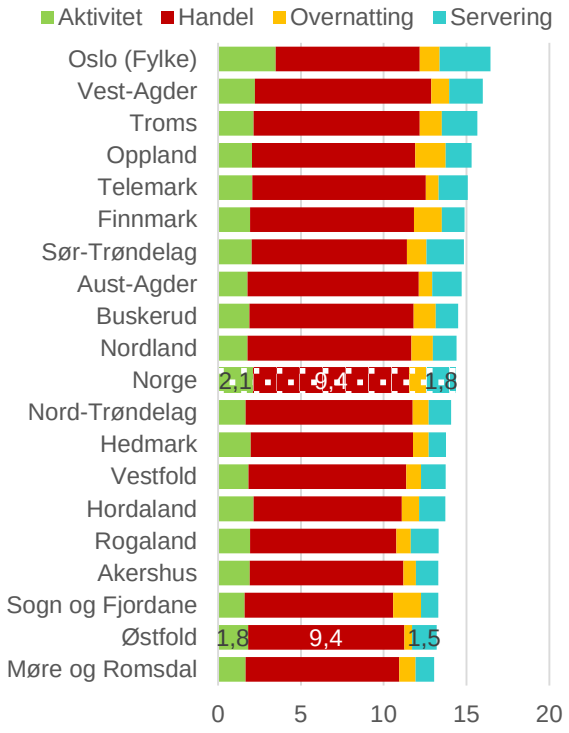

Figur 39: Nivå besøksnæringer i fylkene og i Norge, 2013. Nivået er antall arbeidsplasser som andel av samlet sysselsetting.

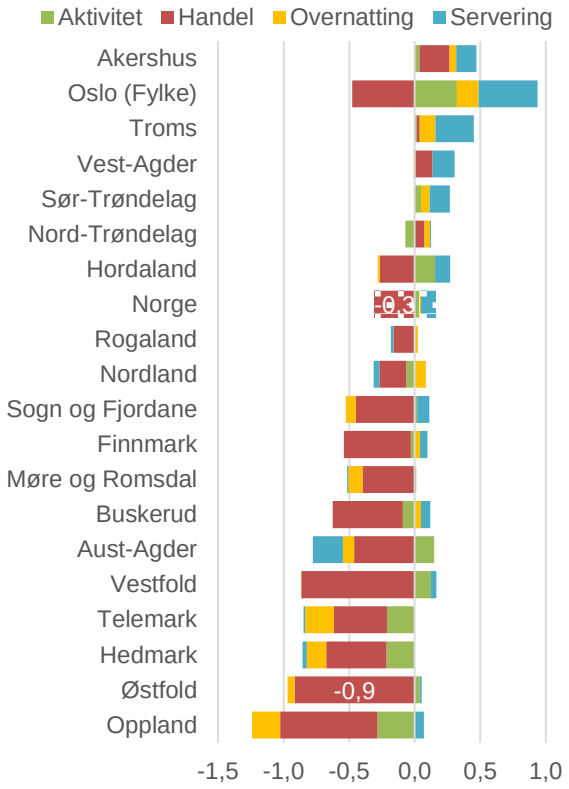

Figur 40: Vekstimpulser fra besøksnæringene i fylkene, 2008-2013. Vekstimpulsene er målt som vekst i antall arbeidsplasser fra 2008-2013 som prosentvis andel av sysselsettingen i 2008.

2.6.3 Dekomponering av veksten i besøksnæringene

Vi dekomponerer vekstimpulsene fra besøksnæringene i Østfold i nasjonal vekst, befolkningseffekt og besøksoverskudd. Dersom befolkningsveksten har vært høyere enn befolkningsveksten på landsbasis, vil stedet forvente å få vekst i besøksnæringene, og da vil befolkningseffekten være positiv, og vice versa. Vekst i besøksnæringene som ikke skyldes nasjonal vekst eller befolkningseffekt kaller vi besøksoverskudd. Besøksoverskuddet bruker vi som mål på om stedet har vært attraktivt for besøk.

Fram til 2009 var den nasjonale veksten i besøksnæringene positiv. Arbeidsplassveksten i besøksnæringene fulgte den nasjonale veksten tett fram til 2009. Befolkningseffekten var også positiv fram til 2009. Og att på til var veksten høyere enn den nasjonale veksten og befolkningseffekten skulle tilsi. Østfold var attraktiv for besøk i hver treårsperiode fra 2004 til 2009. Etter finanskrisen har det skjedd noe dramatisk i besøksnæringene i Østfold. Det kan nesten se ut som om folk har sluttet å handle. Kanskje reiser de til Sverige eller Oslo for å handle i stedet?

I treårsperiodene etter 2009 har veksten vært negativ og befolkningseffekten har vært svakt negativ. Nedgangen skyldes ikke nasjonale konjunkturer eller relativ befolkningsnedgang. Det er en uforklart lav vekst i antall arbeidsplasser i besøksnæringene. I de fire siste treårsperiodene har Østfold ikke vært attraktiv for besøk.

Østfold rangerer nederst med hensyn til besøksoverskudd blant fylkene i landet når vi analyserer perioden fra 2008 til 2013. Den uforklarte arbeidsplassnedgangen i besøksnæringene har tilsvart 0,7 prosent av sysselsettingen.

Akershus, Oslo og Rogaland har på grunn av sin høye befolkningsvekst kunnet forvente vekst i besøksnæringene. Troms, Nord-Trøndelag og Nordland har hatt en mye høyere vekst i besøksnæringene enn befolkningsutviklingen skulle tilsi.

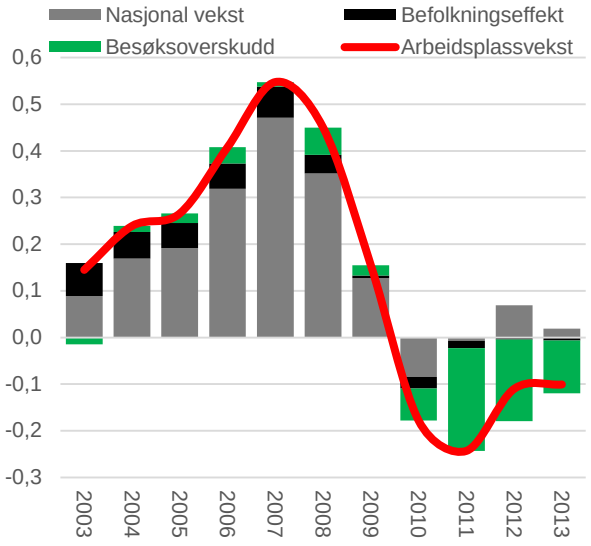

Figur 41: Vekstimpulser fra besøksnæringene i Østfold, 2000-2013, dekomponert i nasjonalt vekst, befolkningseffekt og endring i besøksoverskudd. Tre års glidende gjennomsnitt.

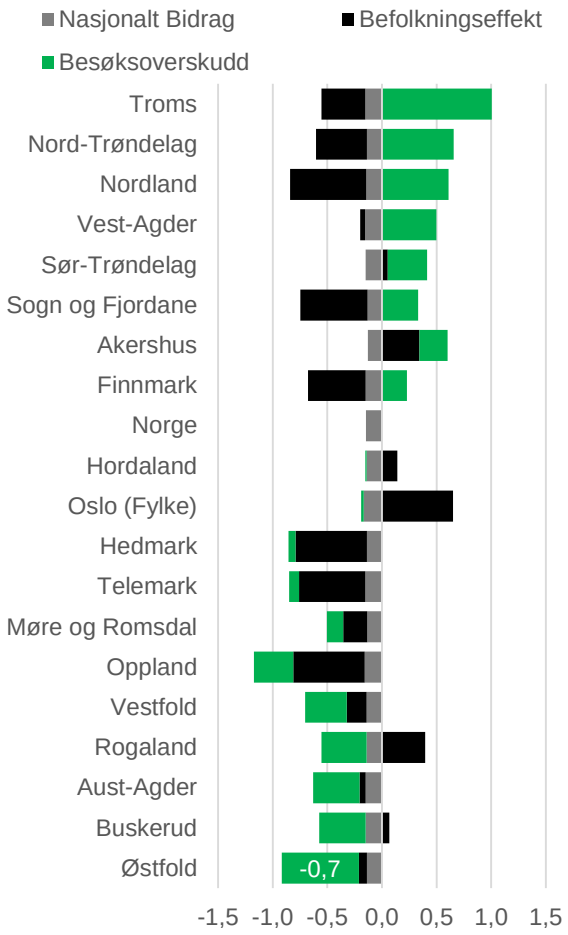

Figur 42: Vekstimpulser fra besøksnæringene fra 2008 til 2013 i fylkene dekomponert i nasjonal vekst, befolkningseffekt og besøksoverskudd.

2.7 Regionale næringer, struktur og attraktivitet

De regionale næringene er sammensatt av mange ulike bransjer. På landsbasis er det de regionale næringene som er størst og som vokser mest, hvis vi ser bort fra offentlig sektor. De regionale næringene er mest konsentrert i de store byene, men de aller fleste kommuner, også små, har en viss grad av regionale næringer, f.eks. bygg og anlegg, transport og forretningsmessige tjenester.

Tabell 4: Antall arbeidsplasser i de regionale næringene i Østfold i 2000 og 2013, absolutt endring, prosentvisendring, og vekstimpuls i hhv. Østfold og Norge fra 2000 til 2013.

	Bransje	2000	2013	Endring antall	Endring %	Vekstimpuls	Vekstimpuls Norge
Regional	Agentur og Engros	5 025	5 471	446	8,9	0,2	0,2
	Bygg og anlegg	8 019	11 272	3 253	40,6	1,3	3,1
	Diverse	4 872	5 063	191	3,9	0,1	1,1
	Finans, eiendom, utleie	2 470	2 757	287	11,6	0,1	0,3
	Forr tjenesteyting	3 202	5 169	1 967	61,4	0,8	1,5
	Transport	5 456	4 693	-763	-14,0	-0,3	-0,8
	Utleie av arbeidskraft	1 015	1 304	289	28,5	0,1	0,6
	Totalsum	**30 059**	**35 729**	5 670	18,9	2,3	6,1
	Sysselsatte	243 998	269 766	25 768	10,6		

Fra 2000 til 2013 har det blitt skapt 5 670 flere arbeidsplasser i de regionale næringene. Dette tilsvarer 2,3 prosent av sysselsettingen. På landsbasis har veksten i de regionale næringene vært sterkere. På landsbasis har veksten i de regionale næringene tilsvart 6,1 prosent av sysselsettingen.

Bygg- og anleggsbransjen har bidratt mest til veksten i de regionale næringene. Det har blitt skapt 3 253 flere arbeidsplasser i bygg- og anleggsbransjen i Østfold fra 2000 til 2013. Veksten i antall arbeidsplasser innen forretningsmessig tjenesteyting har også bidratt positivt til vekstimpulsene.

Både i Østfold og på landsbasis er transportbransjen den eneste bransjen innen de regionale næringene som har vært i nedgang.

Fordelingen av antall arbeidsplasser i de regionale næringene på regionene i Østfold er illustrert i figur 43.

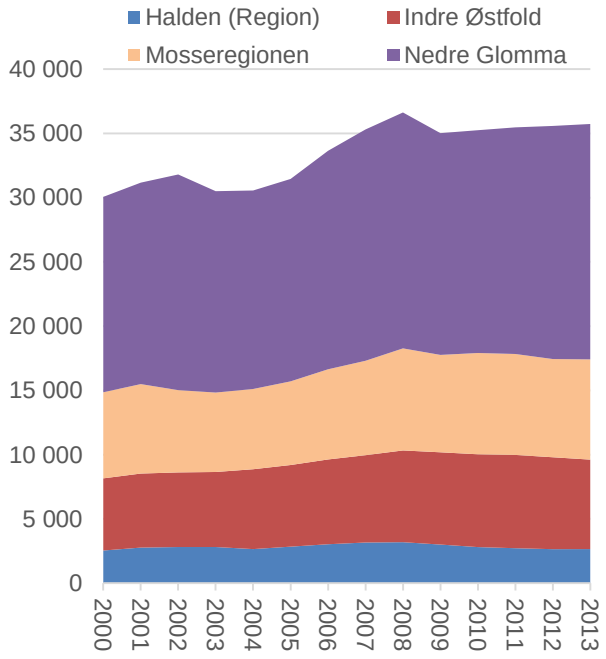

Figur 43: Antall arbeidsplasser i de regionale næringene i regionene i Østfold fra 2000 til 2013.

2.7.1 Nivå, regionale næringer

Oslo har desidert mest næringsliv knyttet til de regionale næringene. I Oslo tilsvarer antall arbeidsplasser i de regionale næringene 60 prosent av sysselsettingen. Oslo trekker snittet kraftig opp, og alle andre fylker ligger dermed under landsgjennomsnittet. I de øvrige fylkene er de regionale næringene forholdsvis like store.

Østfold rangerer omtrent middels med hensyn til nivå på de regionale næringene. Bygg- og anleggsbransjen er størst.

Store fylker med en stor by i seg eller i nærheten har gjerne mye regionale næringer. Dette gjelder f.eks. Akershus, Hordaland, Sør-Trøndelag, Buskerud og Rogaland.

2.7.2 Vekstimpulser etter finanskrisen

Utviklingen i de regionale næringene er også mindre dramatisk enn i basisnæringene. Men siden de regionale næringene er størst, får arbeidsplassutviklingen i de regionale næringene stor betydning.

Siden 2008 har bygg- og anleggsbransjen og forretningsmessig tjenesteyting hatt arbeidsplassvekst, mens bransjer som utleie av arbeidskraft og transport har hatt nedgang. Veksten i bygg- og anleggsbransjen og innen forretningsmessig tjenesteyting har kompensert for nedgangen i de øvrige bransjene.

Østfold har hatt vekst og nedgang i de samme bransjene som i landet for øvrig, men nedgangen har vært større i Østfold enn på landsbasis. Spesielt har nedgangen innen utleie av arbeidskraft vært forholdsvis stor.

Telemark, Vestfold, Hedmark og Vest-Agder har hatt svakere vekstimpulser fra de regionale næringene enn det Østfold har hatt.

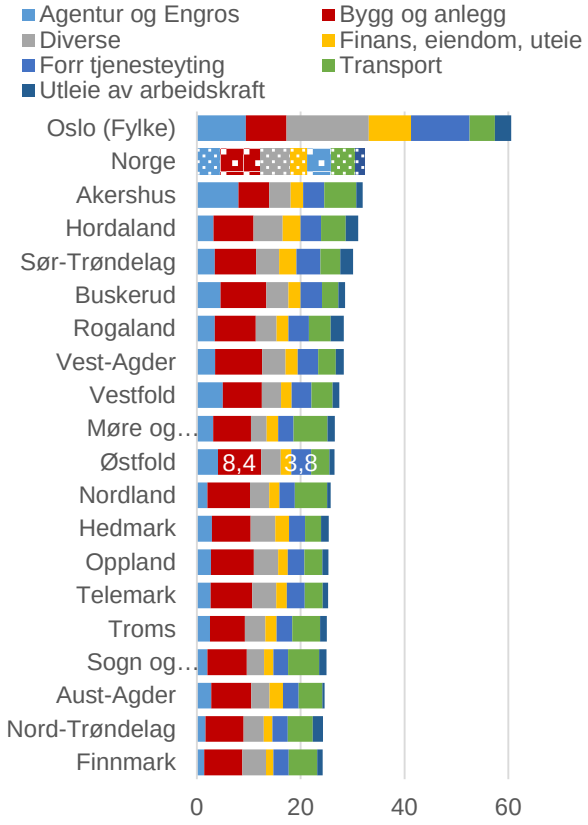

Figur 44: Nivå på de regionale næringene i fylkene og i landet som helhet i 2013.

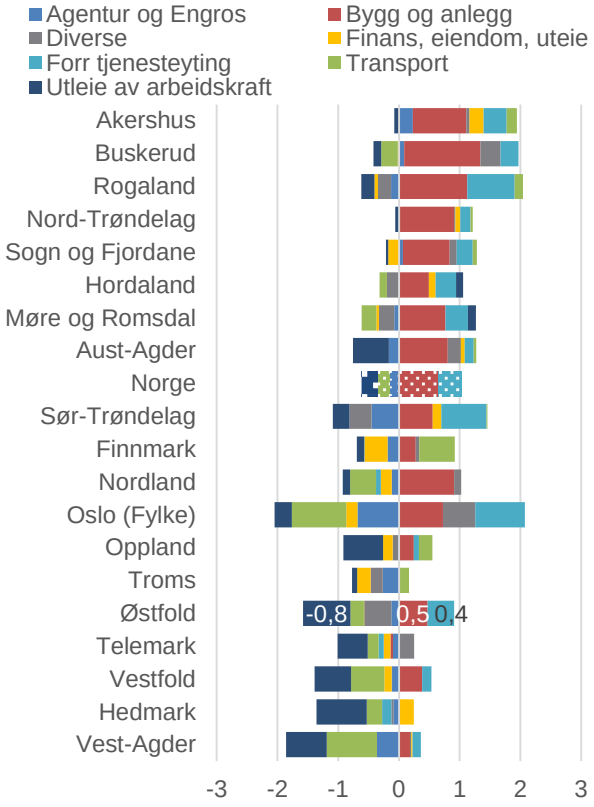

Figur 45: Vekstimpulser fra de regionale næringene fra 2008 til 2013 i fylkene og landet som helhet.

2.7.3 Dekomponering av veksten

Som for basisnæringene dekomponerer vi vekstimpulsene fra de regionale næringene i nasjonal vekst, bransjeeffekt og bransjejustert vekst. Den bransjejusterte veksten er et mål på attraktiviteten i de regionale næringene.

Bransjeeffekten er mindre i de regionale næringene enn i basisnæringene. De fleste steder har en viss miks av de regionale næringene, og derfor er ikke bransjesammensetningen like utslagsgivende for veksten som den er i basisnæringene.

Siden 2009 har veksten i de regionale næringene i Østfold vært lavere enn den nasjonale veksten og bransjeeffekten skulle tilsi. Østfold har ikke vært attraktiv for regionale næringer i de fem siste treårsperiodene.

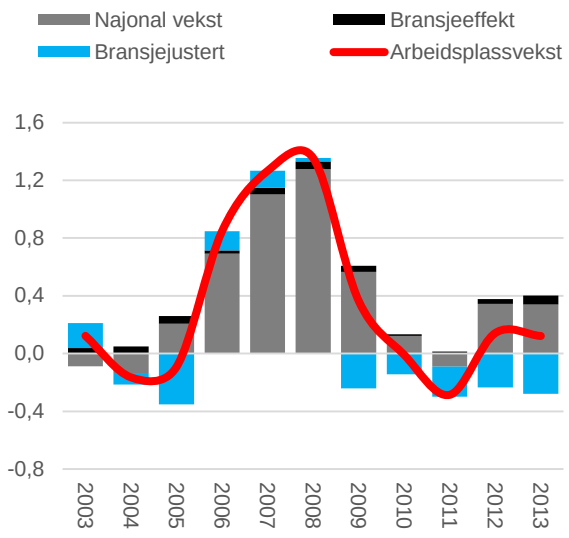

Figur 46: Vekstimpulser fra de regionale næringene i Østfold fra 2000 til 2013. Vekstimpulsene er dekomponert i nasjonalt bidrag, bransjeeffekt og bransjejustert vekst. Tre års glidende gjennomsnitt.

2.7.4 Dekomponert vekst i fylkene etter finanskrisen

Vi sammenlikner utviklingen i Østfold med utviklingen i de øvrige fylkene i figur 47. Det har vært nasjonal vekst i de regionale næringene etter 2008. Derfor har alle fylker kunnet forvente noe vekst. Bransjeeffekten er ganske liten, og de fleste fylkene har en positiv bransjeeffekt. Oslo og Akershus er de eneste fylkene med en negativ bransjeeffekt av betydning.

Mye av variasjonen i veksten er dermed uforklart. Den uforklarte nedgangen i Østfold er ganske stor. Den uforklarte nedgangen har tilsvart 1,2 prosent av sysselsettingen i perioden mellom 2008 og 2013. Den bransjejusterte veksten har dermed ført til større negative vekstimpulser enn den bransjejusterte veksten i basisnæringene og besøksnæringene.

Også i Vestfold, Telemark, Hedmark og Aust-Agder har det vært en uforklart negativ utvikling i de regionale næringene i perioden etter finanskrisen.

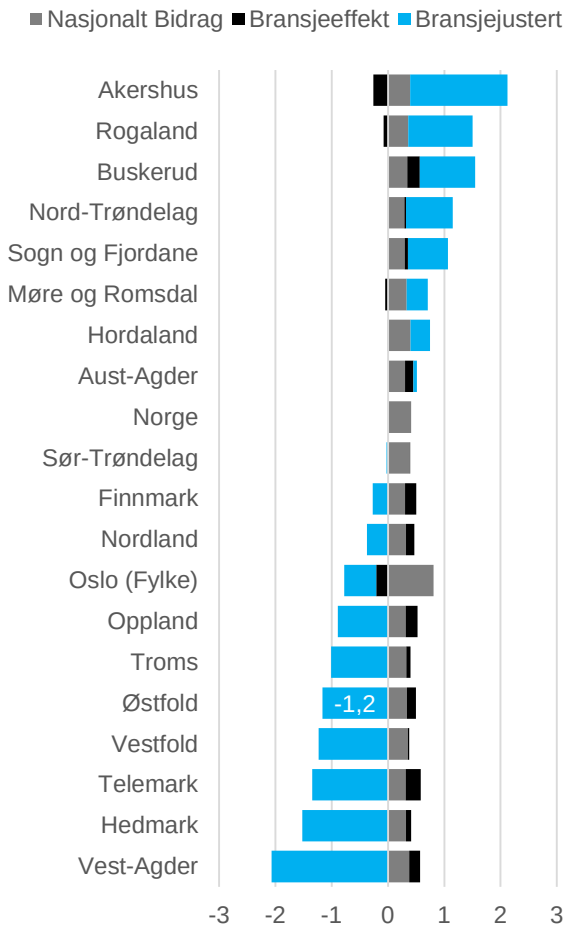

Figur 47: Vekstimpulser fra de regionale næringene i fylkene og landet som helhet, fra 2008 – 2013, dekomponert i nasjonalt vekst, bransjeeffekt og bransjejustert vekst.

2.8 Oppsummering næringsattraktivitet

Vi har nå gått gjennom utviklingen i basisnæringene, besøksnæringene og de regionale næringene. Vi har vist hvordan veksten i disse næringene kan forklares av nasjonal vekst og strukturelle forhold. Samtidig har vi vist at Østfold har hatt dårligere vekst enn forutsetningene skulle tilsi. Med vår terminologi sier vi da at Østfold ikke har vært attraktiv for bedrift eller besøk.

Det er først i de senere årene at utviklingen i besøksnæringene har begynt å avvike fra det som har vært forventet.

Utviklingen i basisnæringene har vært lavere enn forventet i hele perioden vi har målt for. De regionale næringene har helt siden 2009 hatt en svakere utvikling enn forventet.

Østfold havner på sisteplass blant landets fylker med hensyn til samlet næringsattraktivitet. Oppland, Hedmark og Telemark har i likhet med Østfold hatt en negativ bransjejustert vekst i samtlige næringstyper etter finanskrisen.

I Finnmark har veksten i basisnæringene vært mye høyere enn forutsetningen skulle tilsi, og denne uforklarte vekten har gjort Finnmark til det mest næringsattraktive fylket i Norge. Vi presiserer at attraktivitet er vekst utover det forutsetningene skulle tilsi. Rogaland, Akershus og Oslo har hatt de beste forutsetningene for vekst.

Mange av fylkene med lav attraktivitet ligger på Østlandet, mens mange av fylkene med høy samlet næringsattraktivitet er på Vestlandet.

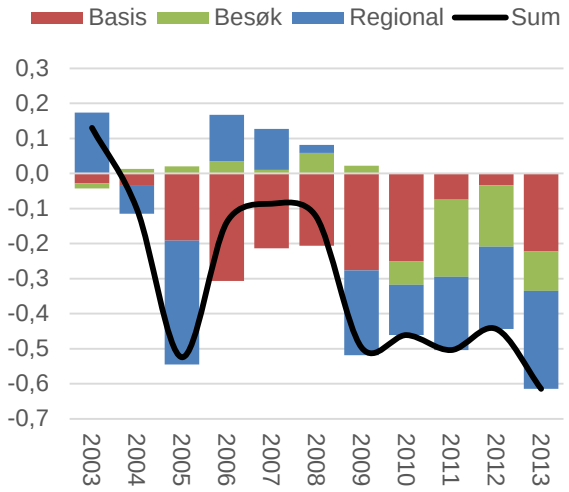

Figur 48: Bransjejustert vekst i de ulike næringstypene, i Østfold. Stolpene til sammen viser samlet næringsattraktivitet. Tre års glidende gjennomsnitt.

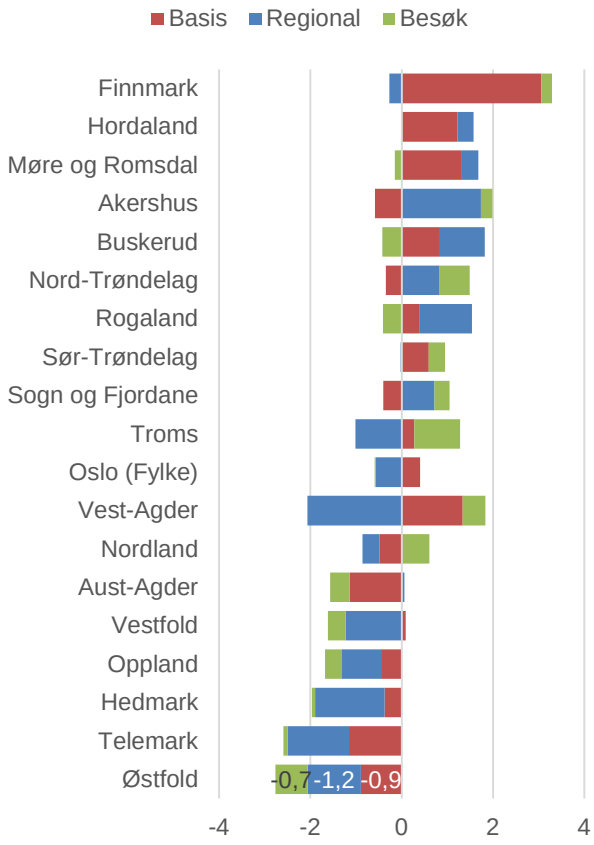

Figur 49: Samlet næringsattraktivitet fylkene fra 2008 til 2013.

2.8.1 Vekst i privat sektor – hvor mye skyldes hva?

Vi så attraktiviteten på forrige side. Men vi har allerede vist at veksten i stor grad er påvirket av nasjonale konjunkturer og strukturelle forhold. Hvor mye betyr egentlig attraktiviteten? Dette viser vi i figuren under.

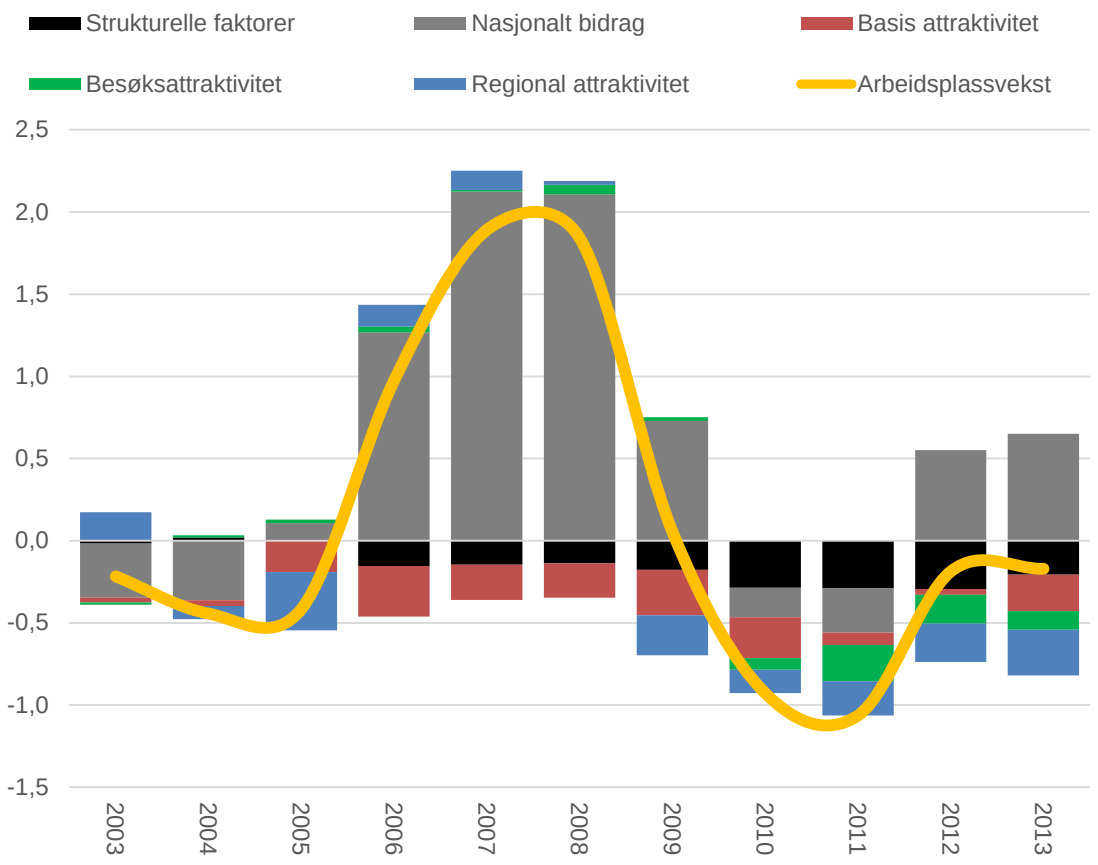

Figur 50: Vekstimpulser fra privat sektor i Østfold dekomponert i nasjonal vekst, strukturelle faktorer og attraktivitet for hhv. basis-, besøks- og regionale næringer. Tre års glidende gjennomsnitt.

Når vi betrakter figuren over, ser vi at mesteparten av næringslivsutviklingen i Østfold forklares av nasjonal vekst. Det er utviklingen i landet som helhet som er mest utslagsgivende for utviklingen i Østfold.

De strukturelle faktorene har samlet sett vært negative. Det betyr at Østfold har hatt dårligere strukturelle forhold for vekst i næringslivet. Det er spesielt etter 2006 at de strukturelle forholdene har begynt å bli dårlige.

Etter finanskrisen har attraktiviteten fått en større betydning for næringsutviklingen enn hva den hadde tidligere. Det ser ut til at når det ikke lenger er høykonjunktur på landsbasis, får attraktiviteten større betydning. Vi går ut ifra at attraktiviteten ligger innenfor et lokalt handlingsrom, mens den nasjonale veksten og de strukturelle faktorene ikke gjør det.

I de fem siste treårsperiodene har attraktiviteten betydd mye for arbeidsplassutviklingen i Østfold. Den samlede næringsattraktiviteten har hatt mer å si for utviklingen enn det den samlede struktureffekten har.

På kommune- og regionalnivå har attraktiviteten mer å si for veksten enn på fylkesnivå.

2.8.2 Samlet næringsattraktivitet og struktureffekt i fylkene og regionene

I diagrammet har vi rangert fylkene etter samlet næringsattraktivitet i perioden etter finanskrisen, og samtidig vist hva de strukturelle faktorene har bidratt til.

Finnmark har den høyeste næringsattraktiviteten av fylkene (summen av attraktivitet for basisnæringer, regionale næringer og besøk). Finnmark er spesielt fylke, og den høye næringsattraktiviteten er knyttet til ny oppstart av gruvedrift og at det har vært store fiskeressurser i Barentshavet, samt ringvirkninger av økt oljevirksomhet. Akershus er på fjerdeplass, og har også sine spesielle forutsetninger gjennom at de omslutter Oslo. Buskerud på femteplass har mye av den positive næringsattraktiviteten knyttet til industrivekst i Kongsberg.

De fire vestlandsfylkene er alle godt plassert. Hordaland er nummer to av fylkene, mens Møre og Romsdal er nummer tre. Også Sogn og Fjordane er over middels, men sliter med å ha hatt de minst gunstige strukturelle forutsetningene.

Rogaland har best forutsetninger for vekst i næringslivet gjennom at de har mye næringsliv i vekstbransjer innen olje og gass. De strukturelle forutsetningene for vekst er lave i Østfold, men de er dårligere i noen andre fylker på Østlandet, som Telemark, Hedmark og Oppland.

Nedre Glomma har hatt minst dårlig næringsattraktivitet blant regionene i Østfold. Mosseregionen har hatt nest dårligst næringsattraktivitet blant alle regionene i hele landet i perioden etter finanskrisen.

I Halden har den positive bransjejusterte veksten i basisnæringene ikke kompensert for den svake utviklingen i det øvrige næringslivet.

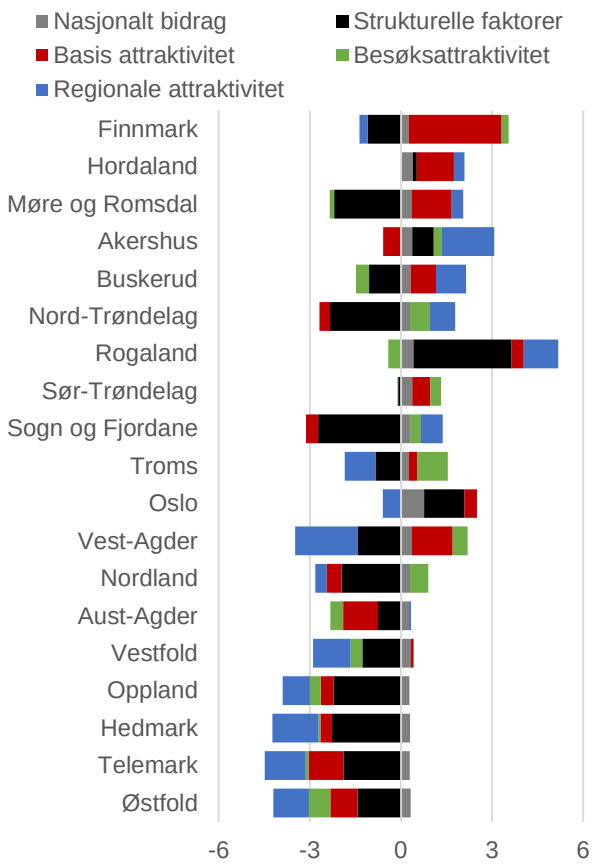

Figur 51: Vekstimpulser fra basis-, besøks- og de regionale næringene i fylkene fra 2008 til 2013, dekomponert i nasjonal vekst, strukturelle faktorer og attraktivitet. Rangert etter samlet næringsattraktivitet.

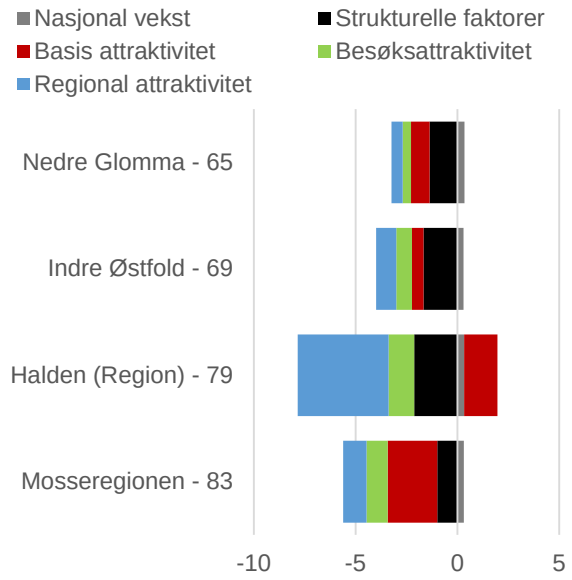

Figur 52: Samlet attraktivitet, nasjonal vekst og strukturelle forhold i basis-, besøks- og de regionale næringene i regionene i Østfold fra 2008 til 2013. Rangering mht. samlet næringsattraktivitet blant landets 84 regioner.

3. Bostedsattraktivitet

Vi har nå beskrevet og analysert utviklingen når det gjelder arbeidsplasser. I dette kapittelet skal vi se spesielt på bostedsattraktivitet. Steder som er attraktive som bosted trekker til seg innflyttere og holder på de som allerede bor på stedet. Slike steder får bedre befolkningsutvikling enn arbeidsplassveksten tilsier. Høy bostedsattraktivitet gjør det også lettere for næringslivet å rekruttere ansatte.

Vi skal nå analysere flyttingen på bakgrunn av arbeidsplassveksten. Hvordan er sammenhengen mellom arbeidsplassveksten og flyttingen? Er det andre forhold enn arbeidsplassveksten som har vært drivkrefter, og som har ført til at stedet har fått flere innflyttere?

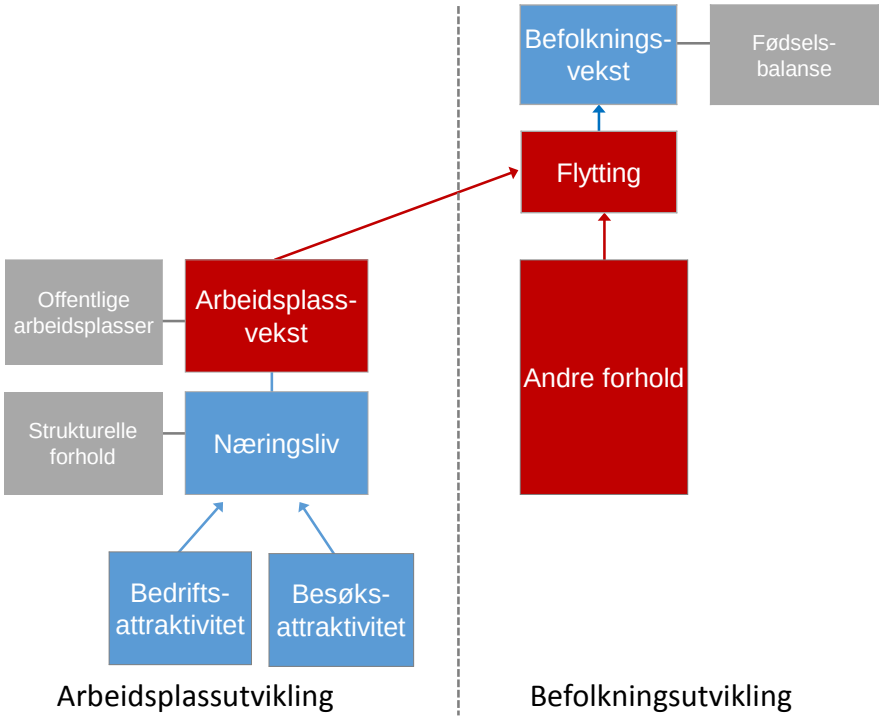

Figur 53: Attraktivitetsmodellen. De delene vi skal fokusere på i dette kapittelet er markert med rødt.

Det er viktig å avdekke sammenhengen mellom arbeidsplassvekst og nettoflyttingen. Når vi kjenner denne sammenhengen, kan vi finne ut av hvor mye av flyttingen som skyldes andre forhold. Etterpå skal vi se nærmere på disse andre forholdene. Det er noen strukturelle forhold som påvirker nettoflyttingen i stor grad. Til slutt kan vi finne ut om stedene er attraktive som bosteder.

3.1 Arbeidsplassvekst og flytting

Hvordan har sammenhengen vært mellom arbeidsplassvekst og nettoflytting i norske kommuner? Det kan vi se gjennom å lage et plott over arbeidsplassvekst og nettoflytting i kommunene i perioden 2000-2013.

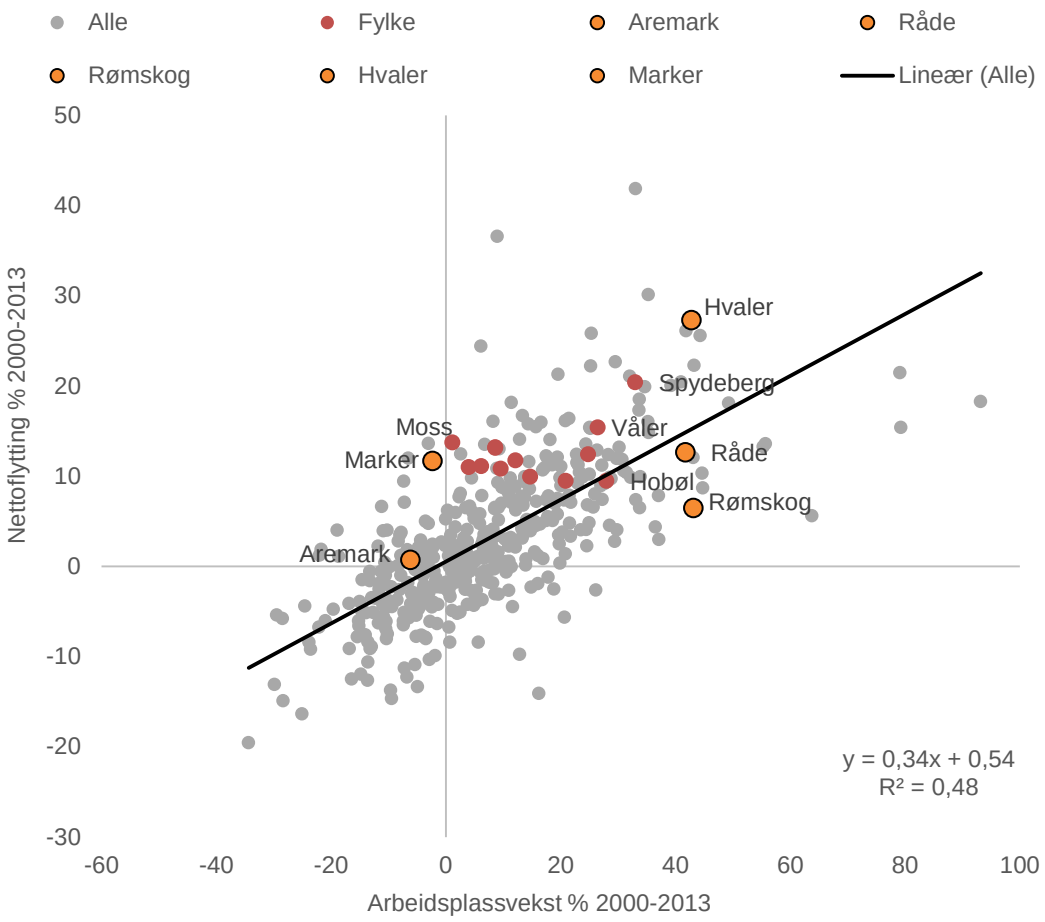

Figur 54: Kommunene i Norge plassert etter arbeidsplassvekst og nettoflytting i perioden 2000-2013. De røde og oransje prikkene er kommunene i Østfold.

Det er en klar sammenheng mellom arbeidsplassvekst i kommunene og deres nettoflytting. Linjen viser den statistiske sammenhengen mellom disse to størrelsene i perioden 2000-2013. Den representerer ekstra nettoflytting som følge av øking i antall arbeidsplasser.

Nesten alle kommunene i Østfold har hatt en høyere nettoflytting enn arbeidsplassveksten skulle tilsi. Spesielt har nettoflyttingen til Hvaler, Spydeberg, Våler, Moss og Marker vært høyere enn arbeidsplassveksten isolert sett skulle tilsi.

Rømskog skiller seg ut blant kommunene i Østfold ved at nettoflyttingen har vært ganske mye lavere enn arbeidsplassveksten skulle tilsi.

3.2 Strukturelle forhold og bostedsattraktivitet

Vi viste på forrige side at noen kommuner har hatt bedre nettoflytting enn arbeidsplassveksten tilsier, mens andre kommuner har mindre nettoflytting. Nå skal vi analysere årsakene til disse avvikene.

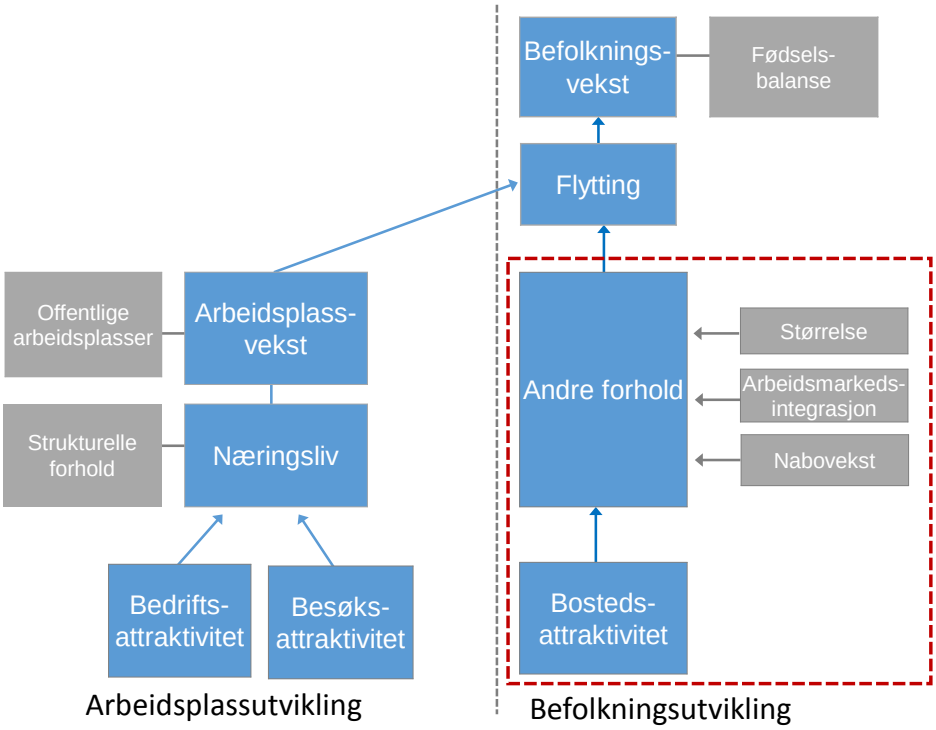

Figur 55: Attraktivitetsmodellen.

Strukturelle forhold er faktorer som har en signifikant betydning for utviklingen, men som vanskelig kan påvirkes lokalt. Vi har funnet tre strukturelle forhold som har en signifikant betydning for steders nettoflytting, etter at effekten av arbeidsplassveksten er korrigert for.

Den første er stedets *størrelse*, målt i innbyggertall. Steder med mange innbyggere har systematisk høyere nettoflytting, uavhengig at arbeidsplassveksten.

Den andre faktoren er *arbeidsmarkedsintegrasjon*. Steder som inngår i større arbeidsmarkeder, og som derfor har bedre pendlingsmuligheter for befolkningen, har systematisk høyere nettoflytting. Vi skiller her mellom intern og ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon. *Ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon* er et mål for hvor godt arbeidsmarkedet i regionen er integrert med arbeidsmarkedet utenfor regionen. Dersom det er en høy andel som pendler inn og ut av regionen er det et tegn på at arbeidsmarkedsintegrasjon er god. Det har positiv betydning for nettoflyttingen, antakelig fordi befolkningen får en større valgfrihet til jobber. *Intern arbeidsmarkedsintegrasjon* er et mål på hvor godt kommunene i en region henger sammen, dvs. hvor stor pendling det er mellom kommunene i en og samme region. Denne faktoren gjelder naturligvis bare for regioner, ikke enkeltkommuner. Dersom den interne arbeidsmarkedsintegrasjonen er høy, styrkes mulighetene for å få netto innflytting.

Den tredje faktoren, *nabovekst*, er mer dynamisk og kan være helt forskjellig fra år til år. Det er arbeidsplassveksten i omkringliggende steder, veid med andelen som pendler til hvert sted. Dersom de omkringliggende stedene har arbeidsplassvekst, blir nettoflyttingen påvirket positivt.

3.2.1 Strukturelle flyttefaktorer i regionene

I Østfold er det Mosseregionen som har best strukturelle forhold for positiv nettoflytting, etter at arbeidsplassveksten er korrigert for. Mosseregionen er rangert som nummer 9 blant de 84 regionene.

Alle regionene i Østfold har gode forutsetninger for positiv nettoflytting, uavhengig av arbeidsplassveksten.

I Mosseregionen og Indre Østfold har både den eksterne og den interne arbeidsmarkedsintegrasjonen en positiv effekt på nettoflyttingen. Nedre Glomma har fått ekstra nettoflytting på grunn av den høye befolkningsstørrelsen.

Sammenliknet med de fleste andre regioner i Norge har Halden ganske gode strukturelle forhold for flytting, men er dårligst i Østfold. Halden har en forholdsvis god arbeidsmarkedsintegrasjon, men den lave naboveksten har bidratt negativt til nettoflyttingen.

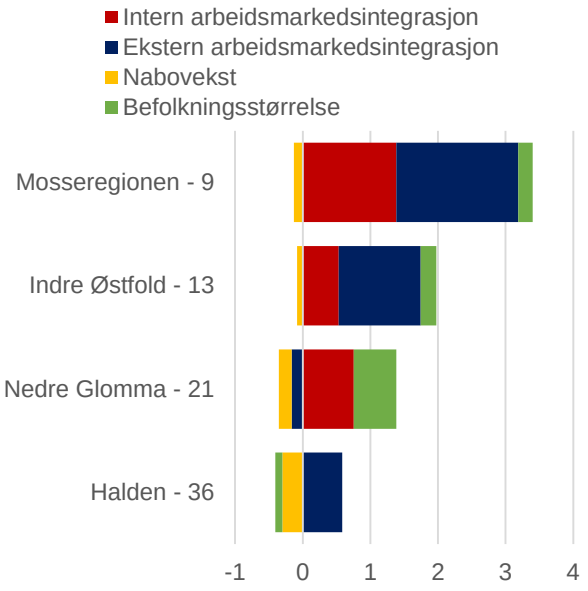

Figur 56: Strukturelle flyttefaktorer i regionene i Østfold for perioden 2002 – 2013 (summen av fire siste treårsperioder). Rang blant landets 84 regioner.

3.2.2 Strukturelle flyttefaktorer i kommunene

Hobøl, Moss og Rygge har best forutsetninger for positiv nettoflytting. Mange kommuner i Østfold har en god arbeidsmarkedsintegrasjon, og dette har ført til en positiv nettoflytting.

Kommuner som Moss, Sarpsborg, Fredrikstad og Halden har fått positiv nettoflytting på grunn av den høye befolkningsstørrelsen. Aremark og Rømskog har på sin side tapt innflyttere på grunn av den lave befolkningsstørrelsen.

De fleste kommunene i Østfold har over middels gode forutsetninger for positiv nettoflytting. Vi så tidligere at mange kommuner har hatt en høyere nettoflytting enn arbeidsplassveksten isolert sett skulle tilsi. De gode strukturelle forholdene for flytting har bidratt mye til det.

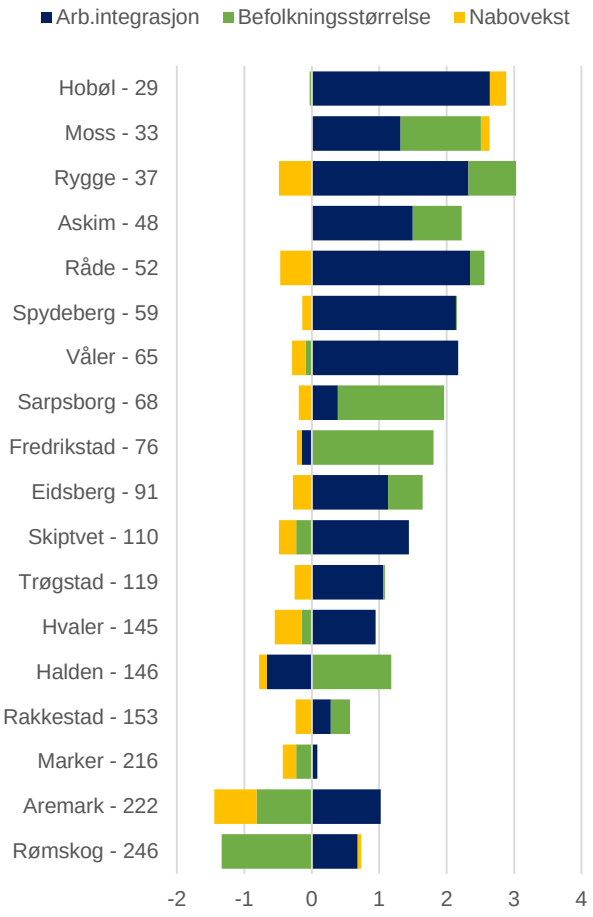

Figur 57: Effekten av de strukturelle flyttefaktorene på kommunenes nettoflytting siste fire treårsperioder. Rangering blant landets 428 kommuner.

3.2.3 Ekte bostedsattraktivitet

Nå har vi analysert nettoflyttingen, og regnet ut hva som skyldes arbeidsplassvekst og hva som skyldes strukturelle faktorer. Det er imidlertid fremdeles en del av nettoflyttingen som ikke kan forklares av disse faktorene. Når det ikke finnes en ytre forklaring, antar vi at det skyldes forhold som er spesielle for regionen. Denne restfaktoren blir da en indikator for bostedsattraktiviteten. Den viser om nettoflyttingen har vært unormalt høy eller lav, gitt de forholdene som vi vet påvirker nettoflyttingen.

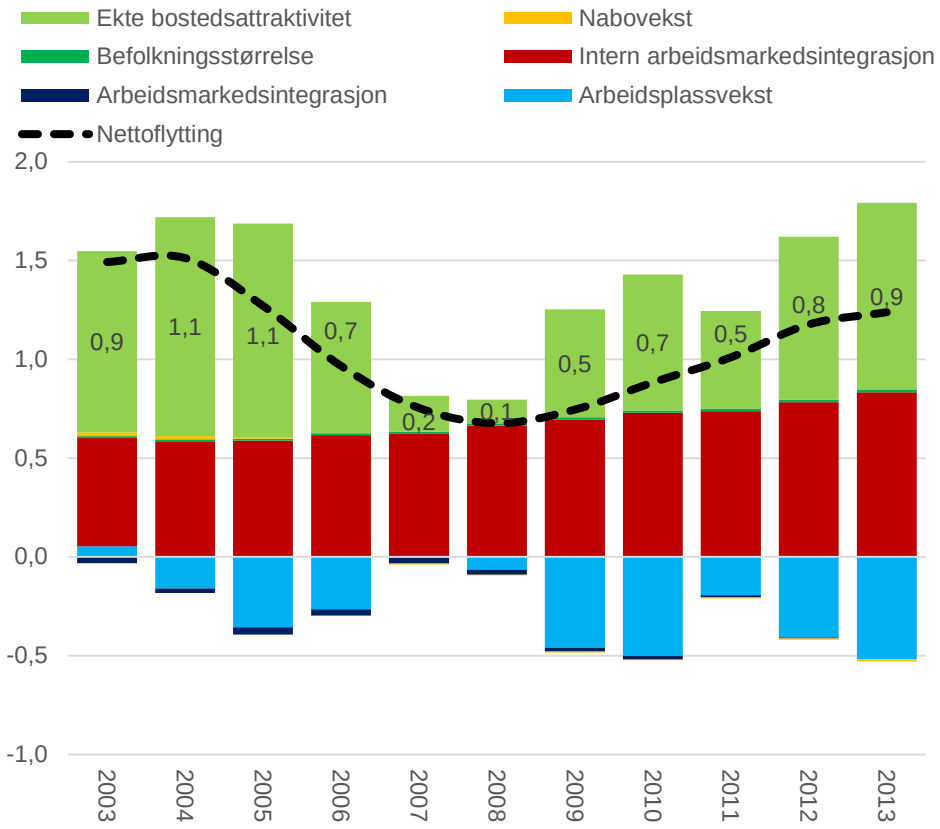

Figur 58: Den relative nettoflyttingen til Østfold, dekomponert i effekten av arbeidsplassvekst og strukturelle flyttefaktorer. Den nettoflyttingen som ikke kan forklares av arbeidsplassveksten eller strukturelle faktorer er en indikator for bostedsattraktivitet. Tre års glidende gjennomsnitt. Enhetene er standardavvik av nettoflytting.

Den relativt lave arbeidsplassveksten har hatt en negativ effekt på nettoflyttingen til Østfold i alle periodene vi har målt for. Men den positive effekten av den gode interne arbeidsmarkedsintegrasjonen har kompensert for dette. Den positive effekten fra den interne arbeidsmarkedsintegrasjonen, har tiltatt med årene. Det er en generell trend over hele landet at flere pendler. Hva det skyldes, har ikke vi forsket på, men det kan være grunn til å anta at det skyldes bl.a. bedre kollektivtilbud, at flere familier eier mer enn én bil samt et mer fleksibelt arbeidsliv som åpner for hjemmekontorløsninger.

Den eksterne arbeidsmarkedsintegrasjonen, dvs. pendling på tvers av fylkesgrensene, har ikke hatt noe å si for nettoflyttingen til Østfold. Det har heller ikke naboveksten eller befolkningsstørrelsen.

Østfold har hatt en bedre flytebalanse enn arbeidsplassveksten og de strukturelle forholdene skulle tilsi. Det vil si at Østfold er attraktivt som bosted.

3.2.4 Bostedsattraktivitet i fylkene

Østfold er det mest attraktive fylket i landet med hensyn til bosted. Dette gjelder både for den siste treårsperioden og den siste tolvårsperioden.

Østfold har lav arbeidsplassvekst, men gunstige strukturelle forhold og svært høy bostedsattraktivitet. Rogaland danner motstykket til Østfold gjennom å ha høyest arbeidsplassvekst, men lavest bostedsattraktivitet. Utviklingen i Østfold har imidlertid ført til at sysselsettingsgraden, dvs. andel av personer i arbeidsdyktig alder med arbeid, har sunket til landets laveste nivå. I Rogaland har sysselsettingsandelen økt til landets høyeste nivå. På den måten er den næringsdrevne veksten i Rogaland mer bærekraftig enn den bostedsdrevne befolkningsveksten i Østfold.

Østfold er blant fylkene med høyest intern arbeidsmarkedsintegrasjon, sammen med Vestfold, Vest-Agder, Akershus og Rogaland. Dette er fylker hvor arbeidsmarkedet henger godt sammen, noe som er gunstig for å oppnå innflytting. Fylker som Finnmark og Nordland er fragmentert i mange små arbeidsmarkeder, noe som svekker nettoflyttingen.

Ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon betyr mindre for de fleste fylkene, unntatt Akershus, Oslo og Buskerud. I disse fylkene er det stor pendling over fylkesgrensene.

Fylker som Finnmark og Møre og Romsdal har blitt mye mer attraktive som bosted i siste periode enn tidligere. Det reflekterer at disse fylkene har fått en sterkere vekst i arbeidsinnvandringen. De åpnere grensene for arbeidsinnvandring har ført til at de stedene i distriktene som kan tilby arbeidsplasser til innvandrere, har fått sterk økning i innvandringen, og blitt attraktive for utlendinger.

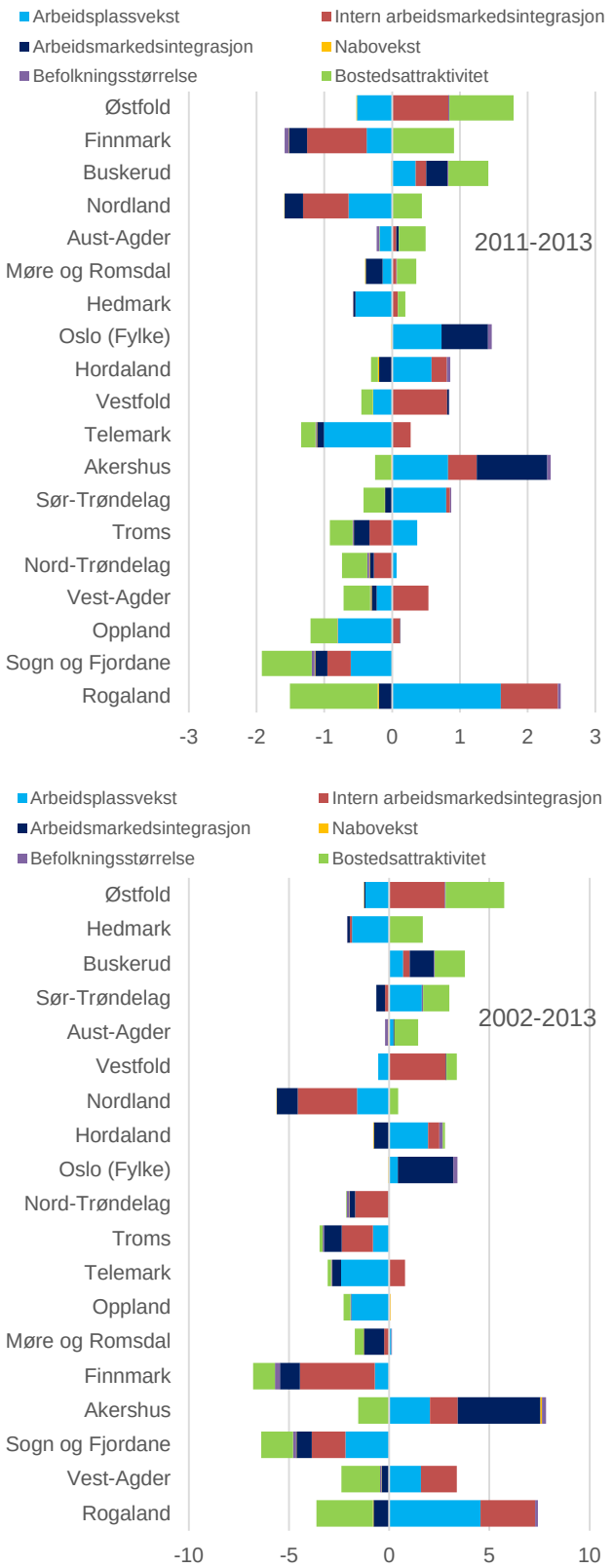

Figur 59: Relativ nettoflytting til fylkene dekomponert i effekt av arbeidsplassvekst og strukturelle flyttefaktorer samt bostedsattraktivitet. Den øverste figuren viser den siste treårsperioden. Den nederste figuren viser summen av de fire siste treårsperiodene. Rangering mht. bostedsattraktivitet.

3.2.5 Bostedsattraktivitet i regionene

Nedre Glomma og Indre Østfold er blant landets mest attraktive bostedsregioner[ii]. Nedre Glomma har vært attraktiv som bosted i alle de fire siste treårsperiodene. Nedre Glomma og Indre Østfold er rangert som nummer 5 og 6 blant landets 80 regioner[iii], og er derfor blant Norges mest attraktive. Også Mosseregionen er attraktiv som bosted, og rangerer som nummer 16. Alle de tre regionene hadde positiv bostedsattraktivitet den siste treårsperioden.

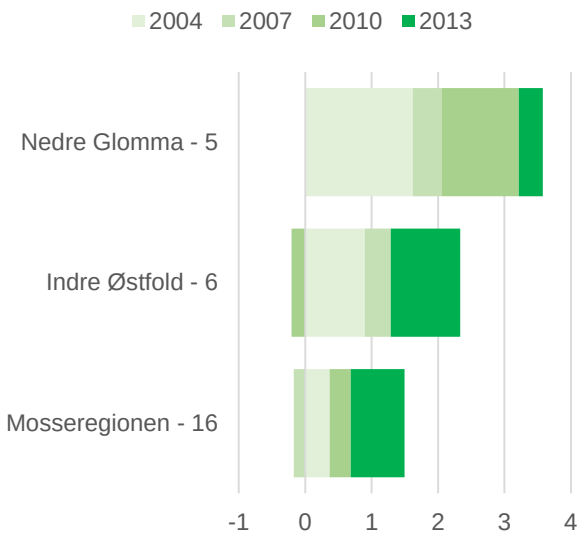

Figur 60: Bostedsattraktivitet fire siste treårsperioder i regionene i Østfold. Rangering blant 80 regioner.

3.2.6 Bostedsattraktivitet i kommunene

Hvaler er den mest attraktive kommunen i Østfold. Bare Rennesøy og Ullensaker har hatt bedre bostedsattraktivitet i den siste tolvårsperioden.

I alle de fire siste treårsperiodene har bostedsattraktiviteten vært positiv på Hvaler.

Marker har også god bostedattraktivitet, og er rangert som den 8. mest attraktive bostedskommunen i landet.

Også i Halden har bostedsattraktiviteten vært positiv i hver treårsperiode siden 2004.

De fleste kommunene i Østfold er rangert blant de 100 mest attraktive bostedskommunene. Rygge, Hobøl, Råde og Aremark har derimot hatt en under middels god bostedattraktivitet. Aremark sin bostedsattraktivitet har blitt dårligere den siste treårsperioden i forhold til hva den var før.

Våler er blant kommunene med mest positiv endring i bostedsattraktiviteten, mens Rømskog og Aremark har hatt en forverring av bostedsattraktiviteten den siste treårsperioden.

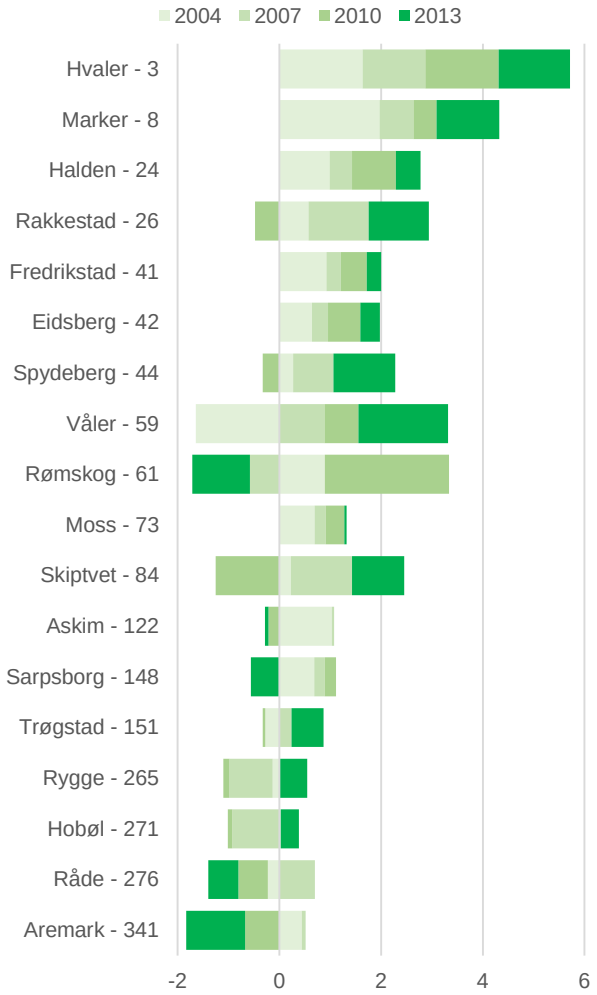

Figur 61: Bostedsattraktiviteten i kommunene i Østfold for de siste fire treårsperiodene. Rangering blant landets 428 kommuner.

4. Scenarier for framtidig vekst

Vi skal avslutte denne delen av rapporten med å se på hva som er sannsynlige og mulige scenarier for framtidig utvikling. Framtidsscenariene er basert på at de strukturelle forholdene vil fortsette, men at kommunene kan påvirke sin egen attraktivitet.

4.1 Strukturelle forhold

De strukturelle forholdene som kommer til å påvirke hver enkelt kommune vil være et resultat av hvor sterk veksten i hele Norge blir. Dessuten vil veksten i en enkeltkommune også bli påvirket av hvilke sektorer og bransjer som kommer til å vokse i framtiden. Vi skal innledningsvis gjøre rede for hvordan vi kommer fram til et sannsynlig normalscenario for den nasjonale veksten og hvordan den fordeles.

Vi baseres oss på SSBs middelframskriving for befolkningsveksten i Norge. Det forventes sterk innvandring de neste årene, som fører til tilsvarende sterk befolkningsvekst. Deretter antas det at netto-innvandringen til Norge faller, slik at befolkningsveksten også faller. Framskrivningen gjelder for befolkningsvekst, men vi kan også bruke disse framskrivningene til å beregne sannsynlig arbeidsplassutvikling. Vi forutsetter da ganske enkelt at andelen av befolkningen som er sysselsatt vil være konstant[iv], slik at befolkning og arbeidsplasser vil vokse i samme takt.

Strukturelle endringer er en av de viktigste drivkreftene for framtidig fordeling av veksten i antall arbeidsplasser mellom kommuner. Kommuner med konsentrasjon i vekstbransjer får vekstimpulser, mens kommuner med mange arbeidsplasser i næringer med nedgang vil bli negativt påvirket. I våre scenarier har vi lagt inn at vekstmønsteret mellom sektorer og bransjer vil fortsette med den samme tendensen i de kommende årene som i perioden 2000-2013. Vi ser hvordan veksten har variert i de ulike bransjene i figur 63.

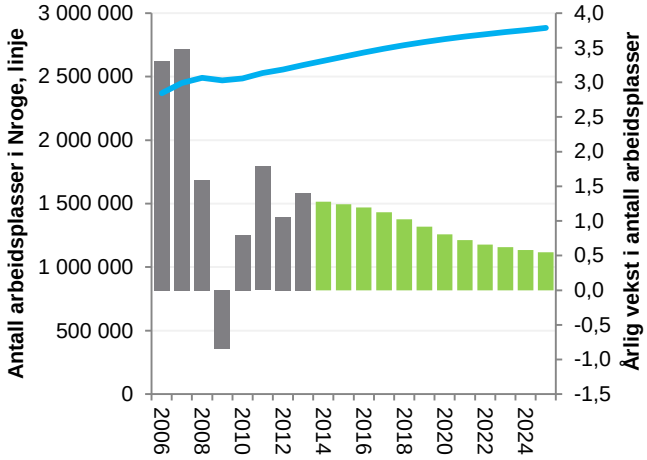

Figur 62: Arbeidsplassveksten i Norge fram til 2013, og beregnet arbeidsplassvekst ut fra at sysselsettingsandelen skal være konstant og SSBs middelprognose for befolkningsveksten.

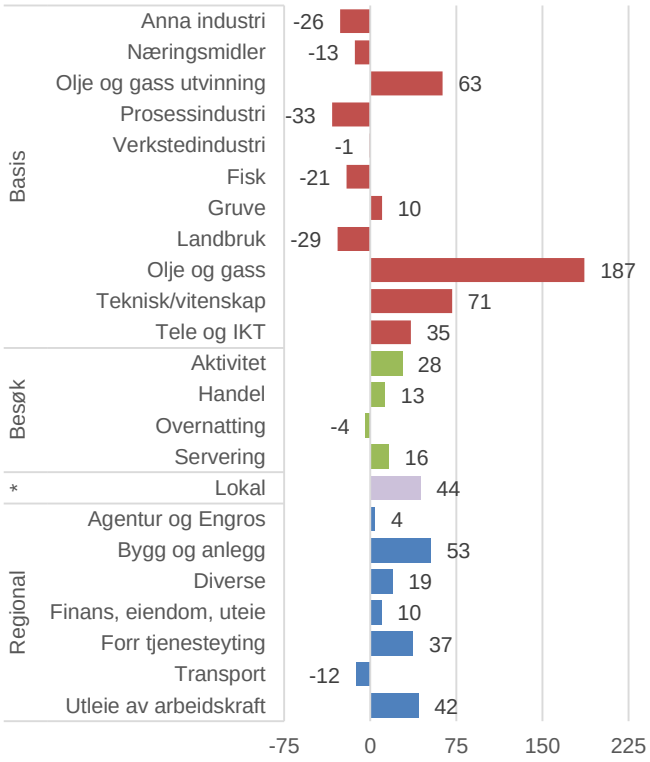

Figur 63: Prosentvis vekst i antall arbeidsplasser fra 2000 til 2013 i Norge.

4.2 Modellens dynamikk

I scenariomodellen bruker vi den samme modellen som vi brukte for å analysere den historiske utviklingen. Det er først og fremst utviklingen i befolkning og antall arbeidsplasser som modellen vil vise. Samtidig viser modellen hvordan antall arbeidsplasser vil fordele seg mellom sektorer og næringstyper.

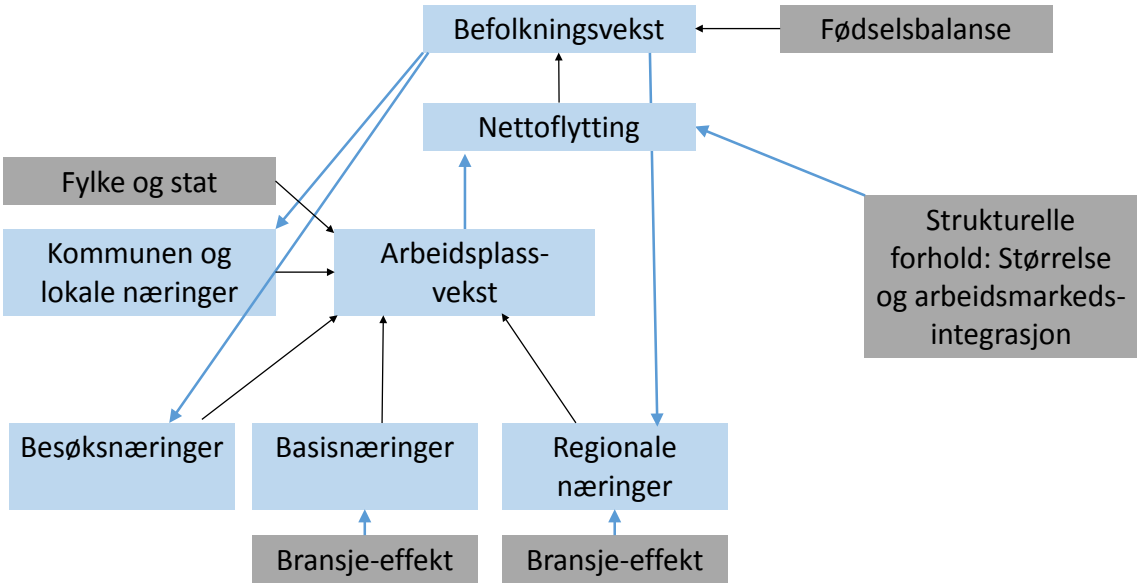

Figur 64: Scenariomodellens oppbygging. De grå boksene er eksogene variabler, som baserer seg på historiske tall. De blå boksene blir bestemt i modellen. De sorte pilene viser definisjonsmessige sammenhenger, som at befolkningsveksten er summen av fødselsbalansen og nettoflytting, og at arbeidsplassveksten er summen av veksten i alle sektorer og næringstyper. De blå pilene viser sammenhenger som er lagt inn i modellen, og som er basert på regresjonsanalyser av historiske sammenhenger.

I modellen blir framtidig vekst i antall arbeidsplasser i basisnæringer et resultat av forventet vekst i de ulike bransjene på landsbasis, og vi legger da til grunn at veksten i de ulike bransjene i kommunen blir den samme som på landsbasis. Veksten i besøksnæringene er antatt å være den samme som på landsbasis i utgangspunktet, men justert for befolkningsveksten. De regionale næringene blir positivt påvirket av både befolkningsvekst og samtidig påvirket av bransjestrukturen.

Utviklingen i antall arbeidsplasser i statlig sektor og i fylker antas å fortsette som før, og vil ikke være påvirket av kommunens egen arbeidsplassvekst.

Den relative arbeidsplassveksten i kommunen vil få en effekt på nettoflyttingen. Her baserer vi modellen på den empiriske sammenhengen mellom arbeidsplassvekst og nettoflytting i norske kommuner de ti siste årene. Nettoflyttingen blir også påvirket av strukturelle forhold som kommunens befolkningsstørrelse og arbeidsmarkedsintegrasjon, som antas å ha samme effekt i framtiden som historiske data viser.

Denne modellen representerer «business as usual», der de strukturelle endringene de siste årene framskrives. Samtidig baserer dette scenariet seg på at regionen har en utvikling «som normalt», dvs. at regionen har helt nøytral attraktivitet.

4.3 Normal-scenario for Østfold

I figuren til høyre viser vi hvilken utvikling Østfold vil få dersom normalscenariet slår til. Folketallet vil øke litt de første årene for deretter å stagnere og ende opp i 305 434 innbyggere i 2040.

Normalscenariet har langt svakere befolkningsvekst enn SSBs middelframskriving, som har et innbyggertall på 357 216 i 2040. Østfold har lavt fødselsoverskudd og en lite gunstig næringsstruktur hvis den strukturelle utviklingen fortsetter som før. Derfor blir ikke veksten særlig høy i normalscenariet.

I figur 66 vises arbeidsplassutviklingen i normalscenariet. Antall arbeidsplasser vil først øke, for deretter å synke litt. Antall arbeidsplasser ligger an til å øke fra 118 000 til 122 000 i 2040. Antall arbeidsplasser vil dermed bare øke med knapt 4000 mens antall innbyggere øker med 23 000. Da må enten netto utpendling øke eller så vil sysselsettingsandelen gå ned.

Årsaken til at vi ser denne ubalanserte utviklingen i normalscenariet er at Østfold har en ugunstig næringsstruktur, noe som svekker veksten i antall arbeidsplasser, samtidig som at Østfold har gunstige strukturelle betingelser for å få innflytting. De gunstige betingelsene for innflytting kommer av at Østfold har en høy intern og ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon.

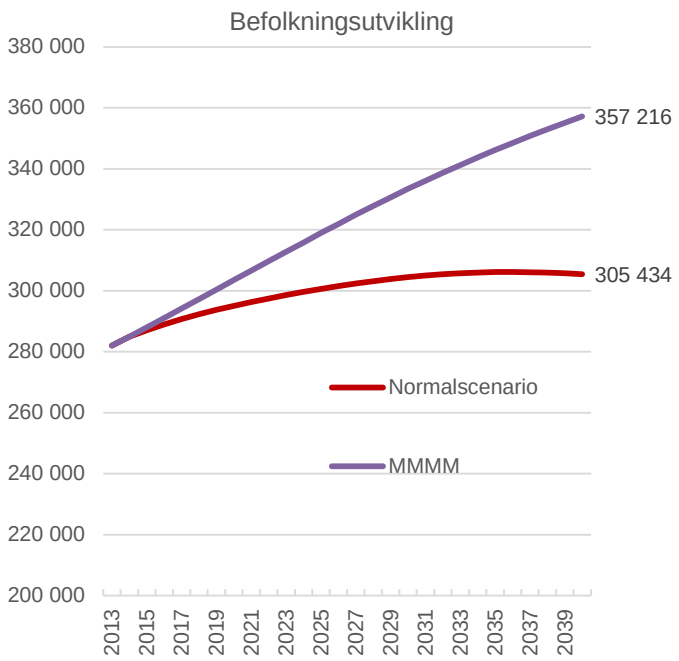

Figur 65: Antall innbyggere i Østfold, framskrevet til 2040. Normalscenariet og SSBs middelframskriving.

Figur 66: Normalscenario for arbeidsplassvekst i Østfold.

4.4 Alternative scenarier med attraktivitet

Normalscenariet er basert på at utviklingen i kommunen er absolutt normal, både med hensyn til arbeidsplassvekst i de enkelte bransjene, og med hensyn til nettoflytting i forhold til arbeidsplassvekst og strukturelle forhold. Attraktivitetsmodellen er basert på at kommuner kan påvirke egen vekst og oppnå en bedre utvikling enn slike framskrivninger tilsier. Attraktivitet er «statistisk unormal» vekst.

Vi vil derfor utvide scenariomodellen gjennom å legge inn historisk attraktivitet for regionen, og deretter legger vi inn ulike forutsetninger om framtidig attraktivitet som vil skape vekst i regionen.

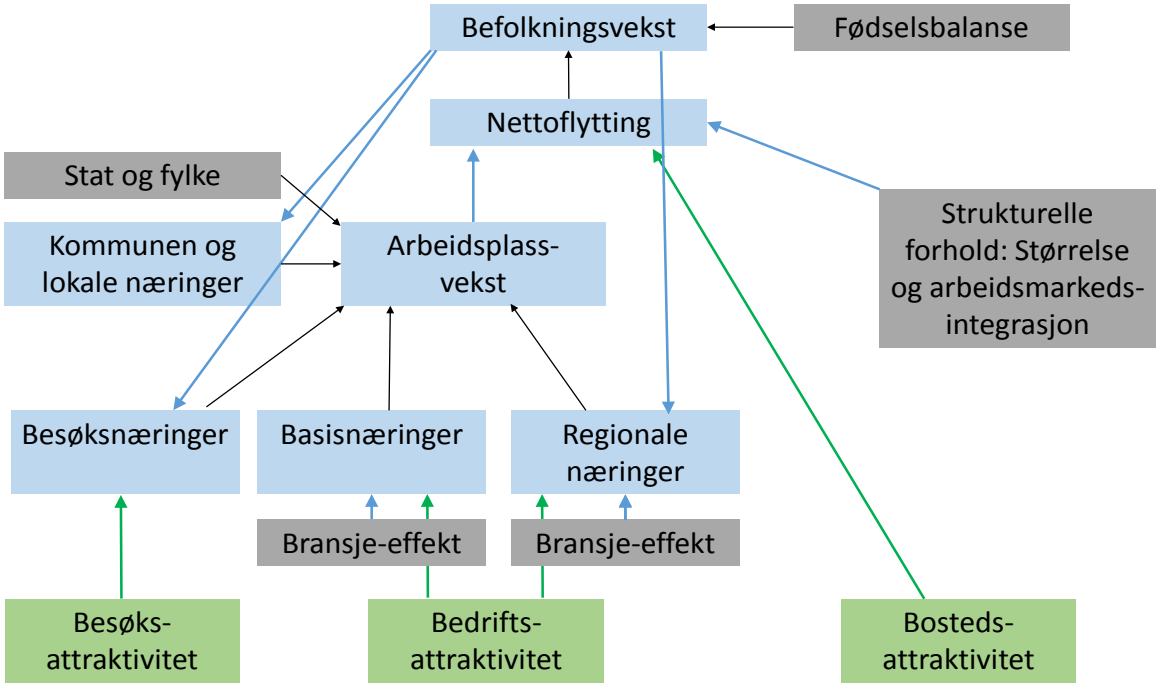

Figur 67: Scenario-modellen utvidet med attraktivitet for besøk, bedrift og bosted.

I denne modellen kan vi legge inn verdiene for historisk attraktivitet, dvs. den attraktiviteten som regionen har hatt de siste årene. Da kan vi se hvilken utvikling regionen vil få dersom de fortsetter med den attraktiviteten de har hatt for bosted, bedrifter og besøk i de siste årene.

I de foregående kapitlene har vi sett at Østfold har hatt høyest bostedsattraktivitet av alle fylkene, men svakest næringsattraktivitet. På neste side vil vi se hvilken utvikling Østfold vil få hvis dette fortsetter.

4.5 Scenarier for med historisk attraktivitet

Vi kan legge inn de historiske verdiene[v] for Østfolds attraktivitet som bosted, og historiske verdier for attraktiviteten for basisnæringer, besøksnæringer og regionale næringer i modellen, og se hvilken utvikling som det fører til.

Tabell 5: Historiske verdier for attraktiviteten i Østfold og standardavviket for alle fylkers attraktivitet.

	Historisk	St avvik
Bostedsattraktivitet	0,5	0,2
Bedriftsattraktivitet - Basisnæringer	-1,1	2,1
Besøk attraktivitet	-0,3	1,3
Bedriftsattraktivitet - Regionale næringer	-0,7	1,7

I tabellen over ser vi at den historiske verdien til bostedsattraktiviteten i Østfold er 0,5. Det betyr at Østfold har hatt en høyere nettoinnflytting enn det som arbeidsplassveksten og de strukturelle forholdene tilsier. Når standardavviket er 0,2, betyr det at Østfolds bostedsattraktivitet er 2,5 ganger høyere enn standardavviket, som er veldig høyt.

Hvis den høye bostedsattraktiviteten fortsetter vil veksten i befolkningen bli mye høyere enn i normalscenariet. Bostedsattraktiviteten i Østfold er så høy at den mer enn motvirker den lave næringsattraktiviteten.

Verdiene for attraktivitet for basisnæringer, besøksnæringer og regionale næringer er negative, noe som viser at utviklingen i disse næringstypene har vært svakere enn forventet ut fra bransjestrukturen.

Dersom de strukturelle trekkene blir videreført og Østfold forsetter å ha lav næringsattraktivitet, vil antall arbeidsplasser først øke fra 118 000 til omtrent 120 00. Deretter vil antall arbeidsplasser synke til 115 000 i 2040.

Dersom Østfold beholder høy bostedsattraktivitet og lav næringsattraktivitet, vil befolkningen øke med 50 000 samtidig som antall arbeidsplasser synker.

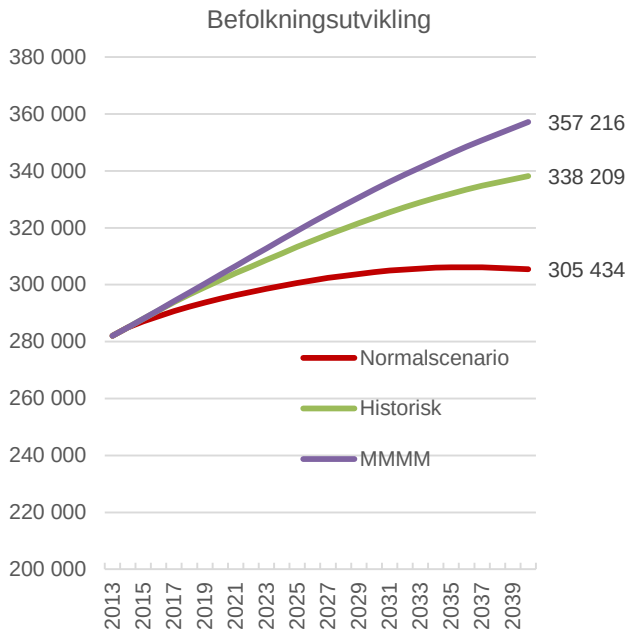

Figur 68: Ulike scenarier for attraktivitet og SSBs middelframskriving for befolkning.

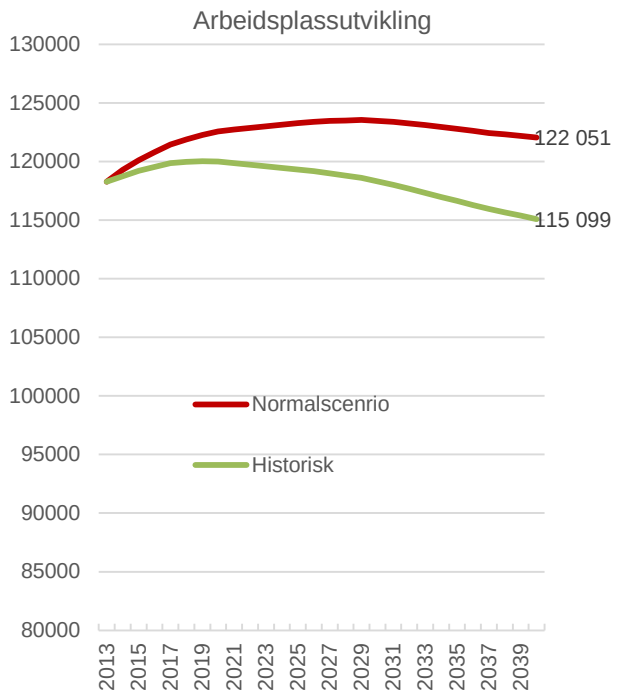

Figur 69: Ulike scenarier for attraktivitet med hensyn til utvikling i samlet antall arbeidsplasser.

4.6 Høyvekstscenario

Vi har til slutt lagt inn verdier for et høyvekstscenario, som viser hvilken vekst Østfold kan oppnå dersom de lykkes med å være attraktive både som bosted og for næringsliv.

I tabellen under har vi lagt inn verdier for framtidig attraktivitet som vi anser om et «best case».

Tabell 6: Verdier for attraktivitet i et høyvekstscenario, historisk attraktivitet og standardavviket for regional attraktivitet.

	Høyvekst	Historisk	St avvik
Bostedsattraktivitet	0,4	0,5	0,2
Bedriftsattraktivitet - Basisnæringer	1,0	-1,1	2,1
Besøk attraktivitet	1,0	-0,3	1,3
Bedriftsattraktivitet - Regionale næringer	1,0	-0,7	1,7

I høyvekstscenariet er det lagt inn positive verdier for alle attraktivitetsdimensjonene. Verdien for bostedsattraktiviteten er egentlig urealistisk høy, selv om den er redusert litt i forhold til den historiske verdien.

I dette høyvekstscenariet vil folketallet i Østfold øke til over 361 000 i 2040. Det er et scenario som gir litt mer vekst enn SSBs middelframskriving. Det betyr at Østfold må være attraktiv både som bosted og for næringslivet for å få denne befolkningsveksten, og at det er lite realistisk at veksten skal bli sterkere, uten at de nasjonale forutsetningene blir endret. De viktigste nasjonale forutsetningene for scenariene er Norges nettoinnvandring. Blir nettoinnvandringen til Norge høyere enn SSB legger til grunn, blir det mer sannsynlig at Østfold får høyere vekst.

Antall arbeidsplasser i høyvekstscenariet øker fra 118 000 i 2013 til 155 000 i 2040. Den prosentvise veksten i antall arbeidsplasser blir litt høyere enn veksten i befolkningen i høyvekstscenariet.

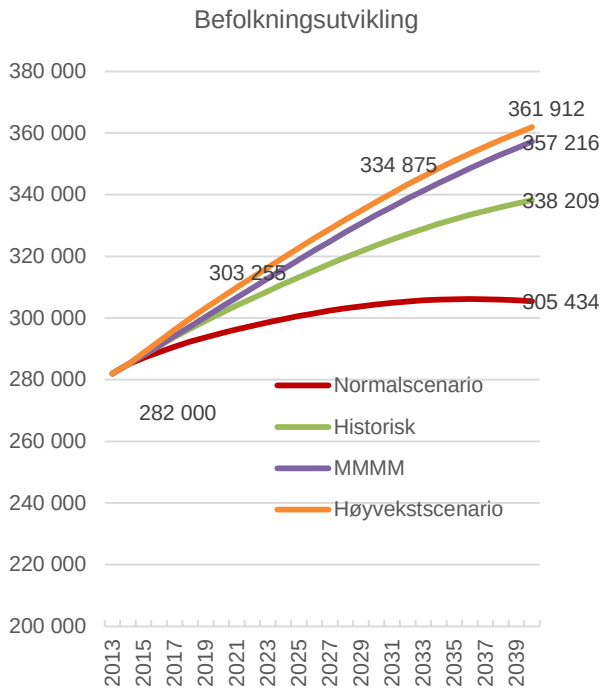

Figur 70: Befolkningsutvikling i ulike scenarier for attraktivitet.

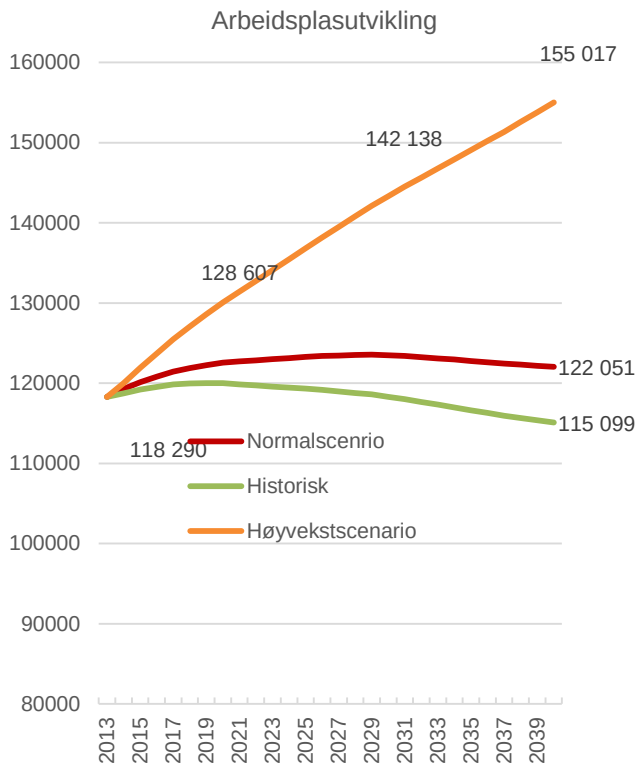

Figur 71: Arbeidsplassutvikling for ulike scenarier for attraktivitet.

4.6.1 Hvor kommer veksten i vekstscenariet?

Vi kan også vise hvordan arbeidsplassutviklingen blir i de ulike scenariene når deler opp i de ulike sektorene og næringstypene. I tabellen under viser vi antall arbeidsplasser i 2013, og antall arbeidsplasser i 2023 for de ulike scenariene.

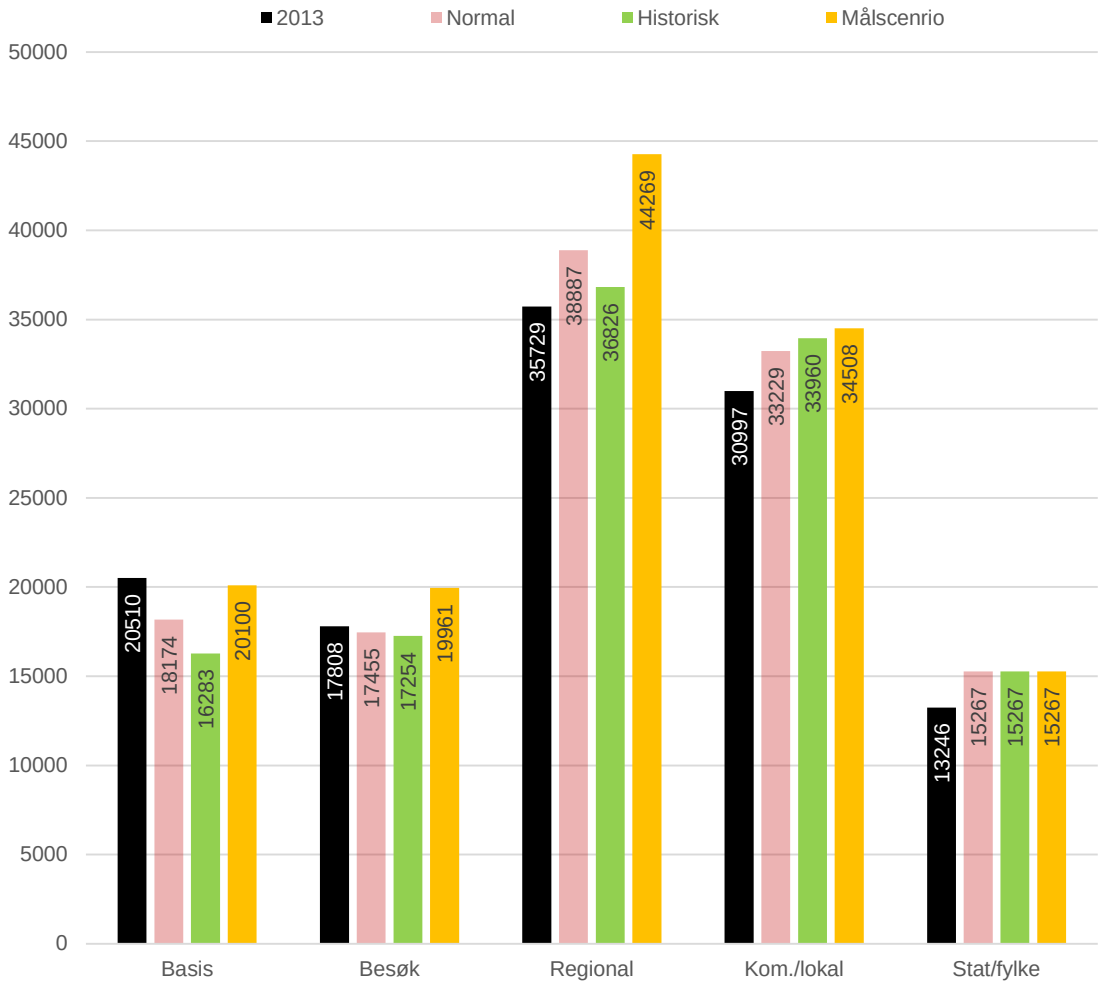

Figur 72: Antall arbeidsplasser i ulike sektorer og næringstyper i 2013, og i 2023 i de ulike scenariene.

I diagrammet over har vi vist antall arbeidsplasser i de tre strategiske næringstypene og i offentlig sektor om ti år i de tre ulike scenariene. Alle de tre næringstypene har færre arbeidsplasser i scenariet med historisk attraktivitet enn i normalscenariet, fordi Østfold historisk sett har hatt lav næringsattraktivitet. I høyvekstscenariet blir det naturligvis høyere antall arbeidsplasser i alle de tre næringstypene. Mesteparten av arbeidsplassveksten vil komme i de regionale næringene. Det er fordi de regionale næringene har vokst raskere de ti siste årene, og vi har forutsatt at de strukturelle trekkene videreføres.

Et poeng som kommer tydelig fram av denne figuren, er at det ser ut til å være begrenset potensial for arbeidsplassvekst i basisnæringer og besøksnæringer. Hvis den strukturelle utviklingen fortsetter i samme spor som tidligere, vil Østfold få nedgang i antall arbeidsplasser i basisnæringer, selv om de er attraktive for denne næringstypen. Utviklingen i de regionale næringene blir viktigst, og det er bransjer som ikke får så mye oppmerksomhet i næringsutviklingsstrategier.

5. Utdanning

Det er stor interesse for utdanningsnivået, både generelt i befolkningen og i næringslivet. Et høyt utdanningsnivå regnes ofte som en kvalitet i seg selv, samtidig som mange antar at et høyt utdanningsnivå også er vekstfremmende for næringslivet. I regionale utviklingsstrategier, både blant fylkeskommuner og primærkommuner, er det ofte selvstendige målsettinger om å oppnå økt utdanningsnivå. Derfor har vi tatt med dette temaet i denne rapporten. Vi vil først presentere noen data om utdanningsnivå i befolkning. Deretter konsentrerer vi oss om utdanningsnivået i næringslivet.

5.1 Utdanning i befolkning

Utdanningsnivået i befolkningen varierer ganske mye mellom fylkene. Oslo har klart høyest utdanningsnivå i sin befolkning. 51,9 prosent av den sysselsatte befolkningen i Oslo har høyere utdanning, dvs. minst tre år på universitet eller høyskole. Da regner vi ut andelen blant den delen av befolkningen som er registrert som sysselsatt. Etter Oslo er det Akershus, Sør-Trøndelag og Hordaland som har høyest andel av de sysselsatte med høyere utdanning. Det er bare fire fylker som har utdanningsnivå over landsgjennomsnittet.

Det er en vesentlig større andel av befolkningen som har høyere utdanning i 2013 enn i 2000. De unge tar utdanning i større grad enn før, og etter hvert som de trer inn i arbeidslivet til erstatning av de som går ut i pensjon, øker utdanningsnivået år for år.

28,9 prosent av den sysselsatte befolkningen i Østfold har høyere utdanning. Andelen er like høy som i Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane og Hedmark. Nordland og Oppland har et lavere nivå enn Østfold.

Andelen høyt utdannede i Østfold har steget fra 21,4 prosent i 2000.

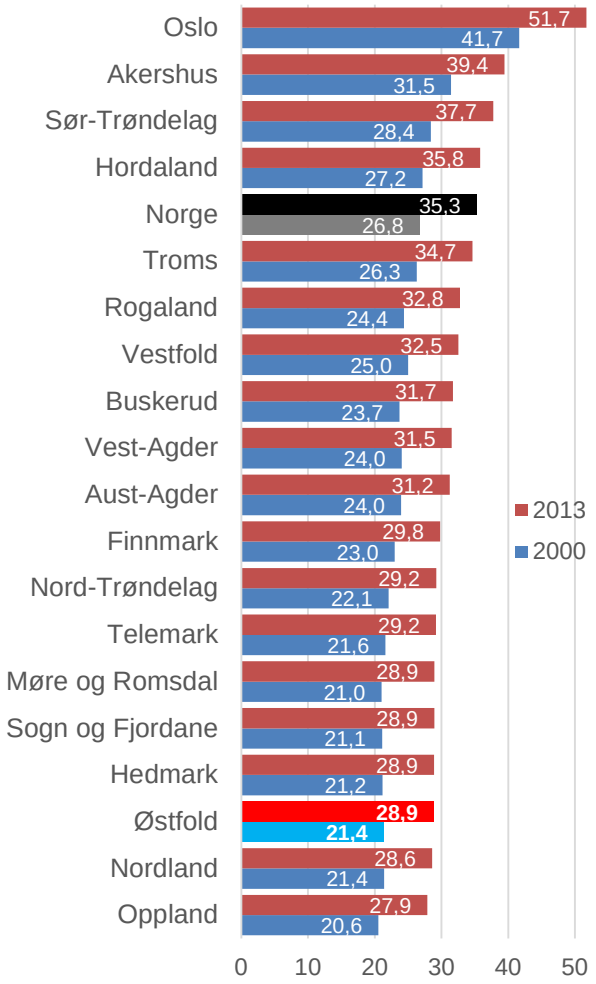

Figur 73: Andel av den sysselsatte befolkningen minst tre års utdanning på høyskole eller universitet.

5.1.1 Utdanningsnivå blant pendlere

Vi vil nå se på utdanningsnivået hos de som pendler versus de som bor og jobber i samme fylke.

Oslo har en ganske mye høyere utdanningsnivå for de som pendler ut enn de som pendler inn. Det samme gjelder Akershus, Buskerud, Vestfold Sør-Trøndelag og Finnmark. På Østlandet har Østfold, Hedmark, Oppland og Telemark høyere utdanningsnivå blant de som pendler inn. Kanskje betyr det at fylker som Oslo, Akershus og Vestfold er attraktive steder som bosted for folk med høyere utdanning? I så fall vil Hedmark og Telemark vært tilsvarende mindre attraktive for personer med høy utdanning. Kanskje har de med høyere utdanning større preferanse for å bo urbant? Eller bedre råd til å bo i de relativt dyrere byene?

Østfold er et fylke det pendles mere fra enn til. Oslo er fylket det pendles mest til fra Østfold, mens Akershus er fylket det pendles fra til Østfold. Andelen høyt utdannede er høyere blant de som pendler, både ut og inn, enn hos de som bor og jobber i samme fylke. Andelen høyt utdannede er høyere hos de som pendler inn enn hos de som pendler ut. Slik sett er kanskje Østfold relativt mer attraktivt å jobbe i for de med høyere utdanning, enn å bo i.

Det blir større forskjeller når vi ser på differansen mellom ut- og innpendlere på regionnivå. Mens Mosseregionen, Nedre Glomma og Halden tilsynelatende er mer attraktive som bosted enn som arbeidssted for de med høyere utdanning, er det tvert om for Indre Østfold. Andelen høyt utdannede hos de som pendler inn er 12,6 prosentpoeng høyere enn hos de som pendler ut.

Tabell 7: Andel med høyere utdanning hos pendlere, 2013.

	Samme sted	Pendler inn	Pendler ut	Differanse
Oslo	51,7	43,6	51,6	8,0
Vestfold	31,8	30,8	36,2	5,4
Finnmark	29,5	30,7	34,0	3,3
Akershus	35,1	42,5	45,7	3,3
Sør-Trøndelag	37,6	37,8	39,6	1,8
Buskerud	29,8	36,5	38,1	1,6
Rogaland	33,1	29,5	28,5	-0,9
Østfold	**28,3**	**34,6**	**31,7**	**-2,9**
Møre og Romsdal	29,1	30,4	27,4	-3,1
Sogn og Fjordane	29,0	31,8	28,4	-3,4
Aust-Agder	30,9	36,3	32,9	-3,4
Oppland	27,6	33,5	29,7	-3,9
Vest-Agder	31,7	34,6	30,3	-4,3
Hedmark	28,7	36,4	30,2	-6,2
Nordland	28,8	33,6	26,3	-7,4
Hordaland	36,4	37,3	28,9	-8,4
Telemark	29,4	38,0	27,9	-10,1
Troms	35,0	39,9	29,4	-10,5
Nord-Trøndelag	29,0	42,5	30,4	-12,1

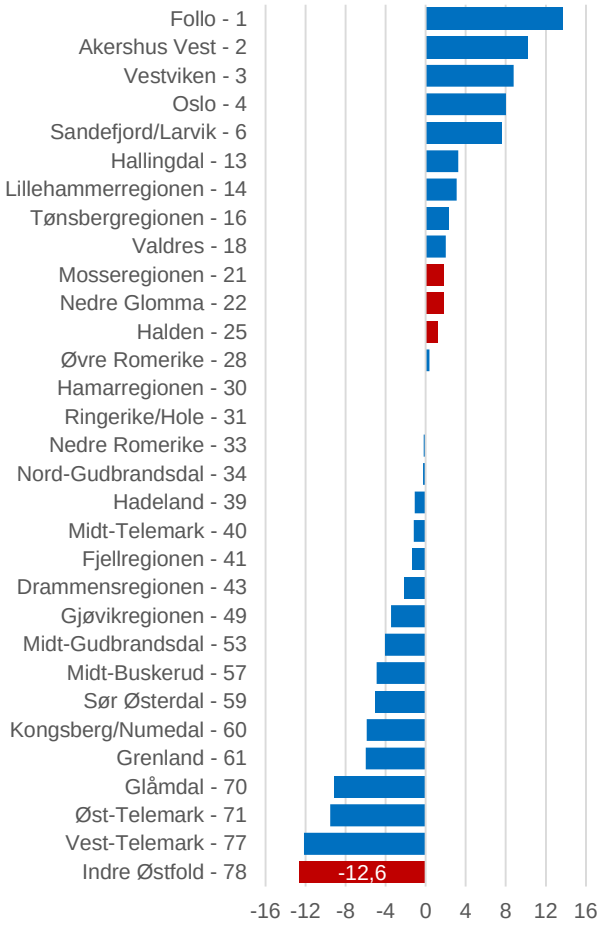

Figur 74: Differanse mellom andel med høy utdanning mellom ut- og innpendlere. Rangering blant de 84 regionene.

5.1.2 Utdanningsnivå sektorer

Det er stor forskjell på utdanningsnivået i de ulike sektorene. I fylkeskommunal sektor har over 70 prosent høyere utdanning, mens andelen høyt utdannede i privat sektor er på 26,8 prosent.

I Østfold er andelen høyt utdannede blant de som jobber i fylkeskommunal sektor høyere enn andelen nasjonalt. I de andre sektorene er andelen lavere.

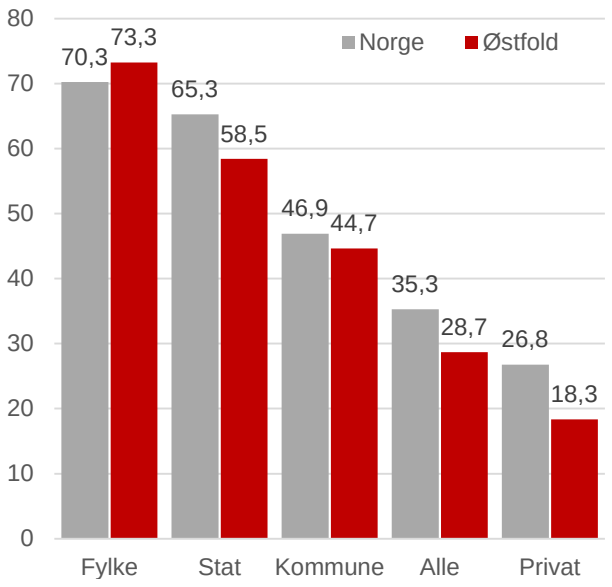

Figur 75: Andel med høyere utdanning i Østfold og Norge etter sektor, 2013.

5.1.3 Utdanningsnivå næringslivet

I resten av rapporten skal vi se spesielt på utdanningsnivået i næringslivet. Variasjonen i utdanningsnivå i næringslivet er vist i figuren ved siden av.

Oslo har klart høyest utdanningsnivå i sitt næringsliv. 42,5 prosent av de som arbeider i næringslivet i Oslo har høyere utdanning. Akershus, Hordaland og Sør-Trøndelag har også et høyere utdanningsnivå i næringslivet enn tilsvarende tall på landsbasis. Alle de andre fylkene har et lavere utdanningsnivå i næringslivet enn landet som helhet.

Andelen høyt utdannede i privat sektor i Østfold er på 18,3 prosent. Andelen er rangert litt under middels. Telemark og Møre og Romsdal har en litt høyere andel, mens Nord-Trøndelag og Hedmark har en litt lavere andel.

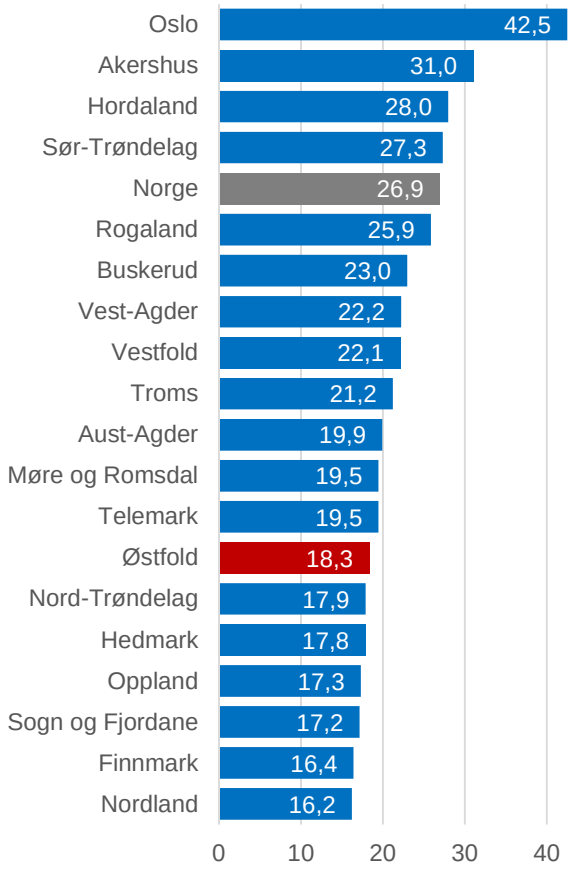

Figur 76: Andel med høyere utdanning i næringslivet, etter arbeidssted i 2013.

5.1.4 Utdanningsnivå regioner

Hvordan varierer utdanningsnivået i næringslivet i regionene?

Akershus Vest, Oslo og Kongsberg/Numedal har det høyeste utdanningsnivået av regionene i Norge. Det har de hatt i hvert fall tilbake til år 2000. Det er ellers små forskjeller mellom regionene som ikke er helt øverst.

Halden har det mest kompetanseintensive næringslivet i Østfold, etterfulgt av Mosseregionen. Også Nedre Glomma har et over middels nivå på andelen høyt utdannede i næringslivet.

Indre Østfold trekker snittplasseringene til Østfold ned. Bare 14,5 prosent av de som jobber i Indre Østfold har høyere utdanning. Indre Østfold er en region der en forholdsvis høy andel av sysselsettingen er knyttet til landbruket, i motsetning til hva som er tilfellet i de øvrige regionene i Østfold. Landbruket er en bransje med lavt utdanningsnivå generelt. Kanskje skyldes Indre Østfolds lave utdanningsnivå bransjestrukturen? Det vil vi se nærmere på senere i analysen.

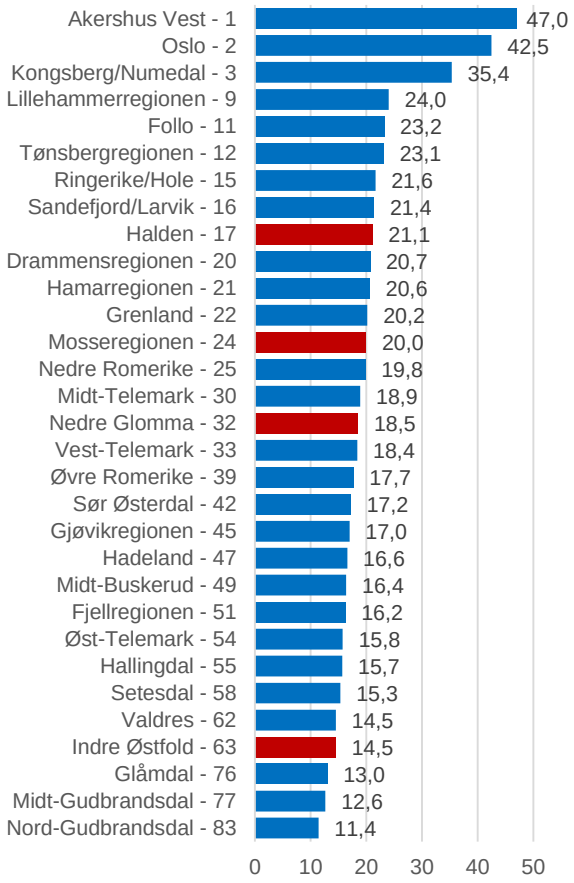

Figur 77: Andel med høyere utdanning i næringslivet i regionene, etter arbeidssted, 2013. Rangering blant landets 84 regioner.

5.1.5 Utdanningsnivå i kommuner

Vi kan også se på utdanningsnivået i næringslivet i kommunene. Stolpene er fargelagt etter regioninndeling.

Ingen kommuner i Østfold har et utdanningsnivå i næringslivet som er høyere enn landsgjennomsnittet.

Hobøl, Moss, Våler og Halden er kommunene med høyest andel høyt utdannede i næringslivet. Andelen er på over 21 prosent i disse kommunene.

Hobøl skiller seg ut fra de andre kommunene i Indre Østfold i og med at utdanningsnivået i denne kommunen er høyt. Kommuner som Trøgstad, Rømskog og Rakkestad rangerer lavt blant kommunene i Norge mht. andel høyt utdannede i næringslivet.

I Nedre Glomma er det Fredrikstad som har det mest kompetanseintensive næringslivet.

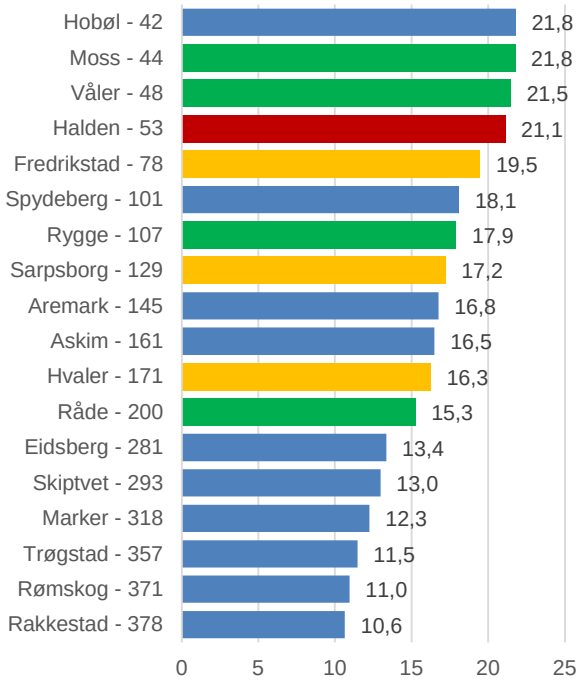

Figur 78: Andel med høyere utdanning i næringslivet i kommunene, etter arbeidssted, 2013. Rangering blant landets 428 kommuner. Stolpene er fargelagt etter regiontilhørighet.

5.2 Hvorfor varierer utdanningsnivået?

Det er store forskjeller mellom utdanningsnivået i de ulike bransjene. I figuren til høyre ser vi at i noen bransjer, som tele og IKT og teknisk/vitenskapelige tjenester, er andelen ansatte med høyere utdanning godt over 50 prosent. I store bransjer som bygg og anlegg og handel er andelen rundt 10 prosent.

Figuren til høyre viser andelen høyt utdannede i Norge og Østfold bransje for bransje. Innen gruve og landbruk er andelen høyt utdannede høyere i Østfold enn i landet som helhet. I de øvrige bransjene er andelen høyt utdannede høyere i Norge. Prosessindustrien, som er relativt stor i Østfold, har en ganske betydelig lavere andel høyt utdannede enn snittet i landet som helhet. Også finans og eiendom og forretningsmessig tjenesteyting har en betraktelig lavere andel høyt utdannede i Østfold.

Ettersom det er store forskjeller mellom utdanningsnivå mellom bransjene, vil det være interessant å undersøke om de regionale ulikhetene mellom utdanningsnivå i næringslivet skyldes at bransjestrukturen er forskjellig. Det har vi gjort i den nederste figuren. Bransjeeffekten er beregnet gjennom å kalkulere hvilken andel ansatte med høy utdanning det ville vært dersom det var gjennomsnittlig utdanningsnivå i hver enkelt bransje, og deretter trekke fra næringslivets generelle utdanningsnivå. Da kan vi se at Akershus Vest ville ha hatt en andel ansatte med høy utdanning i næringslivet som var 8,5 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet for Norge. Blant regionene på Østlandet er det bare Oslo og Akershus Vest som har en positiv bransjeeffekt.

Bransjesammensetningen i Halden tilsier at utdanningsnivået i næringslivet bare skal være litt lavere enn utdanningsnivået på landsbasis. I realiteten er utdanningsnivået 5,3 prosentpoeng lavere enn det skulle vært. Indre Østfold har, som vi antydet tidligere, den minst kompetanseintensive bransjesammensetningen blant regionene i Østfold.

Mosseregionen har et bransjejustert utdanningsnivå som er negativt, men litt bedre enn det til mediankommunen.

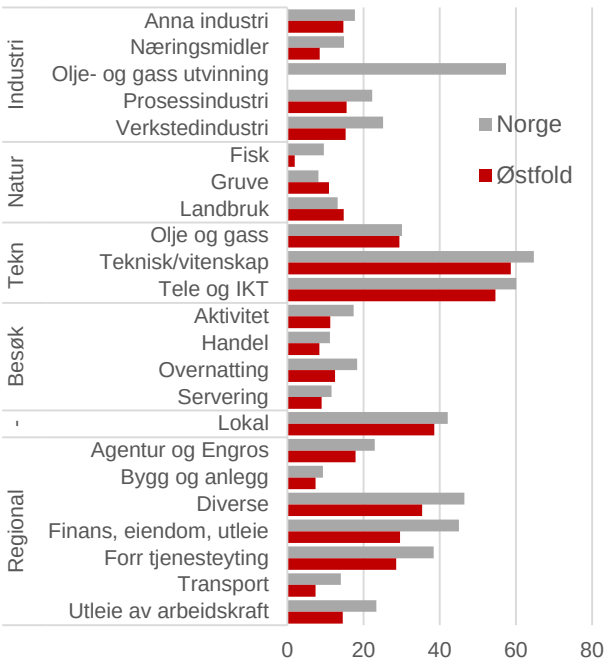

Figur 79: Andel av ansatte med minst tre års høyere utdanning i ulike bransjer i Norge og Østfold, 2013.

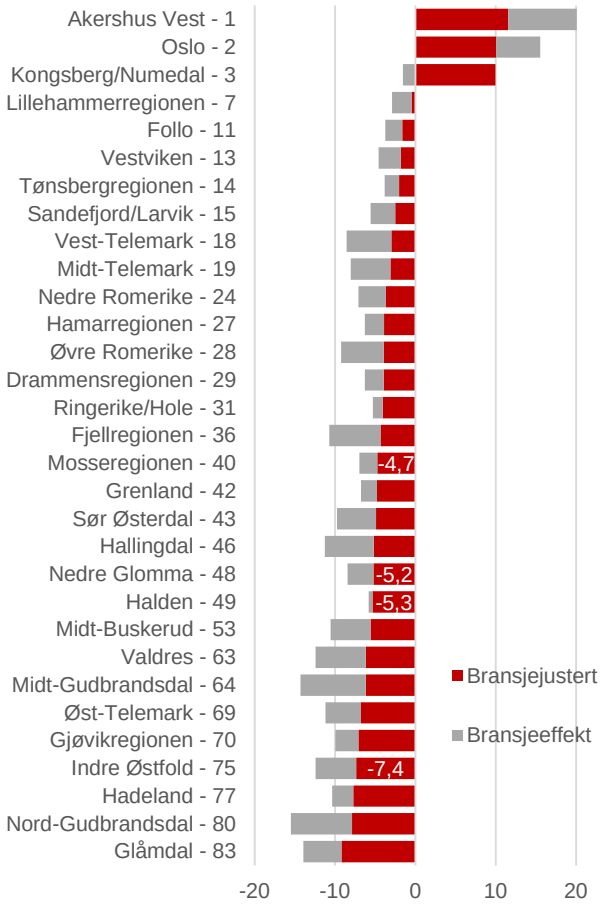

Figur 80: Avvik mellom regionenes utdanningsnivå i næringslivet og nivået i Norges næringsliv, dekomponert i bransjeeffekt og bransjejustert andel. Rangering blant landets 84 regioner mht. bransjejustert andel.

5.2.1 Bransjejustert utdanningsnivå i kommunene

Vi kan gjøre den samme analysen for kommunene som vi gjorde for regionene på forrige side.

Steder som har en gunstig bransjestruktur for å oppnå høyt utdanningsnivå har også generelt høyt bransjejustert utdanningsnivå. De høyt utdannede har en tendens til å klumpe seg på noen steder, og på slike steder er det forholdvis høyt utdanningsnivå i alle bransjer. Steder med offentlige institusjoner som drar opp utdanningsnivået på stedet, som f.eks. høgskoler, har en tendens til å få høyt utdanningsnivå i alle bransjer i næringslivet.

En skulle tro at det å ha et høyt utdanningsnivå fører til bedre vekst og lønnsomhet i næringslivet, men denne sammenhengen har vi hatt problemer med å påvise.

Hobøl er en kommune hvis bransjesammensetning tilsier et høyt utdanningsnivå. Dette bør imidlertid tolkes varsomt, for Hobøl er en liten kommune med bare 743 arbeidsplasser i privat sektor. Bransjen «diverse» innen de regionale næringene er den største. Som vi så av figur 79 på forrige side, har diversekategorien et høyt utdanningsnivå nasjonalt. Diversekategorien består av mange ulike typer bransjer. Dette bidrar nok til at en liten kommune som Hobøl får en positiv bransjeeffekt. Det reelle utdanningsnivået er derimot lavere enn bransjeeffekten skulle tilsi.

Aremark har en bransjesammensetning som tilsier et lavt utdanningsnivå. Aremark er også en kommune med kun et fåtall arbeidsplasser i privat sektor, så man skal være forsiktig med å tolke for mye ut av dataene. Aremark har en høy andel arbeidsplasser knyttet til landbruket, og dette bidrar til en negativ bransjeeffekt. Det bransjejusterte utdanningsnivået er bedre enn for de fleste andre kommuner.

Moss og Halden er større kommuner med en nesten nøytral bransjeeffekt. Begge kommunene har imidlertid et lavere utdanningsnivå enn bransjestrukturen skulle tilsi.

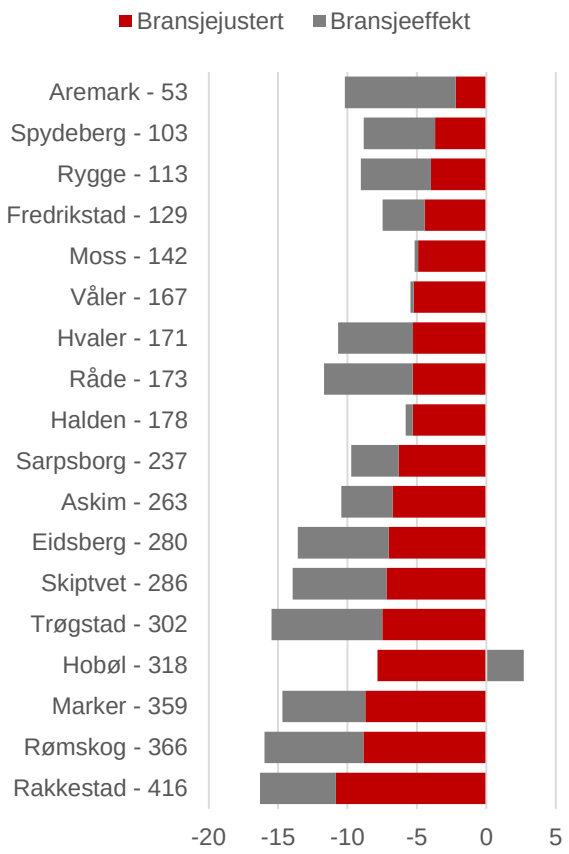

Figur 81: Avvik mellom kommunenes utdanningsnivå i næringslivet og nivået i Norges næringsliv, dekomponert i bransjeeffekt og bransjejustert andel.

6. Innovasjon

Innovasjon er et sentralt begrep for å forklare global vekst. Nye produkter og forbedrede prosesser skaper økonomisk vekst. Det er derfor interessant å forsøke å måle regionale variasjoner i næringslivets innovasjon. Kan slike forskjeller være med på å forklare hvorfor regionene har ulik næringsutvikling?

Statistisk Sentralbyrå gjennomfører regelmessig en spørreundersøkelse om innovasjon i næringslivet, som vi har fått tilgang til. Siste utgave av denne undersøkelsen ble gjennomført i 2012 og omfattet 6 595 foretak. Mange av disse hadde virksomhet i flere bransjer og kommuner, og hadde til sammen 10 165 bedrifter. Undersøkelsen har en rekke spørsmål om FoU, innovasjon og samarbeid. Vi har konsentrert oss om spørsmål som går direkte på om bedriftene faktisk har gjennomført innovasjoner.

Tabell 8: Spørsmål fra innovasjonsundersøkelsen som er brukt i innovasjonsmålingen.

	Tekst: Verdi lik 1 hvis…	Kort navn	Vekt
Produkt-innovasjon	foretaket introduserte produktinnovasjon i form av nye eller vesentlig forbedrede varer i perioden 2010-2012	Vare	2
	foretaket introduserte produktinnovasjon i form av nye eller vesentlig forbedrede tjenester i perioden 2010-2012	Tjeneste	2
	foretaket hadde produktinnovasjoner nye for markedet i perioden 2010-2012	Nytt for markedet	4
	foretaket hadde produktinnovasjoner nye for verdensmarkedet i perioden 2010-2012	Nytt i verden	4
Prosess-innovasjon	foretaket har introdusert nye eller vesentlig forbedrede metoder for produksjon eller fremstilling av varer og tjenester i 2010-2012	Metode	2
	foretaket har introdusert nye eller vesentlig forbedrede metoder for lagring, levering eller distribusjon av varer og tjenester i 2010-2012	Distribusjon	1
	foretaket har introdusert nye eller vesentlig støttefunksjoner, som systemer for vedlikehold, innkjøp, regnskap eller IT i 2010-2012	Støttefunksjon	1
	noen av prosessinnovasjonene introdusert i perioden 2010-2012 var nye for foretakets marked	Ny metode for markedet	3
Markeds-innovasjon	foretaket i 2010-2012introduserte markedsinnovasjoner i form av: vesentlige endringer i design (utseende/utforming) av en vare eller tjeneste	Design	2
	foretaket i 2010-2012introduserte markedsinnovasjoner i form av: nye media eller nye måter for promotering av produktet	Media	1
	foretaket i 2010-2012introduserte markedsinnovasjoner i form av: nye måter for produktplassering eller salgskanaler	Markedskanal	0,5
	foretaket i 2010-2012introduserte markedsinnovasjoner i form av: nye metoder for prising	Prising	0,5

I tabellen over ser vi de spørsmålene som danner grunnlag for indikatorer for innovasjon i regioner og fylker. De er samlet i tre typer av innovasjon: Produktinnovasjon, prosessinnovasjon og markedsinnovasjon. Det er også definert vekter for hvert av spørsmålene, som vi bruker når vi skal lage en samlet indeks for innovasjon. Vektingen er skjønnsmessig, og baserer seg på at noen av spørsmålene intuitivt virker å være viktigere enn andre. Spørsmål om produktinnovasjoner er nye for markedet og om produktinnovasjonene er nye for verdensmarkedet er tillagt størst vekt. Spørsmål om nye måter for produktplassering eller nye metoder for prising er gitt lavest vekt.

6.1 Innovasjonsfrekvens

Den enkleste og mest direkte metoden å måle regional innovasjon på er å se på andelen, eller frekvensen, av bedrifter som oppgir å ha gjennomført innovasjoner av de 11 ulike typer, basert på de 12 spørsmålene i tabellen på forrige side.

Tabell 9: Prosentvis andel av bedriftene som oppgir ulike typer av innovasjon.

			Produkt				Prosess				Marked				
Rang	**Fylke**	N	Vare	Tjeneste	Nytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støttefunksjon	Ny metode for markedet	Design	Media	Markedskanal	Prising	Innovasjonsgrad
1	Sør-Trøndelag	665	15,8	12,2	20,6	7,7	12,8	5,7	10,1	7,2	16,1	16,1	10,6	9,4	290,3
2	Hordaland	958	14,9	12,2	19,6	8,8	10,0	7,0	10,4	6,9	15,6	15,3	9,9	7,4	281,1
3	Sogn og Fjordane	245	14,7	8,2	18,0	6,5	17,1	5,3	10,2	11,8	14,3	12,7	10,8	10,0	280,8
4	Oslo	1475	15,3	14,2	20,5	7,1	8,0	5,8	9,6	5,6	17,2	15,4	10,9	10,0	278,2
5	Akershus	878	16,9	10,7	20,4	7,5	11,4	5,5	9,3	6,6	13,7	14,5	10,1	7,9	275,1
6	Telemark	320	17,8	12,5	18,4	6,6	12,5	7,2	9,4	5,6	12,1	14,6	5,6	9,6	265,3
7	Møre og Romsdal	672	15,5	9,1	19,0	8,0	12,4	4,3	8,5	5,2	13,2	16,2	8,6	5,7	260,3
8	Vestfold	449	17,8	8,5	19,2	5,6	7,3	4,9	9,1	6,0	14,5	14,0	10,1	8,3	250,4
9	Rogaland	1092	15,3	9,4	17,5	8,9	8,9	3,8	8,9	6,3	11,3	12,7	9,0	7,3	247,9
10	Buskerud	474	15,4	7,4	17,5	7,2	10,1	2,3	7,0	5,3	11,0	14,1	8,5	7,9	234,0
11	**Østfold**	**468**	**14,7**	**7,3**	**16,9**	**4,3**	**10,3**	**4,5**	**8,1**	**5,6**	**14,9**	**15,5**	**9,1**	**8,9**	**232,7**
12	Troms	311	10,3	10,9	15,1	4,2	10,9	7,4	9,6	7,4	12,7	12,0	9,8	7,0	226,4
13	Oppland	325	13,8	8,0	17,5	4,3	10,5	2,5	7,7	5,2	11,9	14,3	7,9	6,4	223,1
14	Nord-Trøndelag	244	14,3	6,6	15,6	1,6	15,6	6,1	8,2	6,1	14,0	10,4	9,2	5,2	220,2
15	Aust-Agder	213	15,0	4,2	14,1	5,6	8,9	3,8	5,2	5,2	12,1	17,7	7,0	11,2	210,6
16	Nordland	492	10,2	8,1	13,6	3,7	10,8	5,3	7,7	8,1	11,6	10,1	8,7	6,7	205,6
17	Hedmark	342	11,1	6,4	13,2	0,3	9,4	7,0	8,2	9,1	14,7	12,7	12,1	7,8	202,2
18	Vest-Agder	359	12,8	7,0	14,8	4,7	8,4	3,3	8,1	3,9	10,7	14,3	9,1	8,8	202,1
19	Finnmark	142	4,9	9,2	7,0	0,7	8,5	4,9	4,2	4,9	8,3	4,9	7,6	2,1	126,4
	Norge	10165	14,8	10,1	18,0	6,5	10,3	5,2	8,9	6,4	13,8	14,2	9,5	8,0	252,2

I tabellen over ser vi hvordan andelen av innovative bedrifter varierer mellom fylker, for de 11 ulike innovasjonstypene. Vi ser også resultatet av en samlet indeks for innovasjon til slutt, der vi har brukt vektene fra tabellen på forrige side.

Målt på denne måten er det Sør-Trøndelag som har høyest andel innovative foretak, fulgt av Hordaland, Sogn og Fjordane og Oslo. Finnmark, Vest-Agder og Hedmark og har lavest andel innovative bedrifter.

Østfold har en middels andel innovative bedrifter. Østfold har en forholdsvis høy andel bedrifter som har introdusert markedsinnovasjoner.

6.1.1 Innovasjonsfrekvens – enbedriftsforetak og flerbedriftsforetak

Et kompliserende forhold er at vi har en del foretak som har bedrifter i flere kommuner. Store industriforetak som f.eks. Hydro, Orkla og Statoil har virksomhet i en rekke kommuner. I tallene på forrige side har vi regnet hver enkelt bedrift i slike flerbedriftsforetak som innovative dersom foretaket har oppgitt å ha innovasjon. Spørsmålet er om ikke statistikken over innovasjon i enbedriftsforetakene er et bedre mål på regional innovasjon, enn statistikk som tar med avdelinger av større foretak. Hvis vi tar ut en tabell som på forrige side, men bare med enbedriftsforetak, får vi følgende tall:

Tabell 10: Andel av enbedriftsforetakene som oppgir ulike typer av innovasjon.

			Produkt				Prosess				Marked				
Rang	**Fylke**	N	Vare	Tjeneste	Nytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støttefunksjon	Ny metode for markedet	Design	Media	Markedskanal	Prising	Innovasjons-grad
1	Sør-Trøndelag	307	15,0	9,8	16,3	8,8	10,7	3,9	7,5	7,5	11,7	12,7	8,8	9,8	250,9
2	Akershus	505	16,8	8,9	16,4	7,7	9,7	4,0	6,9	5,5	13,7	12,5	8,3	6,5	242,1
3	Sogn og Fjordane	107	15,9	4,7	14,4	5,6	12,1	2,8	8,4	5,6	15,9	15,0	15,9	11,2	233,8
4	Oslo	963	13,0	12,7	15,6	5,9	5,7	4,9	7,0	4,8	16,4	14,4	10,5	9,3	232,1
5	Møre og Romsdal	319	17,6	5,3	14,5	8,5	11,0	2,8	5,3	4,7	14,7	11,3	9,1	5,6	229,9
6	Vestfold	251	18,7	8,0	15,2	6,0	6,4	2,8	5,6	4,8	15,1	12,0	11,2	8,4	225,6
7	Oppland	164	16,5	6,1	15,5	6,1	11,6	4,3	6,1	5,5	10,4	12,8	6,1	6,7	221,3
8	Hordaland	488	14,1	7,2	13,9	7,0	7,6	2,9	8,0	5,1	13,7	12,9	7,2	7,2	215,2
9	Buskerud	259	15,4	3,1	12,8	8,9	8,1	0,4	3,1	4,6	10,4	10,8	8,1	6,9	196,5
10	Rogaland	556	15,5	5,6	13,4	7,4	7,7	2,0	5,9	5,2	8,6	8,6	6,3	5,8	196,1
11	Vest-Agder	158	17,1	4,4	14,6	5,7	7,6	0,6	5,1	1,3	12,0	11,4	8,2	8,9	192,9
12	Nordland	201	12,9	5,0	11,8	3,5	13,4	2,5	4,5	6,0	10,9	12,9	9,0	7,0	191,6
13	Nord-Trøndelag	124	15,3	3,2	11,4	0,8	13,7	5,6	4,8	4,8	14,5	9,7	7,3	4,8	183,2
14	Telemark	151	14,6	4,0	10,7	6,0	8,6	2,0	4,0	3,3	10,6	9,9	6,6	8,6	175,4
15	Aust-Agder	127	15,7	2,4	9,9	4,7	6,3	4,7	5,5	3,1	11,0	13,4	7,9	10,2	171,6
16	**Østfold**	**242**	**13,2**	**3,3**	**12,0**	**4,1**	**6,6**	**1,7**	**3,7**	**2,5**	**11,6**	**14,0**	**7,9**	**6,6**	**168,0**
17	Hedmark	139	9,4	5,0	9,2	0,7	8,6	1,4	5,0	2,9	12,2	10,1	5,8	6,5	141,3
18	Troms	147	8,2	6,1	7,5	2,0	11,6	4,8	4,8	2,7	5,4	11,6	6,1	4,8	135,6
19	Finnmark	66	4,5	7,6	5,7	0,0	7,6	3,0	0,0	0,0	7,6	4,5	7,6	3,0	90,3
	Norge	5287	14,6	7,2	13,9	6,1	8,5	3,2	5,9	4,7	12,7	12,1	8,4	7,5	209,4

Når vi bare måler innovasjonsgraden i foretak som bare har virksomhet på ett sted, får vi en litt annen rangering, enn vi fikk da vi tok med flerbedriftsforetakene. Sør-Trøndelag har fortsatt høyest innovasjonsgrad.

Østfold faller nå på rangeringen. For hele landet samlet er innovasjonsgraden blant enbedriftsforetakene noe lavere enn flerbedriftsforetakene. I Østfold er andelen enbedriftsforetak som oppgir å ha introdusert nye innovasjoner innen produkt og prosess lav sammenliknet med det enbedriftsforetakene i de fleste andre fylkene har oppgitt.

6.1.2 Innovasjonsgrad fylker

Hvis vi skal foreta en rangering av fylkene når det gjelder andeler innovative foretak, kan vi kombinere resultatene fra de to tabellene vi har vist på de foregående sidene. Vi får da en rangering som vist i figuren til høyre. Sør-Trøndelag har den høyeste innovasjonsgraden, fulgt av Akershus, Sogn og Fjordane og Oslo. Da vi lage tilsvarende rangering for innovasjonsundersøkelsen i 2010, var det Møre og Romsdal som kom på topp.

Figuren illustrerer også at det er liten forskjell mellom fylkene, bortsett fra Finnmark og Hedmark som har en del lavere frekvens av innovative foretak. Når det er lite som skiller fylkene, vil rangeringen bli ganske sterkt påvirket av valg av indikatorer.

Østfold rangerer som nummer 13 av fylkene, dvs. litt under middels. Det stemmer overens med en middels plassering når alle bedriftene er tatt med og en lav plassering når bare enbedriftsforetakene er tatt med.

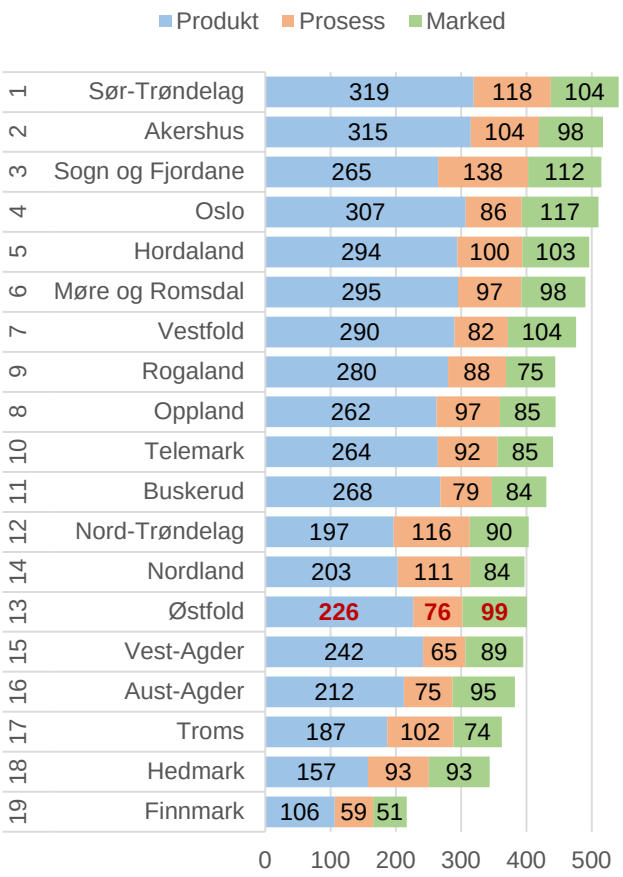

Figur 82: Innovasjonsgrad i fylkene

6.1.3 Rang innovasjonsgrad i en- og flerbedriftsforetakene

I figuren under kan vi se hvor Østfold skårer godt og dårlig for de 12 innovasjonstypene, for henholdsvis de lokale enbedriftsforetakene, og for sine avdelinger av større foretak med virksomhet flere steder.

Østfolds enbedriftsforetak rangerer lavt på en rekke indikatorer, men ikke på media. Det betyr at det er en forholdsvis høy andel enbedriftsforetak i Østfold som har introdusert markedsinnovasjoner i form av nye media aller nye måter for promotering av produktet.

Østfolds flerbedriftsforetak er ganske innovative når det gjelder nye metoder for prising og når det gjelder endringer i design eller utforming av en var.

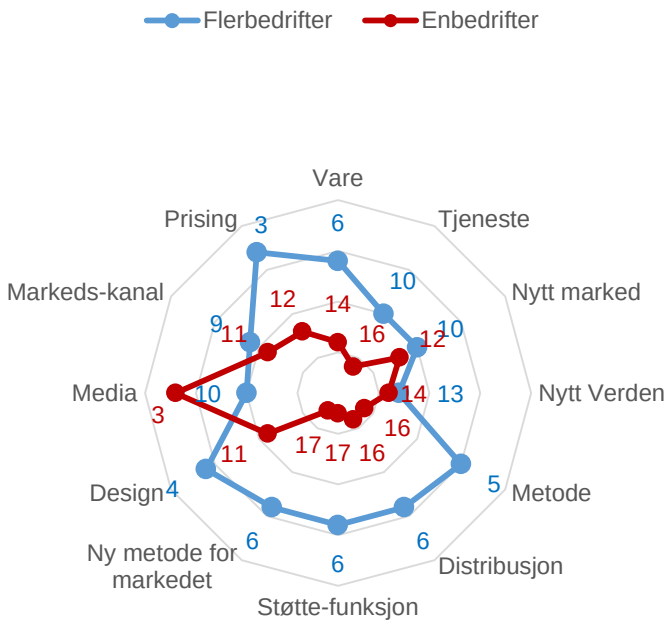

Figur 83: Rangering for Østfold for de ulike innovasjonstypene.

6.1.4 Innovasjonsgrad i regionene

Andelen innovative bedrifter varierer ikke så mye mellom fylker, men variasjonene er sterkere mellom regioner. Noen regioner er slått sammen på grunn av lavt antall bedrifter som er med i undersøkelsen, slik at det er 83 regioner som er rangert.

I figuren til høyre har vi vist hvordan regionene på Østlandet kom ut.

Det er små forskjeller mellom regionene i Østfold. De rangerer alle så vidt under middels blant regionene. Av regionene i Østfold er Mosseregionen mest innovativ innen prosess, men minst innovativ innen produkt.

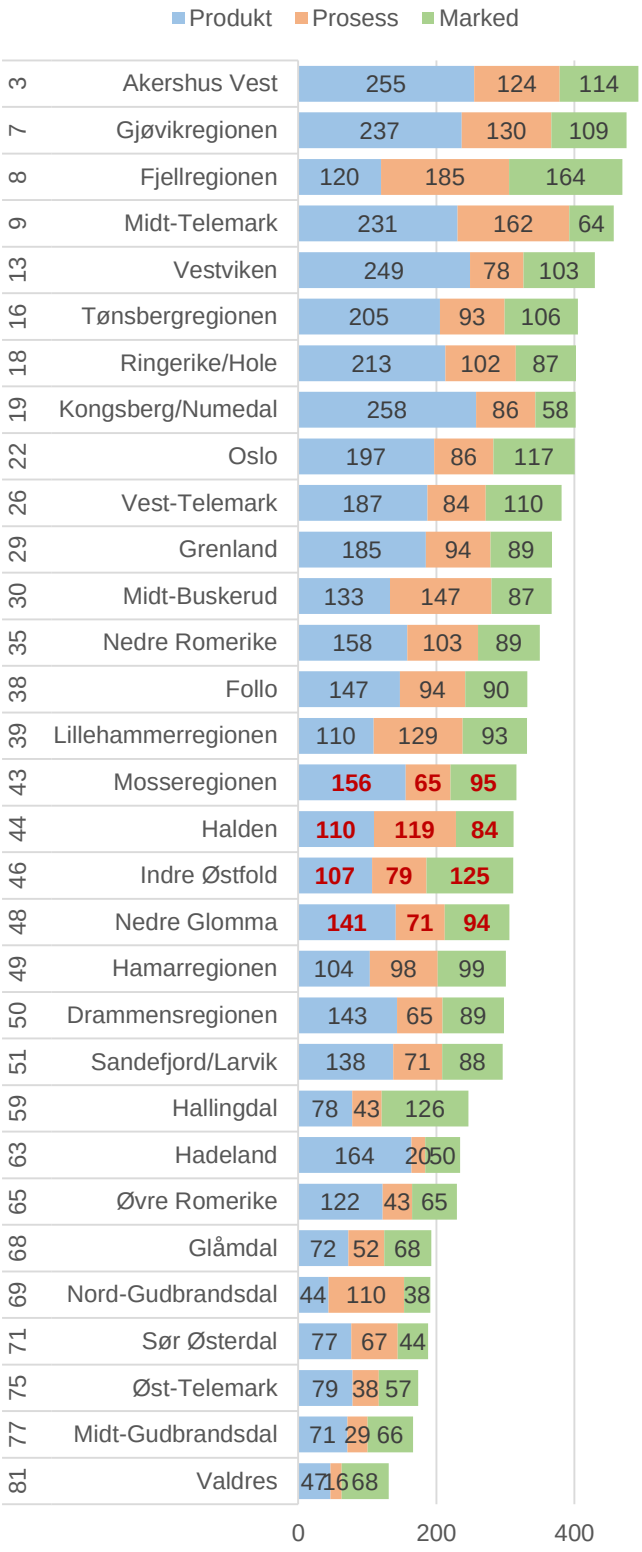

Figur 84: Innovasjonsgrad i regionene, etter samme metode som for fylker på forrige side.

6.2 Innovasjonsklima

Andelen av innovative foretak varierer ganske sterkt mellom ulike bransjer. I en bransje som produksjon av datamaskiner og elektroniske produkter oppgir over 65 prosent av foretakene at de har introdusert nye produkter på markedet, mens i andre bransjer er andelen null. Samtidig øker sannsynligheten for at bedriften er innovativ med størrelsen til bedriften. Dermed vil en region som har mange bedrifter i bransjer med høy innovasjonsgrad naturlig få en høyere andel innovative bedrifter, mens regioner med mange bedrifter i bransjer med lav andel innovative bedrifter vil sannsynligvis få lave andeler med innovative bedrifter. Vi kan måle andelen innovative bedrifter i regionene, der vi samtidig korrigerer for ulikheter i bransjestruktur og fordeling mellom små og store bedrifter. Da får vi et uttrykk for om regionen har høy eller lav andel innovative foretak gitt sin bransje- og størrelsesstruktur. Vi kaller dette for *innovasjonsklima*[vi]. Vi konsentrerer oss om enbedriftsforetakene i denne analysen. Resultatene av denne analysen er gitt i tabellen under.

Tabell 11: Innovasjonsklima, målt som over eller underhyppighet i et område for at en bedrift er innovativ gitt bransje og størrelse. Verdiene er gjort om til rangering, der 1=beste fylke og 19=dårligste.

		Produkt				Prosess			Marked			
Rang	Fylke	Vare	Tjeneste	Nytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støtte-funksjon	Design	Media	Markeds-kanal	Prising
1	Oppland	1	2	1	5	3	3	3	11	4	17	8
2	Sogn og Fjordane	5	12	4	10	4	9	1	1	1	1	1
3	Akershus	2	9	2	4	6	7	8	7	10	11	18
4	Møre og Romsdal	4	10	8	3	7	10	7	3	12	5	16
5	Sør-Trøndelag	14	5	3	2	8	8	5	15	9	7	5
6	Hordaland	10	8	6	6	13	11	2	5	5	13	10
7	Vestfold	3	4	9	12	19	13	14	4	13	2	7
8	Oslo	12	6	5	9	17	6	16	6	7	3	13
9	Nordland	15	7	10	13	2	12	11	9	3	4	6
10	Buskerud	13	16	12	1	12	18	18	13	11	6	9
11	Nord-Trøndelag	11	11	13	18	1	1	6	2	16	12	15
12	Vest-Agder	7	15	7	11	15	19	13	10	14	9	3
13	Rogaland	6	14	11	8	14	15	4	18	18	15	14
14	Telemark	8	17	14	7	9	14	15	12	15	16	4
15	**Østfold**	**16**	**18**	**15**	**15**	**16**	**17**	**17**	**14**	**2**	**14**	**12**
16	Aust-Agder	9	19	18	14	18	4	12	16	6	10	2
17	Troms	18	3	19	16	5	2	10	19	8	18	17
18	Finnmark	19	1	16	17	11	5	19	17	19	8	19
19	Hedmark	17	13	17	19	10	16	9	8	17	19	11

Oppland er rangert på topp av fylkene, mens Hedmark er rangert sist. Det er litt overraskende, ettersom disse to fylkene har mange likhetstrekk ellers.

Når vi justerer for bransjestruktur og størrelse, kommer Østfolds enbedriftsforetak fortsatt ut som under middels innovative. Innen media er Østfolds enbedriftsforetak stadig innovative, men generelt lite innovative innen produkt og prosess.

6.2.1 Innovasjonsklima i regionene

Vi kan bruke samme metode for å beregne innovasjonsklima i regionene. Vi tar da utgangspunkt i rangeringer for hver enkelt innovasjonstype. Resultatene for regionene på Østlandet er vist i tabellen under.

Tabell 12: Innovasjonsklima, målt som sannsynlighet for at en bedrift er innovativ gitt bransje og størrelse. Tallene i tabellen viser rangering for hver av indikatorene fra 1=beste region til 83=dårligste region.

		Produkt				Prosess			Marked						
Rang	Region	Vare	Tjeneste	Nytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støtte-funksjon	Design	Media	Markeds-kanal	Prising	Produkt	Prosess	Marked
3	Gjøvikregionen	2	21	1	5	11	17	20	24	9	25	17	1	11	18
5	Vest-Telemark	7	24	12	1	77	10	6	3	67	15	9	5	42	6
6	Fjellregionen	10	7	7	66	4	16	1	5	40	55	2	14	2	9
11	Vestviken	9	14	11	2	50	75	46	33	25	17	21	4	57	23
18	Akershus Vest	24	42	26	15	26	45	44	29	48	38	66	21	29	35
23	Øvre Romerike	17	18	14	22	78	53	38	41	45	71	23	12	73	48
24	Lillehammerregionen	68	6	43	31	21	2	7	14	43	66	39	40	9	25
25	Follo	35	19	23	27	34	15	36	26	53	70	59	25	27	44
27	Nedre Romerike	21	44	22	34	29	23	26	50	28	21	57	28	24	42
28	Midt-Buskerud	40	78	41	13	3	74	81	47	55	62	58	35	8	53
29	Hallingdal	47	28	21	49	71	62	78	21	2	5	8	38	77	4
30	Oslo	37	27	33	28	56	35	50	27	39	34	48	31	54	27
33	Kongsberg/Numedal	15	81	45	3	39	76	83	52	70	50	67	22	59	63
36	Tønsbergregionen	32	46	49	21	46	31	54	30	50	20	35	36	48	28
37	Midt-Telemark	6	71	31	23	12	54	67	56	83	77	77	23	25	80
38	Sandefjord/Larvik	31	29	19	51	64	81	17	38	51	23	53	30	61	40
40	**Indre Østfold**	**34**	**54**	**38**	**48**	**52**	**42**	**71**	**16**	**13**	**26**	**24**	**42**	**65**	**16**
43	**Mosseregionen**	**49**	**30**	**32**	**25**	**65**	**79**	**45**	**23**	**60**	**59**	**50**	**33**	**70**	**41**
50	Grenland	38	53	58	33	32	44	52	48	27	40	27	47	35	43
51	Midt-Gudbrandsdal	65	2	35	65	38	55	19	53	59	76	38	39	39	66
53	Drammensregionen	42	45	50	35	61	39	57	39	38	37	29	46	62	37
54	Ringerike/Hole	39	39	63	36	45	65	11	11	75	81	32	53	44	38
58	Hamarregionen	61	34	56	74	41	49	39	28	47	49	31	61	45	32
59	**Nedre Glomma**	**48**	**72**	**61**	**38**	**54**	**40**	**48**	**60**	**16**	**41**	**45**	**56**	**53**	**47**
60	Nord-Gudbrandsdal	55	64	44	73	6	64	13	83	37	83	37	59	10	81
69	Valdres	71	66	71	41	75	56	61	25	29	52	71	69	78	33
77	Hadeland	56	70	47	71	79	69	70	82	77	64	80	62	81	83
78	Øst-Telemark	74	80	75	29	80	72	77	72	72	80	16	70	82	77
80	Glåmdal	75	76	80	76	73	66	72	54	57	53	78	79	79	60
81	**Halden**	**83**	**47**	**78**	**83**	**60**	**83**	**37**	**76**	**20**	**75**	**76**	**81**	**67**	**76**
83	Sør Østerdal	72	73	82	81	48	51	63	80	65	78	75	82	64	82

Indre Østfold og Mosseregionen har det beste innovasjonsklimaet i Østfold, det vil si at de er mest innovative når bransjestruktur og størrelse er korrigert for. Indre Østfold gjør det godt innen markedsinnovasjon, men mindre bra innen prosessinnovasjon. Mosseregionen gjør det over middels innen produktinnovasjon.

Haldens enbedriftsforetak er særdeles lite innovative når vi filtrerer vekk effekten av bransjestruktur og størrelse. Bare to regioner i Norge har en lavere innovasjonsgrad i sitt næringsliv.

6.3 Internasjonalisering

Hvilke fylker har det mest internasjonale næringslivet? Innovasjonsundersøkelsen har også data om hvorvidt bedriftene selger varer og tjenester til utlandet, og om de har sitt hovedmarked utenlands. Det kan vi bruke for å se hvordan tilbøyeligheten til å selge varer og tjenester utenlands varierer mellom fylkene.

I figuren til høyre ser vi hvordan andelene som har eksport og som har sitt hovedmarked utenlands varierer mellom fylkene.

Finnmark har den høyeste andelen av eksport-bedrifter i utvalget. Finnmark har også den høyeste andelen av bedrifter med hovedmarkedet utenlands.

21,7 prosent av bedriftene i Østfold som har deltatt i innovasjonsundersøkelsen eksporterer sine varer og tjenester utenlands, mens 7,7 prosent av dem har sitt hovedmarked utenlands. Østfolds næringsliv er lite internasjonalt sammenliknet med de fleste andre fylker.

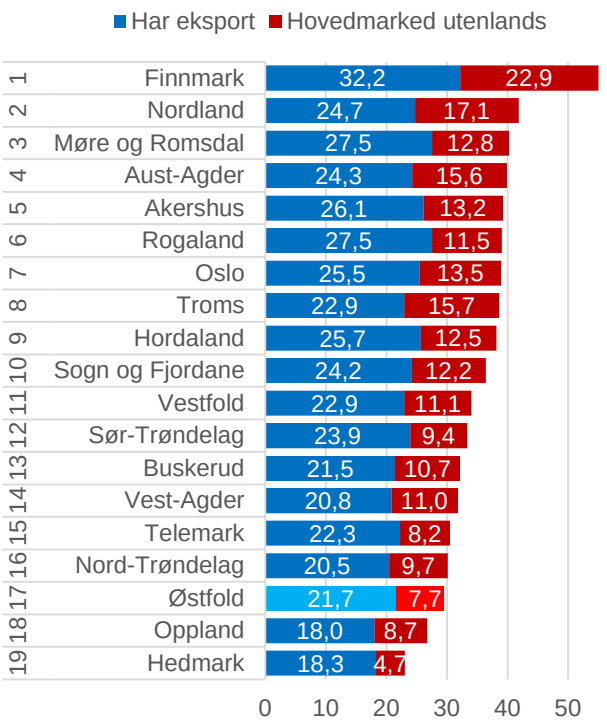

Figur 85: Andel av bedrifter i innovasjonsundersøkelsen som oppgir at de selger til utlandet, og som har sitt hovedmarked utenlands.

6.3.1 Andel ansatte i eksportbedrifter

I figuren over viste vi andelen av bedrifter med eksport. Da vil små og store bedrifter telle like mye. Vi kan også se på andelen av de ansatte som arbeider i eksportbedrifter. Det er vist i den nederste figuren.

Tallene er annerledes. Det er høyere andeler av ansatte i bedrifter med eksport. Det er fordi store bedrifter har sterkere tilbøyelighet til å ha eksport.

Rangeringen av fylkene blir noe annerledes. Finnmark er fremdeles på topp, men nå er Møre og Romsdal nummer to, Hordaland nummer tre og Akershus nummer fire.

Andelen ansatte innen eksportbedrifter i Østfold er høyere enn andelen eksportbedrifter. Det er likevel forholdsvis få i Østfold som jobber i eksportbedrifter sammenliknet med de fleste andre fylkene i Norge.

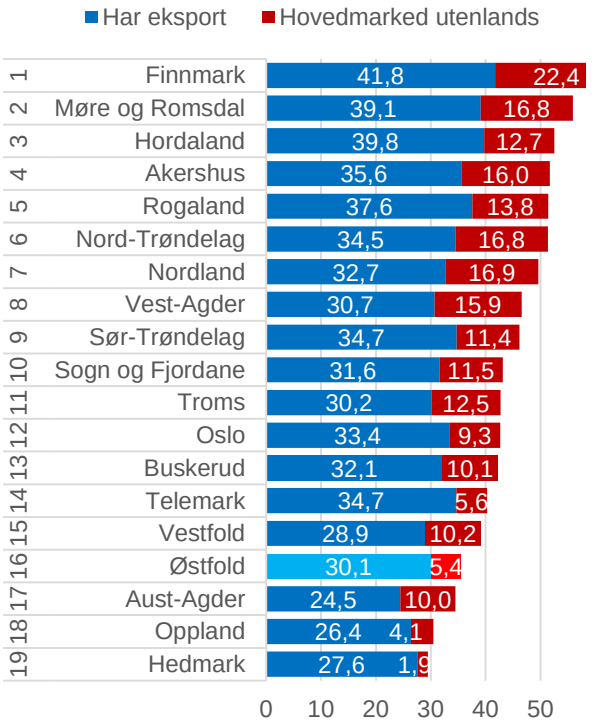

Figur 86: Andel av ansatte i innovasjonsundersøkelsen i bedrifter som oppgir at de selger til utlandet, og som har sitt hovedmarked utenlands.

6.3.2 Internasjonalisering regioner

Andelen av bedrifter som har eksport varierer ganske sterkt mellom regionene. Bedriftene i Halden er blant landets mest internasjonale. Nesten halvparten av bedriftene i Halden eksporterer sine varer eller tjenester utenlands. Til sammenlikning har Indre Østfold et særdeles lite internasjonale næringsliv. Halden og Indre Østfold har en ulik bransjestruktur. Halden har forholdsvis mye næringsliv knyttet til prosessindustrien, mens Indre Østfold har forholdsvis mye næringsliv innen landbruk og næringsmiddelindustri. Bransjestrukturen kan påvirke tilbøyeligheten til å eksportere.

Omtrent en tredel av bedriftene i Mosseregionen og Nedre Glomma har eksport. Andelen er litt lavere enn medianverdien.

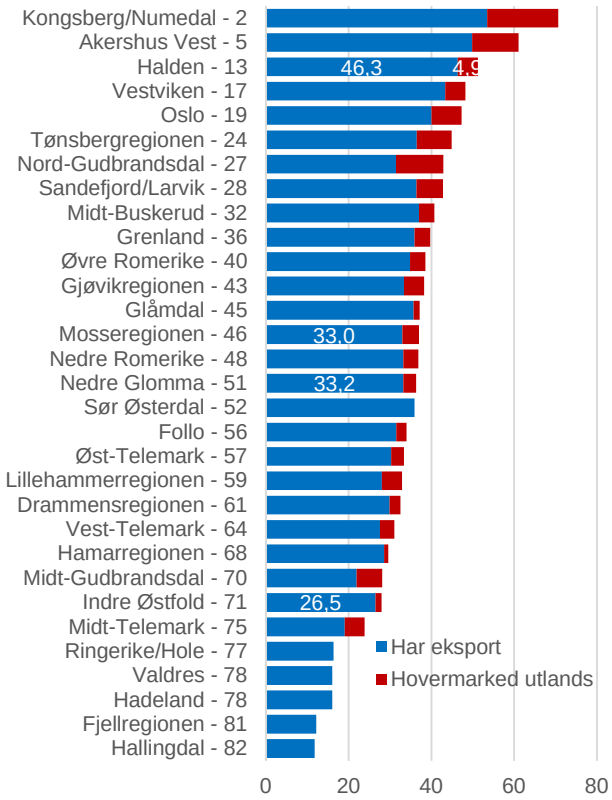

Figur 87: Andel av bedriftene i innovasjonsundersøkelsen som har eksport og som har sitt hovedmarked utenlands.

6.3.3 Andel ansatte i eksportbedrifter

Vi kan også se på hvor stor andel av de ansatte som arbeider i eksportbedrifter.

Åtte av ti som jobber i bedriftene i utvalget i Halden jobber i en eksportbedrift. Det er også en høy andel ansatte i bedrifter som har sitt hovedmarked utenlands. Bare to regioner i Norge har en høyere andel ansatte i eksportbedrifter. Halden har i så måte et meget internasjonalt næringsliv.

I andre enden finner vi igjen Indre Østfold. Under en fjerdedel av de ansatte i privat sektor (i utvalget) jobber i en bedrift som har eksport. Indre Østfold er blant regionene i Norge med minst internasjonalt næringsliv.

Halvparten av de ansatte i Mosseregionen jobber i en bedrift som eksporterer. Dette er omtrent middelverdien.

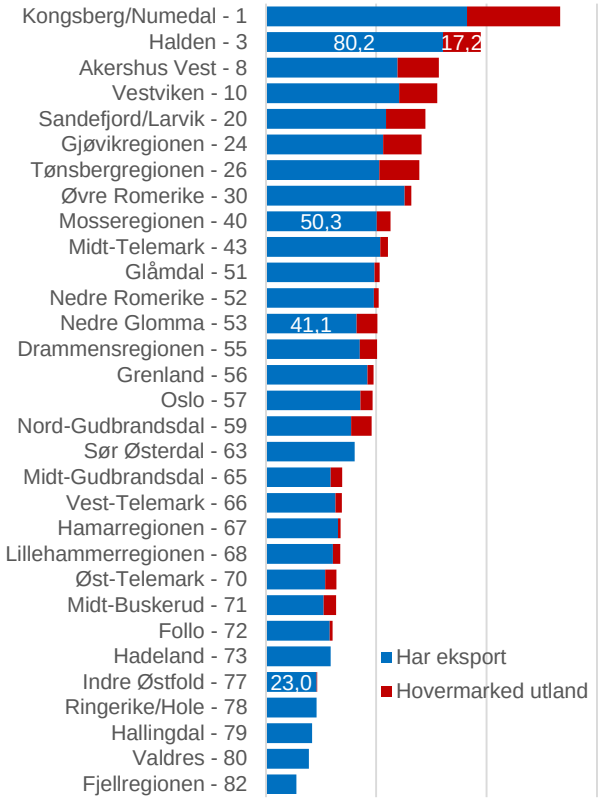

Figur 88: Andel av ansatte i bedrifter som har eksport og som har sitt hovedmarked utenlands.

7. NæringsNM

NæringsNM er utviklet for å måle hvordan næringslivet presterer i ulike områder i Norge. For å måle næringsutviklingen i en kommune, ser vi på fire mål: Nyetableringer, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse[vii].

NæringsNM	**Nyetableringer**	1. Etableringsfrekvens: Antall nyregistrerte foretak som andel av eksisterende foretak i begynnelsen av året 2. Bransjejustert etableringsfrekvens: Basert på etableringsfrekvens, justert for effekten av bransjestrukturen 3. Vekst i antall foretak: Etableringsfrekvensen fratrukket nedlagte foretak
	Lønnsomhet	4. Andel foretak med positivt resultat før skatt 5. Bransjejustert lønnsomhet: Andel foretak med positivt resultat før skatt, justert for effekten bransjestruktur, bedriftens omsetning og alder. 6. Andel foretak med positiv egenkapital
	Vekst	7. Andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen (KPI) 8. Andel foretak med realvekst justert for bransjestruktur, bedriftens omsetning og alder. 9. Andel foretak med vekst i verdiskaping 10. Andel foretak med vekst i verdiskaping, justert for bransjestruktur, bedriftens omsetning og alder.
	Næringslivets størrelse	11. Antall arbeidsplasser i næringslivet som andel av befolkningen

Nyetableringer i regioner og kommuner blir målt med tre indikatorer. Den første, etableringsfrekvens, måler antall nyregistrerte foretak i forhold til eksisterende antall foretak i begynnelsen av året. Bransjejustert etableringsfrekvens er etableringsfrekvensen fratrukket virkningen av bransjestrukturen i regioner og kommuner. Denne indikatoren forteller oss om regionen har få eller mange etableringer når vi tar hensyn til at etableringsfrekvensen varierer mye mellom ulike bransjer. Den tredje indikatoren er vekst i antall foretak. Dette vil være etablerings-frekvensen fratrukket frekvensen av nedlagte foretak, samt innflyttede foretak fratrukket utflyttede.

Lønnsomheten i regionenes næringsliv blir målt med tre indikatorer. Den første er andel foretak med positivt resultat før skatt. I tillegg har vi målt andelen lønnsomme foretak justert for bransje-struktur, bedriftenes omsetning og alder. Den tredje indikatoren er andel foretak med positiv egenkapital.

Vekst i regionene er målt med andel foretak med omsetningsvekst større enn prisstigningen. Også her har vi en indikator som justerer for bransjestruktur, omsetning og alder. Den tredje indikatoren er andel foretak av samtlige regnskapspliktige foretak på stedet, som har vekst i verdiskapingen. Det er også en siste indikator der det er justert for forskjeller i bransjestruktur, omsetning og alder til foretakene.

Indikatoren «næringslivets størrelse» er antall arbeidsplasser i næringslivet som andel av befolkningen på stedet. For hver indikator rangeres både regioner og kommuner. Rangeringsnumrene legges så sammen innenfor hver gruppe. Til slutt summeres rangeringsnumrene for de fire indeksene nyetablering, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse. Regionen og kommunen som har lavest sum, kommer ut som vinner av NæringsNM.

7.1 Nyetableringer

Etableringsfrekvensen er antall nyetablerte foretak som prosent av antall eksisterende foretak i begynnelsen av året.

Etableringsfrekvensen i Norge har vært ganske høy i hele perioden fra 2001 til 2006, før den begynte å synke. I de siste årene har landets etableringsfrekvens ligget rundt sju prosent.

Etableringsfrekvensen i Østfold var like høy som etableringsfrekvensen nasjonalt i 2013. I perioden vi har målt for, fra 2001 til 2013, har etableringsfrekvensen i Østfold vært like høy eller litt lavere etableringsfrekvensen på landsbasis.

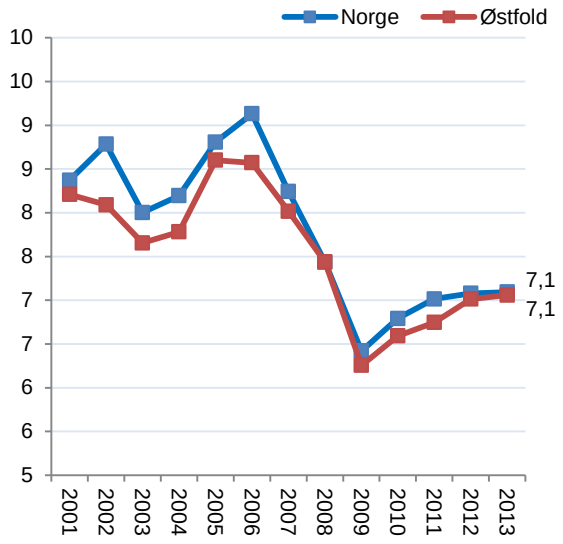

Figur 89: Etableringsfrekvensen i Norge og Østfold i perioden 2001-2013.

7.1.1 Etableringsfrekvens i fylkene

I figuren til høyre ser vi etableringsindeksen i alle fylkene, for 2013, og som gjennomsnitt for de ti siste årene.

Oslo har hatt høyest etableringsfrekvens, mens Sogn og Fjordane har lavest etableringsfrekvens både i 2013 og i snitt siste ti år.

Noe av forskjellen i etableringsfrekvensen mellom fylkene kan forklares av bransjestrukturen. Enkelte fylker har mange foretak i bransjer hvor det er mange nyetableringer, som i tjenesteytende sektor. Andre fylker har en stor andel av bedriftene i bransjer med lite nyetablering, som industri og landbruk. Oslo og Akershus har en fordelaktig næringsstruktur for å få mange nyetableringer.

Det kan se ut til at vekst, og spesielt høy vekst i befolkningen, forårsaker høy etableringsfrekvens. Høy etableringsfrekvens har sannsynlig vis mindre effekt på arbeidsplassvekst og dermed befolkning. Det er fordi nyetableringene stort sett er små, og utgjør en liten andel av samlet antall ansatte.

Etableringsfrekvensen i Østfold er høyere enn for de fleste fylkene i Norge.

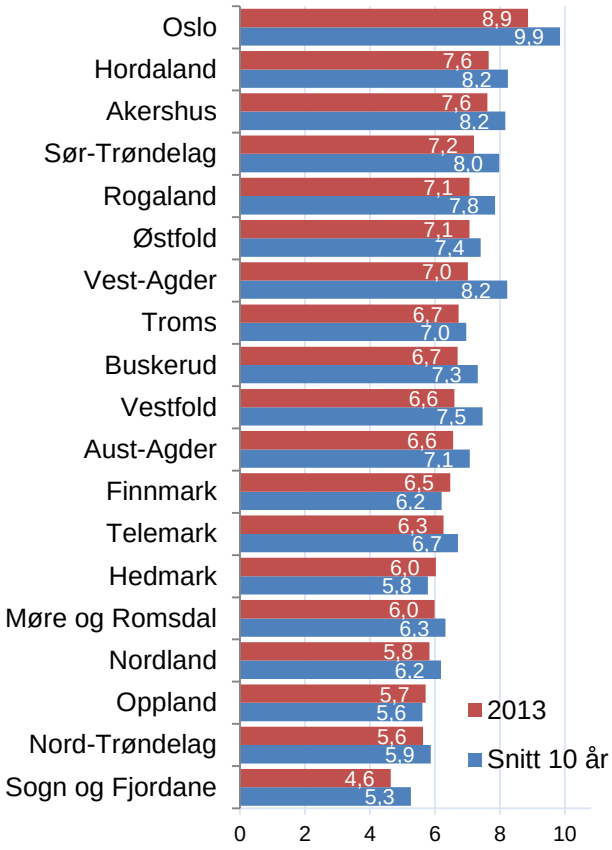

Figur 90: Etableringsfrekvensen i fylkene i 2013, og gjennomsnitt av etableringsfrekvensen for siste ti år.

7.2 Lønnsomhet

Lønnsomheten i næringslivet måles som andel av foretakene med positivt resultat før skatt. Med denne metoden teller små og store foretak likt.

Lønnsomheten i norsk næringsliv var på topp i årene fra 2004 til 2007. I 2008 sank lønnsomheten brått, for deretter å stige de tre neste årene. I 2013 hadde 68,9 prosent av alle regnskapspliktige foretak positivt resultat før skatt, noe som var en liten nedgang fra 2012.

Andelen lønnsomme foretak i Østfold var noe høyere enn andelen nasjonalt i 2013. Fram til 2003 var den en del høyere. I mange år har den vært omtrent lik.

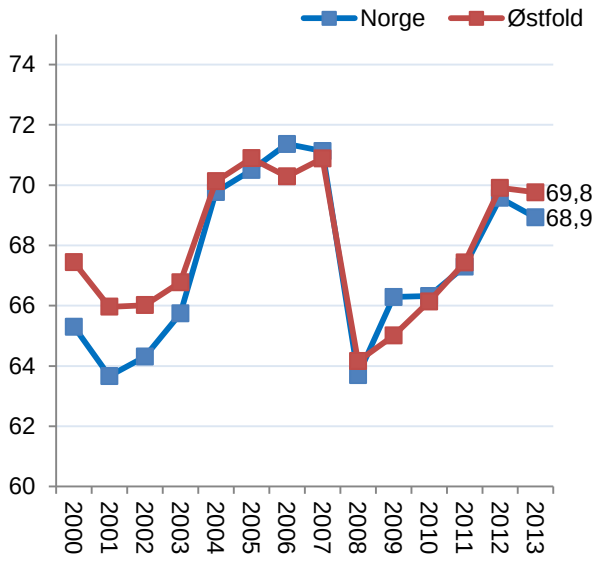

Figur 91: Prosentvis andel foretak med positivt resultat før skatt i Norge og Østfold i perioden 2000-2012.

7.2.1 Andel lønnsomme foretak i fylkene

I figuren ved siden av ser vi hvordan andelen lønnsomme foretak varierer mellom fylkene i Norge.

Rogaland har den beste lønnsomheten, som vanlig, i de siste årene. Akershus kom på andreplass. Nabofylket Østfold kom på tredjeplass, den beste plasseringen siden 2000. Østlandet gjør det bedre i NæringsNM for 2013 enn tidligere.

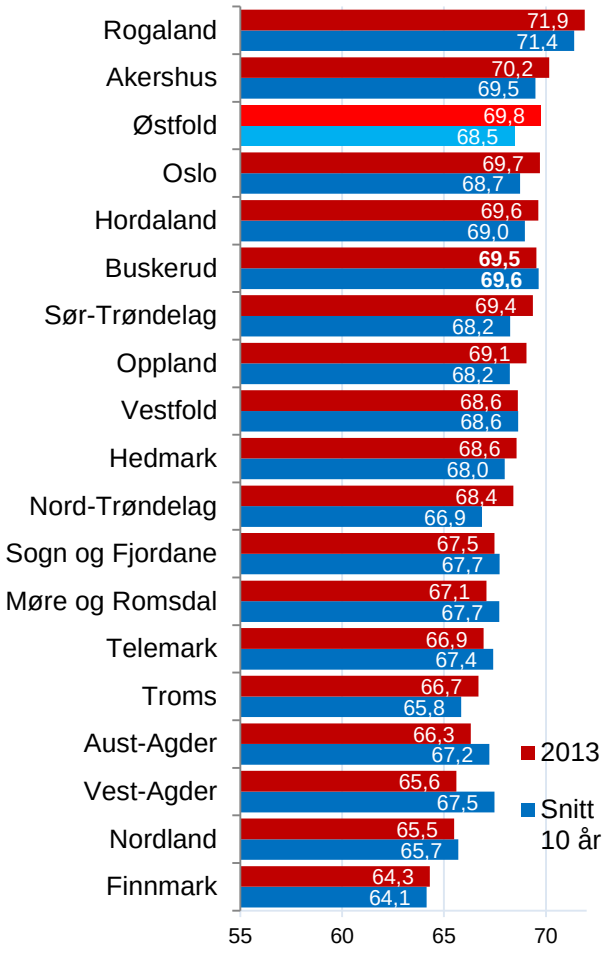

Figur 92: Prosentvis andel foretak med positivt resultat før skatt i fylkene i 2013 og i snitt siste ti år.

7.3 Vekst

Andel vekstforetak i Norge var rekordhøy i 2007, da 65,2 prosent av foretakene hadde omsetningsvekst høyere enn prisstigningen. Andel vekstforetak sank deretter dramatisk de to neste årene, og var på 47,5 prosent i 2009. Etter dette tok andelen vekstforetak seg opp, men falt ganske mye fra 2012 til 2013. I 2013 hadde 50,5 prosent av alle foretakene i Norge omsetningsvekst høyere enn prisstigningen.

Siden 2001 har andelen vekstforetak i Østfold vært så nesten like stor andelen på landsbasis. I bunnåret 2009 var andelen vekstforetak i Østfold lavere enn andelen nasjonalt, men nå er Østfold på lik linje med landet som helhet igjen.

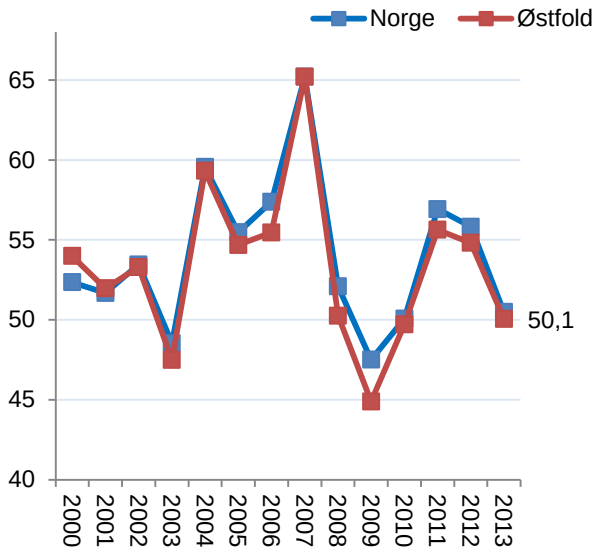

Figur 93: Andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen i Østfold og Norge i perioden 2000-2012.

7.3.1 Andel vekstforetak i fylkene

Rogaland hadde høyest andel vekstforetak i næringslivet av fylkene i 2013. Akershus hadde samme andel vekstforetak som landet, og plasserte seg i midten blant fylkene.

Østfold og Akershus har lavest andel vekstforetak av fylkene de ti siste årene.

Denne indikatoren er av og til vanskelig å forstå og tolke bevegelsene til. Den rimer ganske dårlig for Akershus, hvor næringslivet vokser raskt i antall arbeidsplasser. Det er også vanskelig å forstå hvorfor fylker som Hedmark og Nord-Trøndelag kan ha høyere andel vekstforetak enn Akershus.

Halvparten av bedriftene i Østfold hadde omsetningsvekst høyere enn prisstigningen i 2013. Det er omtrent like mange fylker som har en høyere andel som en lavere andel.

Samtlige fylker har en lavere andel vekstforetak i 2013 sammenliknet med den siste tiårsperioden.

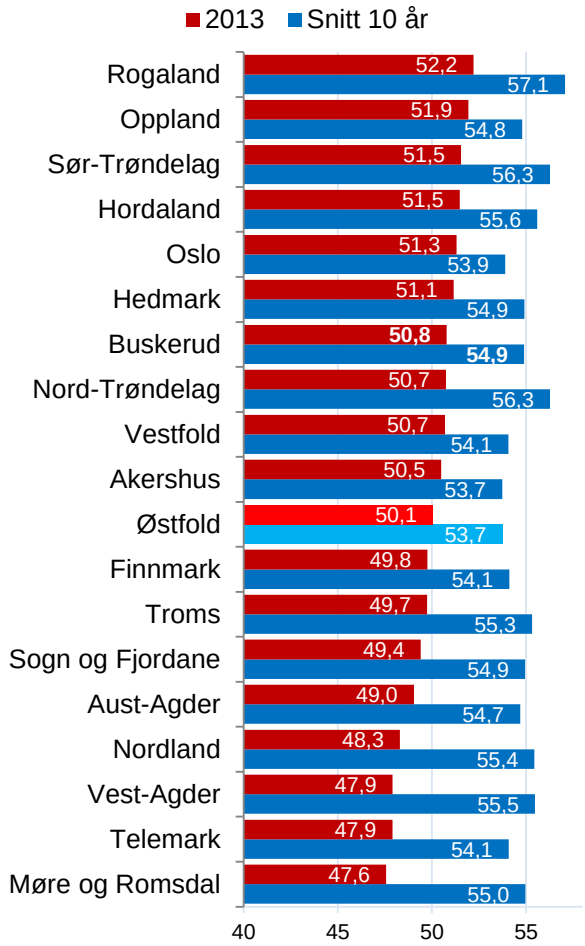

Figur 94: Andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen i fylkene i 2012 og i snitt for siste ti år.

7.4 NæringsNM for fylkene

NæringsNM er en rangering av kommuner, regioner og fylker basert på et sett med elleve indikatorer for nyetableringer, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse. Formålet er å komme fram til et mål som forteller hvordan næringslivet samlet sett gjør det i en region. Telemarksforsking har utarbeidet NæringsNM for NHO de siste elleve årene.

Østfold har siden 2009 gjort det stadig bedre i NæringsNM. Østfold kom på en 7ende plass i år, en forbedring fra hvert år siden 2009.

Når vi betrakter historikken til Østfolds plassering i NæringsNM ser det ut som om nedturen i 2009 var kortvarig og at den ikke representerer en generell tendens. Østfolds beste plassering historisk sett var i 2001, da fylket kom på sjette plass.

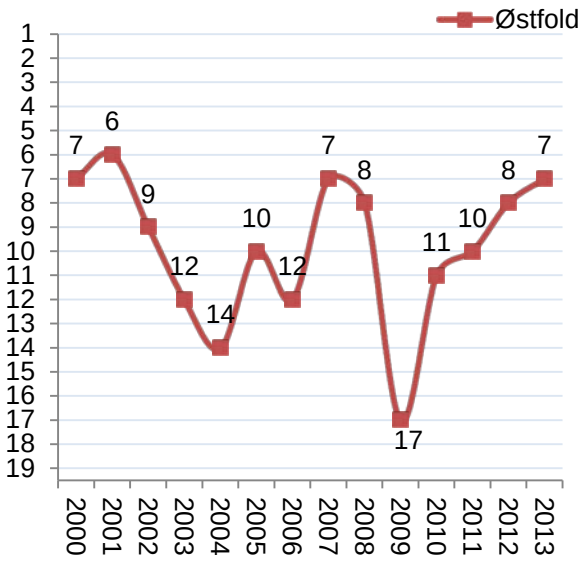

Figur 95: Rangeringen til Østfold i NæringsNM i perioden 2000-2013.

7.4.1 Fylkenes plassering

For å rangere fylkene bruker vi en enklere indeks basert på etableringsfrekvens, andel lønnsomme foretak og andel vekstforetak. Disse indikatorene er transformert til et tall mellom 0 og 10, der 0 er dårligste fylke og 10 er beste fylke.

Rogaland kom best ut av fylkene i 2013, foran Oslo og Hordaland. Sør-Trøndelag ble nummer fire.

I toppskiktet er plasseringen i år ganske lik plasseringen de siste ti årene. Men i mellomsjiktet og på bunn har det skjedd noen endringer.

Fylker som etter finanskrisen generelt har gjort det dårlig på næringssiden, som Østfold, Hedmark og Oppland, har klatret opp på årets plassering. Også Finnmark har gjort et kraftig hopp opp.

Møre og Romsdal og Vest-Agder har falt mange hakk i 2013 fra snittplasseringen de siste ti årene.

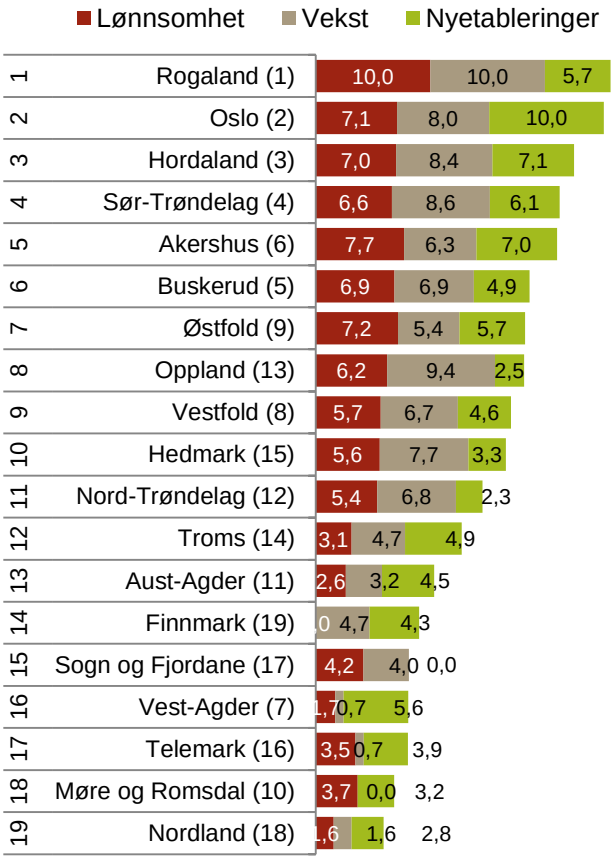

Figur 96: NæringsNM for fylkene basert på tall fra 2013. Tallene i parentes angir rangering for perioden 2004-2013.

7.4.2 Justert NæringsNM

Skyldes Stavangerregionens og Rogaland sterke posisjon i NæringsNM oljen? I år har vi laget indikatorer for lønnsomhet, vekst og nyetableringer der vi justerer for variasjoner mellom stedene med hensyn til bransjestruktur, bedriftenes størrelse (omsetning) og alder. Vi har da undersøkt om noen steder har bedre lønnsomhet og vekst enn andre, for bedrifter i samme bransje og størrelse, og om det er mange nyetableringer i forhold til stedenes bransjestruktur. Da får vi mål for utviklingen som filtrerer bort strukturelle forskjeller.

Rogaland har de beste resultatene også med denne metoden, selv om forskjellene er noe mindre. Hordaland, Sør-Trøndelag og Oppland kommer på de neste plassene med denne metoden. Fylker som Oppland, Hedmark, Østfold og Nord-Trøndelag kommer bedre ut når vi justerer for bransje- og størrelsesstruktur. Oslo, Vest-Agder og Møre og Romsdal kommer dårligere ut.

Med denne metoden går Østfold fra en 7. til en 4. plass.

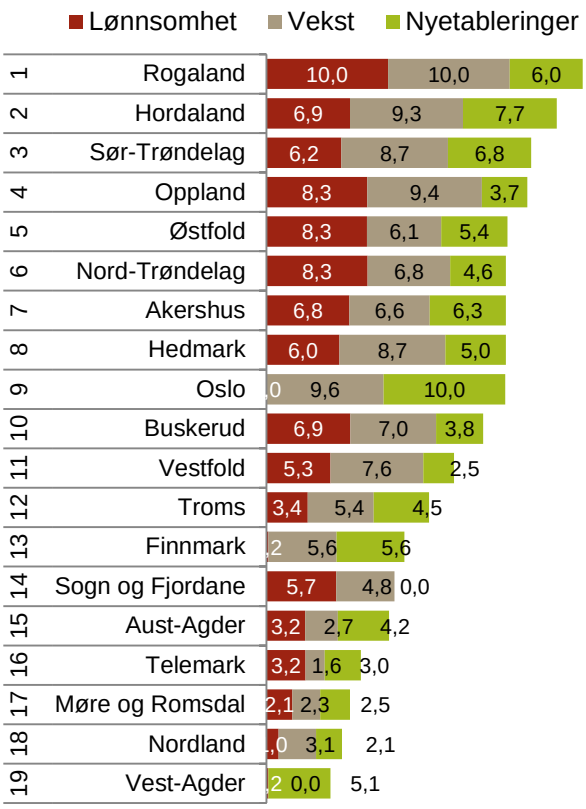

Figur 97: Bransje- og størrelsesjusterte indikatorer for fylkene.

7.5 NæringsNM for regioner

Nedre Glomma er regionen i Østfold som gjorde det best i årets NæringsNM. De øvrige regionene gjorde det omtrent likt, og kom litt under middelverdien.

Det er et tydelig mønster som kommer fram når man betrakter figuren til høyre. Fra 2000 til 2012 har det vært en nedadgående trend for samtlige regioner. Men det ser nå ut som om denne nedadgående trenden er på vei til å enten stoppe opp eller å snu. For Nedre Glommas del ser det kanskje ut som om trenden allerede har snudd?

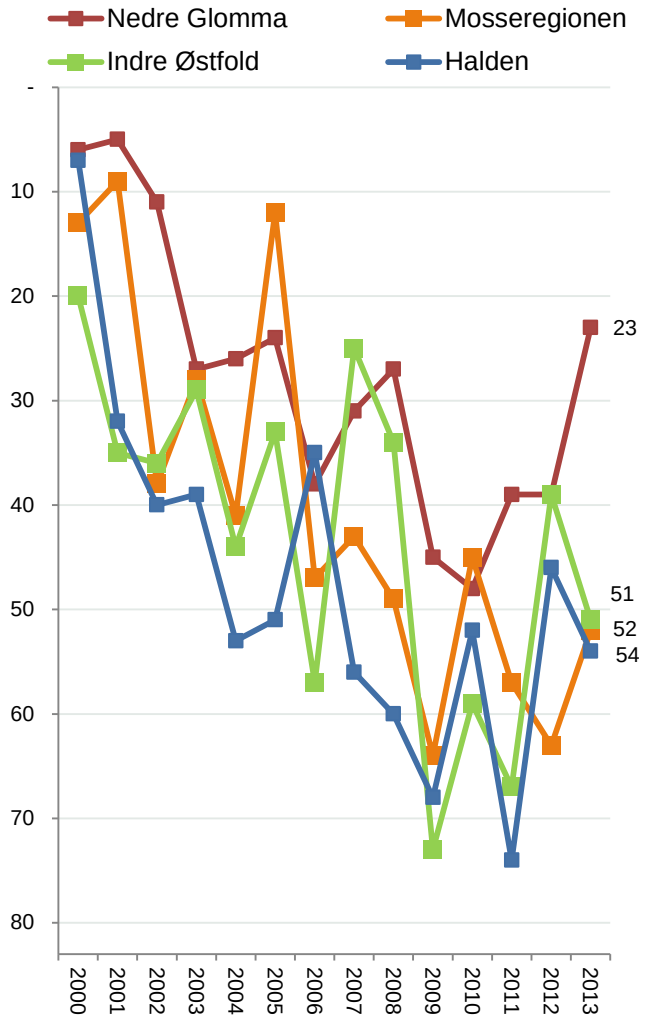

Figur 98: Rangeringen til regionene i Østfold i NæringsNM i perioden 2000-2013. Rangering blant 80 regioner.

7.5.1 Regionene på Østlandet

Regionenes plassering i NæringsNM er basert på et sett med 11 indikatorer for nyetableringer, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse.

Det er regionene på Vestlandet som har gjort det sterkest i NæringsNM, og Stavangerregionen er på topp for både 2013 og siste ti år. Regionene på Østlandet gjør det imidlertid relativt sett bedre i 2013 enn de forrige årene.

Indre Østfold, Mosseregionen og Halden har hatt en svak oppgang i 2013 fra snittplasseringen de siste ti årene. Utviklingen er positiv, men treg. For Nedre Glomma har forbedringen gått i «raskere fart» - tilsynelatende. Nedre Glomma har gjort et hopp fra en snittplassering på 21 til årets 23. plass.

Alle regionene i Østfold har en forholdsvis høy andel nyetablerte bedrifter. Dette gjelder spesielt for Halden.

I Indre Østfold utgjør næringslivet en relativt lav andel av befolkningen, og dette bidrar til å trekke den samlede rangeringen ned. Østfold er et fylke preget av en lav sysselsettingsgrad. Derfor trekker indikatoren for næringslivets størrelse ned den samlede rangeringen for samtlige regioner i Østfold, og spesielt for Indre Østfold.

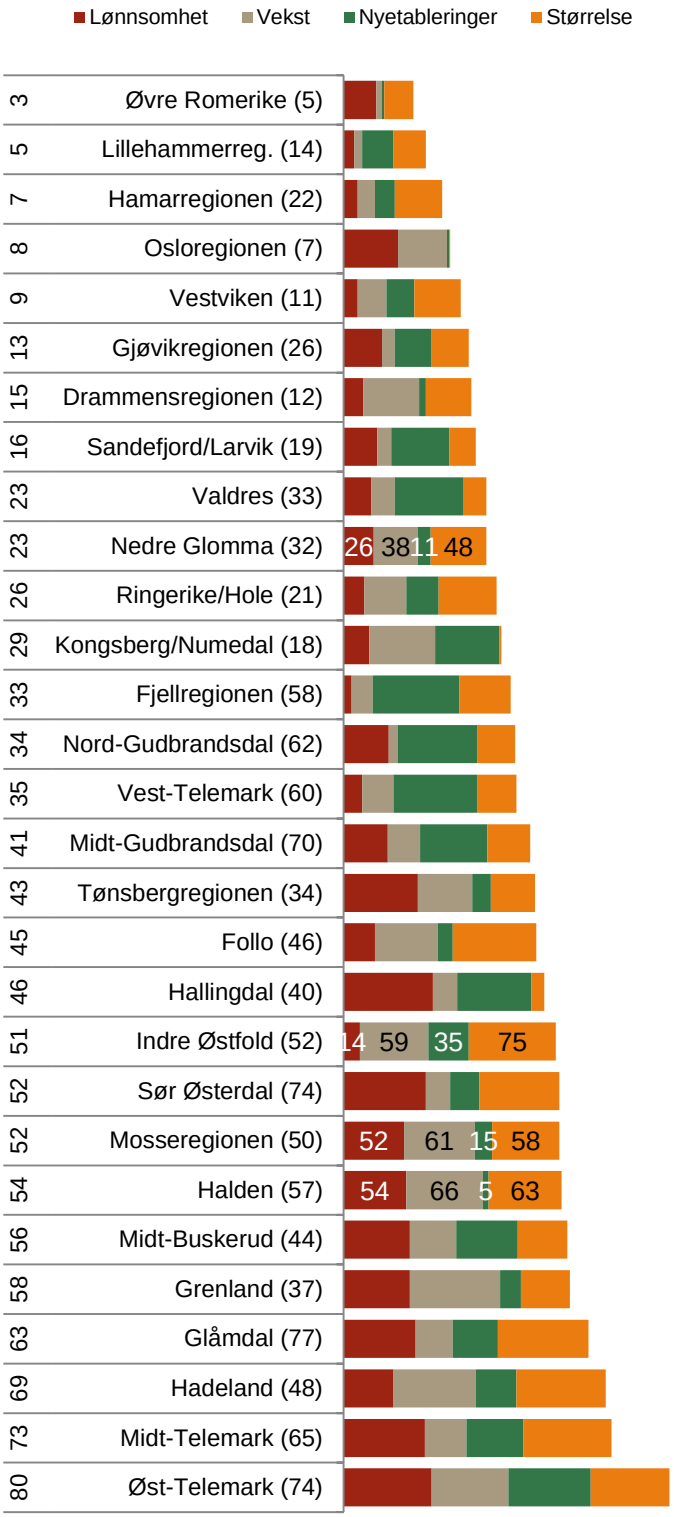

Figur 99: NæringsNM for regionene på Østlandet. Rangering blant landets 83 regioner i 2013 til venstre, og rangering siste ti år i parentes. Rangering for de fire indeksene vises i figuren.

7.6 NæringsNM for kommuner

Rygge, Askim og Fredrikstad er kommunene i Østfold som gjorde det best i årets NæringsNM. Alle tre gjorde det bedre i år enn i de ti foregående. Askim har en høy andel lønnsomme bedrifter. Alle tre har en forholdsvis høy andel nyetableringer.

Aremark og Trøgstad er dessverre årets tapere i NæringsNM. Ikke bare i Østfold, men også nasjonalt.

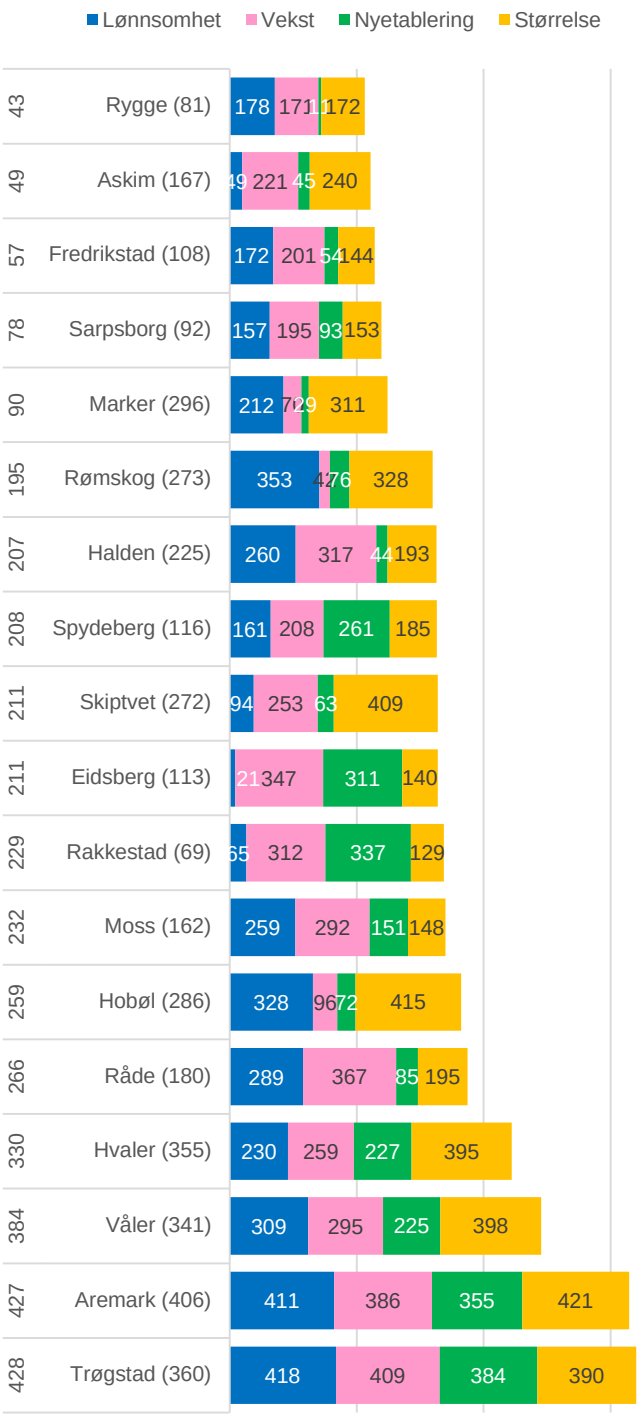

Figur 100: Kommunene i Østfold sine resultat i NæringsNM. Alle tall er rangeringer blant landets 428 kommuner, til venstre rangering for NæringsNM siste år, i parentes siste ti år. I figuren vises rangeringer for hver av de fire indeksene.

7.7 Utviklingstrekk i NæringsNM

Finanskrisen som startet i 2008, representerte et veiskille i den regionale utviklingen i Norge, og påvirket næringsutviklingen ulikt i de forskjellige regionene. NæringsNM for 2014 viser at mange av regionene på Østlandet har forbedret næringsutviklingen igjen.

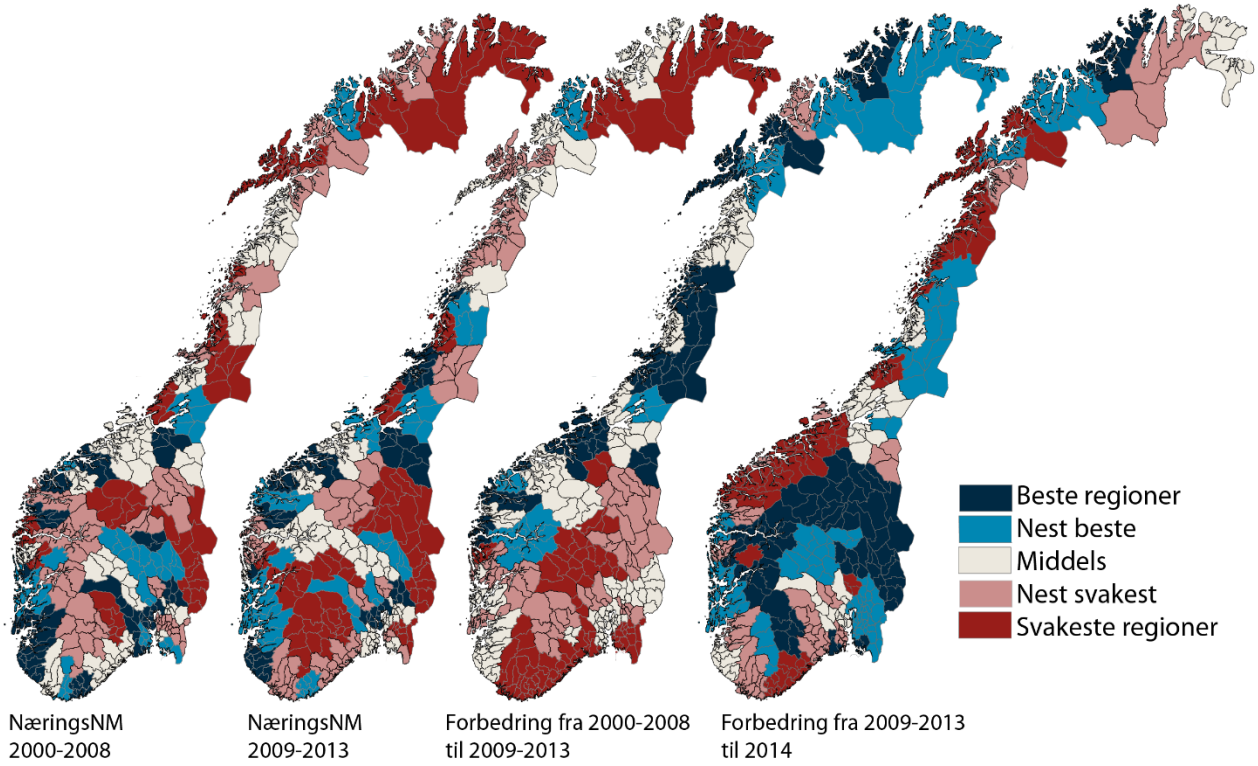

Figur 101: Kart som viser regionenes sammenlagte resultat i NæringsNM i perioden 2000-2008 til venstre, sammenlagte resultater fra perioden 2009-2012 i midten, og regionenes forbedring i siste periode. I det siste kartet ser vi forbedringene i NæringsNM 2014 i forhold til perioden 2009-2013 (kart nr. to fra venstre).

Hvordan regionene gjorde det i NæringsNM i perioden 2000 til 2008 er vist i kartet til venstre. I midten ser vi hvordan regionene presterte i NæringsNM i perioden 2009-2012, det vil si etter finanskrisen. I kartet lengst til høyre ser vi endringene fra siste års NæringsNM i forhold til perioden 2009-2013.

I fjorårets NæringsNM viste vi de tre kartene til venstre, og vi gjorde et poeng ut av mange av regionene på Østlandet gjorde det svakere i årene etter finanskrisen enn årene før.

Denne tendensen ser ut til å ha reversert i løpet av 2013. I NæringsNM for 2014 har mange av regionene på Østlandet forbedret seg i forhold til resultatene fra årene før.

Det gjelder blant annet hele området Oslo, Akershus, Østfold og Hedmark. Med de utsiktene om er nå, med lav oljepris og forventet lavere aktivitet i olje- og gassrelatert næringsliv, kan dette kanskje være starten på en ny utvikling der næringslivet på Østlandet vil styrke seg relativt til næringslivet på Vestlandet.

7.8 Næringsdrevet eller befolkningsdrevet vekst?

Hva kommer først, arbeidsplasser eller folk? Svaret varierer mellom forskjellige steder. På noen steder er befolkningsveksten drivkraften. Noen steder er attraktive å flytte til og bo i, og trekker til seg innflyttere selv om arbeidsplassveksten ikke er sterk. På slike steder øker også arbeidsplassene på grunn av økende etterspørsel og god tilgang på arbeidskraft. Andre steder er det arbeidsplassveksten som er drivkraften. Hvis næringslivet vokser, øker etterspørselen etter arbeidskraft og det fører til at det også flytter folk til stedet.

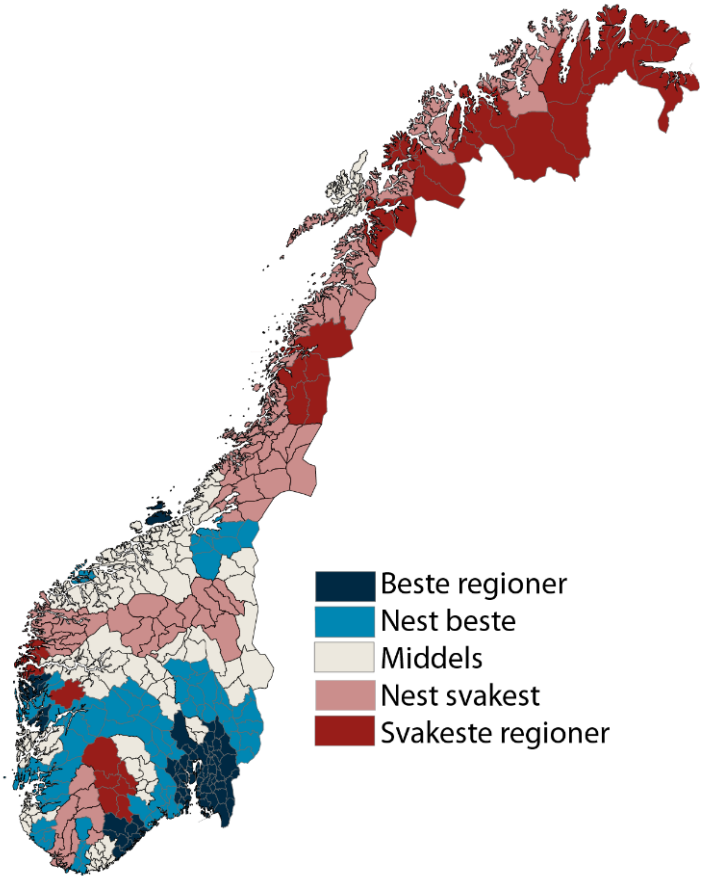

Figur 102: Regionene i Norge, fordelt etter om de har over eller under forventet nettoflytting ut fra arbeidsplassveksten i årene 2008-2013.

I kartet over har vi sett på regionenes nettoflytting i forhold til arbeidsplassveksten i regionene. Kartet sier ikke noe om hvilke regioner som har hatt arbeidsplassvekst, men om hvordan nettoflyttingen står i forhold til arbeidsplassveksten.

Noen regioner, særlig de som er lokalisert rundt Oslofjorden, har hatt høyere netto innflytting enn arbeidsplassveksten skulle tilsi. Det er det vi har kalt brutto bostedsattraktivitet. Tiltrekningskraften skyldes for den stor del de strukturelle flyttefaktorene vi gjorde rede for i kapittelet om bostedsattraktivitet. Dette er regioner som har hatt en befolkningsdrevet vekst. De røde regionene er regioner som har hatt større netto utflytting enn arbeidsplassveksten skulle tilsi. I disse regionene har veksten blitt lavere som følge av nedgang i befolkningen.

Kartet kan brukes som en illustrasjon på hvor i landet det har vært en befolkningsdrevet vekst etter 2008.

7.9 Sysselsettingsandelen

Det er ikke likegyldig om veksten på et sted er næringsdrevet eller befolkningsdrevet. I begge tilfeller øker befolkningen på stedet. Men steder som har befolkningsdrevet vekst får etter hvert en stadig lavere andel av befolkningen som er sysselsatt. Befolkningsveksten på slike steder fører til at det blir flere arbeidsplasser i skjermet sektor, men arbeidsplassveksten blir lavere enn befolkningsveksten. Steder med næringsdrevet vekst får på sin side sterkere arbeidsplassvekst enn befolkningsvekst.

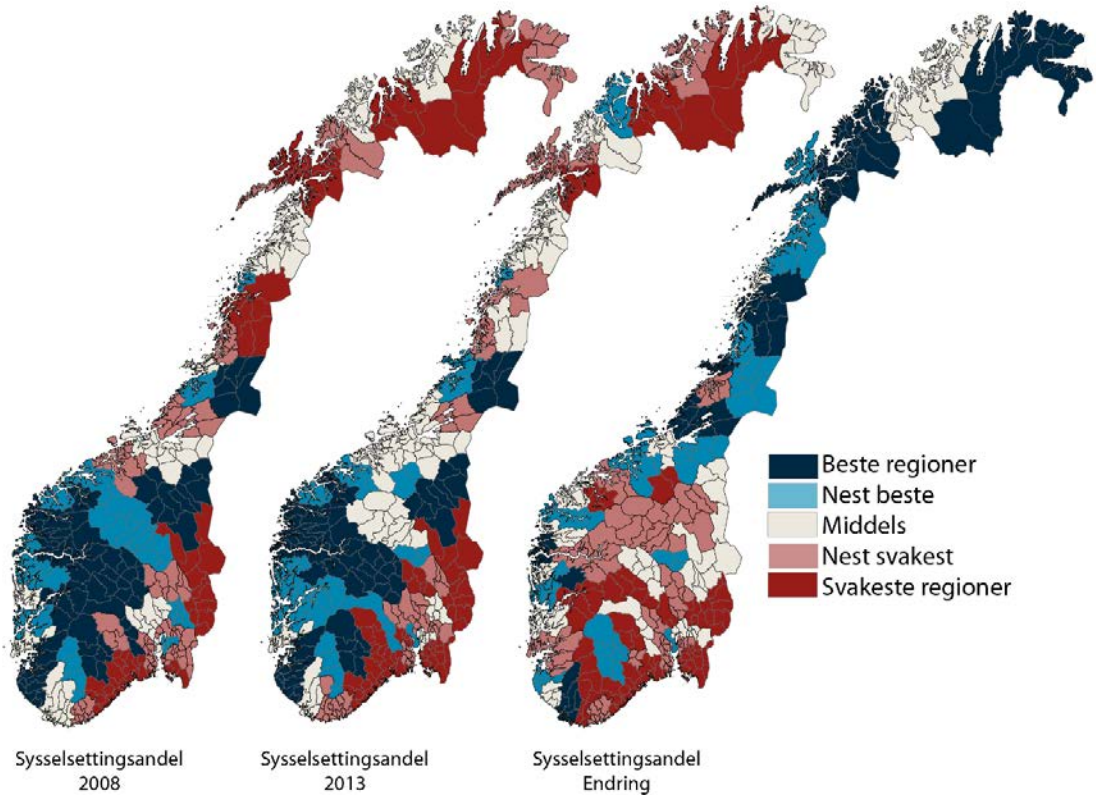

Figur 103: Sysselsettingsandeler i regionene i 2008, 2013 og endringer fra 2008 til 2013. Sysselsettingsandelene er justert for variasjoner i aldersstruktur.

I kartene over ser vi at mange av regionene på Østlandet har lav sysselsettingsandel, og at dette er en tendens som har økt fra 2008 til 2013.

Kartene viser at det er et systematisk mønster, der regioner som har en næringsdrevet vekst oppnår en høy og økende sysselsettingsandel i befolkningen mens regioner med befolkningsdrevet vekst etter hvert får synkende sysselsettingsandel.

Mange regioner på Vestlandet har høy og økende sysselsettingsandel som følge av god næringsutvikling. Mange av regionene i Nord-Norge har også økende sysselsettingsandel, men da først og fremst som følge av utflytting. Den befolkningsdrevne veksten i mange av regionene på Østlandet har dermed en pris i form av at en synkende andel av befolkningen er sysselsatt. Dette gjelder også Østfold.

Selve Osloregionen har ikke hatt særlig reduksjon av sysselsettingsandelen siden 2008, men hadde i utgangspunktet en forholdvis lav andel.

[i] Bransjeinndelingen tar utgangspunkt i registerdata for arbeidssted, med tilhørende NACE på 5-siffernivå. Fullstendig oversikt finnes på (link)

[ii] Halden-regionen er ikke med i figur 60, siden Halden-regionen bare består av én kommune. Vi vil analysere Haldens posisjon når vi ser på bostedsattraktiviteten på kommunenivå.

[iii] I noen tilfeller faller regionene som består av bare én kommune ut av modellen på grunn av manglende intern arbeidsmarkedsintegrasjon. Dette gjelder fire kommuner. Analysen av disse fire kommunene kommer da når man ser på utviklingen på kommunenivå.

[iv] Vi baserer oss å at sysselsettingsandelene innenfor hvert årstrinn er konstant, og har brukt SSBs middelframskrivning om antall personer i alle årstrinn hvert år til 2040.

[v] Vi har brukt progressivt gjennomsnitt for de ti siste årene der veksten de siste årene teller mer enn de første.

[vi] Rent teknisk måler vi innovasjonsklima gjennom en binær logistisk regresjonsanalyse der avhengig variabel er om bedriften har innovasjon (0/1) og uavhengige variable er størrelse (lineær av antall ansatte), bransje (dummyvariable for hver 2-siffer NACE-bransje) og dummyvariable for regioner. Betakoeffisienten for regionvariabelen vil da være et uttrykk for om regionen har høy eller lav tilbøyelighet for å ha innovasjon. Denne regresjonsanalysen er kjørt for alle de 11 innovasjonstypene, og deretter veid på samme måte som vi veier for frekvenser.

[vii] Alle tall for nyetableringer, vekst og lønnsomhet baserer seg på data som Telemarkforsking har fått levert fra Brønnøysundregistrene.

Regioninndeling:

Halden (Region)
- Halden

Indre Østfold
- Aremark
- Marker
- Rømskog
- Trøgstad
- Spydeberg
- Askim
- Eidsberg
- Skiptvet
- Rakkestad
- Hobøl

Mosseregionen
- Moss
- Råde
- Rygge
- Våler (Østfold)

Nedre Glomma
- Sarpsborg
- Fredrikstad
- Hvaler